

ISSN 1331 - 5439

PROČBETA

155

MAJ 2020

INTERVJU / VLADIMIR GLIGOROV
POTRES I BAŠTINA SPC OPŠTINE U ZAGREBU
MALA ANTOLOGIJA SRPSKE MIKRO-PRIČE
RIJEČKO NOVO NORMALNO / EPK 2020
IN MEMORIAM / PER ULOV ENKVIST (1934 – 2020)

просвјета

НОВИНЕ ЗА КУЛТУРУ

ISSN 1331-5439

ИЗДАВАЧ:

Српско културно друштво ПРОСВЈЕТА
www.skd-prosvjeta.hr, www.casopis.skd-prosvjeta.hr

ГЛАВНИ УРЕДНИК:

Чедомир Вишњић

ПОМОБНИК ГЛАВНОГ УРЕДНИКА:

Горан Борковић

ГРАФИЧКА УРЕДНИЦА:

Барбара Бласин

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА:

Јово Чорак

НА НАСЛОВНОЈ СТРАНИЦИ: Оштећења на куполи
Саборне цркве Преображења Господњег након потреса 22.
3. 2020. у Загребу, фреска *Силазак Духа Светог*, фото: Драган
Дамјановић

ШТАМПА: Tiskara Zelina d.o.o

АДРЕСА РЕДАКЦИЈЕ: Бериславићева 10, 10 000 Загреб

ТЕЛ: +385 1 4872 480

ФАКС: +385 1 4845 364

Убијежен у Министарству културе Републике Хрватске под бројем
644. Часопис је суфинанциран од Савјета за националне мањине
Владе Републике Хрватске, Министарства за културу Републике
Хрватске и Министарства културе и информисања Републике
Србије. Излази у тиражи од 1 000 примјерака.

итпресут

Болест

Лаже свако ко каже да зна које ће бити, било збирне било коначне, посљедице овогодишње пандемије. Несигурност је тренутно велика и дубока и управо она чини најупечатљивију почетну чињеницу у низу до сада препознатих учинака болести и политика обране од ње. Ових дана и мјесеци много се есејизира на те теме, при чему у лиjevом политичком спектру нарочиту пажњу привлачи мјера тзв социјалне дистанце. Она као да гарантује оно што тврди један значајан француски писац, који каже како ће све остати исто, само мало горе.

Нама се чини како ће cjеловита завршна оцјена друштвених учинака пандемије овисити и о идеолошком и политичком односу према свијету каквог смо познавали до децембра прошле године. И да ће у тим ефектима бити помијешани „љевичарски“ и „десничарски“ критерији и резултати. Кина својевремено није успјела убацити вирус револуције на Запад, али у овом тренутку, озбиљно се шалећи, могли би рећи, како није далеко од тога. Много од онога што нам се чинило саморазумљивим у друштву, доспјело је под знак питања, док су други присутни трендови ојачали. Нама се за сада чине препознатљивима сљедеће чињенице, различитог нивоа општости и вјероватно различитог крајњег досега:

- Одједном су се, нарочито овдје на Балкану, попунила давно напуштена села. По њивама и ливадама проврвјеле групе школске дјеце, цијену опет стекло сјемене, крче се зарасле сеоске баште. Мишје рупе, дукат. Тако каже наш народ.
- Породица је несумњиво ојачала као друштвена група, нарочито тамо гдје присилно заједништво није изазвало нове сукобе и старе мржње.
- Биће занимљиво видјети колико ће времена требати да се врати стара опијеност спортом и екипама вриједним стотине милиона евра или долара. У овом тренутку, и то је једна од најинтригантнијих спознаја проистеклих из ове кризе, чини се да се нико претјерано не нервира што спорта нема. Спорта који је попуњавао психолошку празнину коју сада испуњава страх. И разумљива је нервоза свих оних који овисе о том свијету, о том давно пренапуханом балону који није друго него важан пројект крупног капитала.
- Заједно са породицом ојачала је и држава као кризни управљач, тијесно сарађујући баш са породицом. Видјећемо учинке тог законитог брака. Ослабило је Друштво као сложени систем посредовања и вриједности.
- Одмах је било јасно да ће још једно подручје капитално за данашњи капитализам потонути у дубоку кризу – промет путника и туризам. Биће занимљиво гледати колико ће се брзо та, уједно истинска и потрошачки снажно потицана потреба, опорављати.
- Дешава се једна занимљива инверзија, макар на површини. У медицини, која је службена линија фронта у овом случају, лако је било увидјети слабости претјеране приватизације и пренапухани балон прескупе врхунске специјализације. То доводи барем до привременог и релативног повратка социјалне медицине на јавну сцену.
- На другој страни, дошло је до распуштања јавног школства, што коинцидира са процесима његовог слабљења условљеним општим друштвеним и психолошким процесима карактеристичним за савремено друштво.
- Суштина свега је економија и ту је неизвјесност највећа. Али ту о пренапуханом балону одавно сви опет говоре, а знамо и праксу његовог периодичног распрскавања. Осим тога, ослабио је друштвени карактер људског рада.
- Само двије ствари су непромјењиве и непомичне и у пандемији: страх од болести – смрти и култура као потреба.

Оштећена је цаклина савременог капитализма, на тренутак се могао сагледати крај свему. Заиста, ново искуство. Сретан нам свима овај бојаљиви повратак.

(В)

Dijelom uništene freske *Preobraženja Gospodnjega* i *Vaskrsenja Gospodnjega* u istočnom dijelu Preobraženjskog hrama,
foto: Dragan Damjanović, 28. 3. 2020.

пpетплатa

SVA IZDANJA SKD PROSVJETA MOŽETE NARUČITI NA ADRESI

SKD Prosvjeta, Berislavićeva 10, 10 000 Zagreb

FAX: + 385 1 4845 364

TEL: + 385 1 48 72 480

skdprosvjeta@skdprosvjeta.com

Godišnja pretplata na časopis *Prosvjeta* iznosi 150 kuna, a uplaćuje se na račun SKD Prosvjeta IBAN: HR3623600001101412121.

Kopiju uplatnice pretplatnik obavezno treba dostaviti na adresu izdavača s naznakom "za časopis *Prosvjeta*" radi uvrštenja u evidenciju pretplatnika.

Uplate na ime pretplate na časopis *Prosvjeta* iz inostranstva se vrše na IBAN HR3623600001101412121 SWIFT ZABHR2X s naznakom "za časopis *Prosvjeta*".

Pretplata za zemlje Evropske unije za godinu dana iznosi 50 EUR, SAD 60 USD, Kanada 60 CAD, Australija 60 AUD.

04	OD SRETENJA DO DANA POBJEDE Nenad Jovanović HRONIKA
10	EVROPA BI SE MOGLA BALKANIZOVATI PO JUGOSLOVENSKOM UZORU Goran Borković INTERVJU, VLADIMIR GLIGOROV
14	POMIRENJE Goran Babić RASPRAVE O NOTORNOM (27)
15	SIRĆE, KARANTENA I RAKIJA LJUTA Bojan Munjin SVJETSKJE EPIDEMIJE KROZ VJEKOVE I BALKAN
18	PAĐENE – NAJSIGURNIJE MJESTO NA SVIJETU Maša Samardžija KAKO SAM PREŽIVJELA SUSRET S KORONAVIRUSOM
21	STRADANJE PREOBRAŽENJSKOG HRAMA Dragan Damjanović POTRES I BAŠTINA SRPSKE PRAVOSLAVNE CRKVE OPŠTINE U ZAGREBU
26	JEDNA STARA PROSLAVA Čedomir Višnjić HISTORIJA, IZ PLAŠČANSKE PISMOHRANE
28	MALI GRADAC (1) Igor Mrkalj HISTORIJA
32	ZIMSKO PUTOVANJE U SMILJAN Aleksandar Popović MINISTAR U VLADI SRBIJE O POSJETU RODNOM SELU NIKOLE TESLE 2006. GODINE
34	MIŠINA MISIJA Mile Isakov IN MEMORIAM, MILAN MIŠA SIMURDIĆ (1953-2020)
36	ŠTO SE BORE MISLI MOJE Đorđe Matić ESEJ

39	OD MURE, NARAVNO, NI M Igor Ružić KAZALIŠTE
42	RIJEČKO NOVO NORMALNO ILI NOVO NENORMALNO? Željko Luketić <i>EUROPSKA PRIJESTOLNICA KULTURE 2020</i>
47	ZBILJA, A NE FIKCIJA Nenad Polimac KOJE FILMOVE POGLEDATI U VRIJEME KARANTENE
49	HEDONIZAM I RENESANSA Muharem Bazdulj ESEJ
51	ŠVEDSKI REKVIJEM Muharem Bazdulj IN MEMORIAM, PER ULOV ENKVIST (1934 – 2020)
52	JAD NAŠ Dragan Hamović POEZIJA
54	KRIK VITALNOSTI Dragan Babić MALA ANTOLOGIJA SRPSKE MIKRO-PRIČE
66	IN MEMORIAM JOVAN MIRKOVIĆ (1943–2020) VASO MILINČEVIĆ (1928 – 2019) DUŠAN KOLUNDŽIĆ (1938-2020) Dr Nenad Antonijević, Dušan Ivanić, Đorđe Nešić
72	KOPRIVNIČKA SVAŠTARA Milena Severović CRTICA
73	BILO JEDNOM, NEGDJE... Čedomir Višnjić STRIP
74	PANOPTIKUM Goran Borković

OD SRETENJA DO DANA POBJEDE

Nenad Jovanović

HOR U MIMARI – Povodom Dana državnosti i Dana vojske Republike Srbije, srpska ambasada je organizirala prijem na kojem je ambasadorica Mira Nikolić ukazala na potrebu jačanja dobrosusjedskih odnosa dviju zemalja, uključujući kulturu i prosvjetu. Na prijemu je hor Srpske pravoslavne opšte gimnazije u Zagrebu, pod vodstvom Jasmine Veldić, izveo himne dviju zemalja.

RIJEČKI ARTEFAKTI – U izdanju riječkog pododbora „Prosvjete“ objavljen je novi broj časopisa „Artefakti“, posvećen matičnim knjigama rođenih, vjenčanih i umrlih Pravoslavne crkvene opštine u Rijeci između 1781. i 1907. Matične knjige čuvaju dragocjene podatke o ljudima i porodicama koje su u jednom trenutku došle u kontakt s crkvom Sv. Nikole i ovdašnjom parohijom SPC-a, neovisno o tome jesu li spadale pod njezinu nadležnost ili nisu. Broj artefakata koji tematizira te knjige učinio je podatke iz njih dostupnima javnosti, što može biti od velike koristi svima koji traže informacije o svojim precima i korijenima, pogotovo one u doba intenzivnijih migracija stanovništva, rekao je član redakcije Đuro Budisavljević, ističući da se časopis distribuira svim kulturnim i naučnim institucijama u Hrvatskoj, Srbiji i Republici Srpskoj.

POPRAVAK SVIJETA – U punoj dvorani galerije Zrinski hotela Palace u Zagrebu otvorena je memorijalna izložba u okviru međunarodnog umjetničkog projekta „Tikkun olam – popravljnje svijeta“, posvećena žrtvama političkih pogroma i borbi protiv netrpeljivosti. Autor projekta je umjetnička radionica Elkana, pod vodstvom splitskog umjetnika Feđe Aarona Bučića, u suradnji s 20-tak umjetnika iz Hrvatske, Izraela, BiH, Sjeverne Makedonije i drugih zemalja.

ČOVEK, KNJIŽEVNIK, DIPLOMATA – U dvorani „Prosvjete“ u Zagrebu 21. februara otvorena je izložba „Ivo Andrić – književnik i/ili diplomata“, koju čini 18 panoa, na kojima su predstavljeni stvaralački rad Ive Andrića, panorame gradova u kojima je živio, kao i slike iz privatnog života uz njegove dokumente. Kako je rečeno na otvaranju, izložba predstavlja istaknutog Nobelovca u svjetlu književnosti i diplomacije, pri čemu je Andrić i u jednom i u drugom ostavio dubok trag. Kako je zamišljeno, izložba bi trebala obići više gradova u Hrvatskoj, prije svega one u kojima djeluju pododbori „Prosvjete“. Postavku je 2010. godine, povodom 50-godišnjice Andrićevog primitka Nobelove nagrade, osmislila Tatjana Korićanac, muzejska savjetnica u Muzeju grada Beograda, u čijem sastavu je i Muzej Ive

Andrića. Premijera izložbe održana je u talijanskoj Gorici, nakon čega je bila izložena u velikom broju evropskih gradova.

SJEĆANJE NA NADU – Prijatelji i rodbina prigodnom liturgijom i parastosom u karlovačkoj crkvi Svetog Nikole, a onda i pomenom na groblju u Tušiloviću, obilježili su prvu godišnjicu smrti aktivistice Nade Radović, preminule prošle godine nakon duge i teške bolesti u 66. godini života. Vijence su položili predstavnici manjinskih vijeća Karlovca i Karlovačke županije u prisustvu čelnih ljudi karlovačkog pododbora Prosvjete i Udruženja antifašista grada Karlovca. U borbu za ljudska i manjinska prava Nada Radović se uključila početkom devedesetih. Radila je za mnoge organizacije, bila je osnivačica Odbora za ljudska prava, karlovačkog pododbora „Prosvjete“ te manjinskih vijeća, predsjednica VSNM-a Karlovačke županije i vijećnica u Skupštini Karlovačke županije. Za sveukupni rad na razvoju srpskih institucija, Srpsko narodno vijeće ju je posthumno nagradilo priznanjem Svetozar Pribićević.

GOVORI SRPSKI DA TE RAZUMEM – Preko 120 djece iz redova manjinskih zajednica u Zagrebu pokazalo je svoja plesna, pjevačka i recitatorska umijeća na priredbi „Pričaj mi na svom jeziku 2020.“ koja je povodom Međunarodnog dana materinskog jezika 22. februara održana u Češkom domu u organizaciji Koordinacija vijeća i predstavnika nacionalnih manjina Grada Zagreba. Pozdravljajući goste u prepunoj dvorani, predsjednik Koordinacije Juraj Bahnik podsjetio je da se ova manifestacija održava po šesti put, a peti u organizaciji Koordinacije koje je prepoznala značenje ove manifestacije i u pogledu učenja i očuvanja jezika, ali i s aspekta druženja i boljeg upoznavanja djece. Na početku programa, koji je vodila Maja Burger, djeca su pozdravila goste na svojim materinskim jezicima, nakon čega su nastupile mađarska, ukrajinska, poljska, makedonska, češka, srpska, albanska i bošnjačka nacionalna manjina, kao i predstavnik Saveza gluhoslijepih osoba „Dodir“. Srpsku zajednicu su predstavljala djeca koja pohađaju kreativnu radionicu „Azbuka kroz

igru“ u organizaciji „Prosvjete“ i VSNM-a Grada Zagreba, te članovi Dječjeg crkvenog hora pri Preobraženjskom hramu SPC-a u Zagrebu. Oni su uz muzičku pratnju otpjevali pjesme „Badnje veče“ i „Zapevajte pesmu“, dok je devetogodišnji Andrej Čolaković recitirao svoju pjesmu „Lopta“, te kao i ostali učesnici dobio gromki aplauz publike.

NAGRADA ZA UMJETNIKA – Povodom slave Sv. Simeona Mirotoživog VSNM Vukovarsko-sremske županije dodijelio je godišnje nagrade za istaknute pojedince. Dobitnik Povelje za životno delo je 66-godišnji skulptor Boško Popović iz Borova, voditelj Likovne sekcije „Sava Šumanić“ pri KUD-u „Branislav Nušić“ i član SKD „Prosvjeta“ pododbora Borovo, koje ga je i predložilo za ovu nagradu. Osim njega, nagradu je dobio i 15-godišnji dizač tegova Nikola Todorović.

MOTIVI MARKOVIĆEVE – U prostorijama osječkog pododbora „Prosvjete“ održan je program povodom otvaranja izložbe slika „Žena“ magistre likovne umjetnosti Rade Marković iz Darde. U okviru programa recitirane su pjesme „Žena“ i „Pesma ženi“ Jovana Dučića, kao i „Emina“ Alekse Šantića. Operna diva iz Beograda Branislava Podrumac otpjevala je ariju iz mjuzikla „Jadnici“. Izložbu je otvorio likovni kritičar Pero Matić, uz osvrt na slikarsko stvaralaštvo Rade Marković i konstantni motiv žene, od likovnih početaka do sada.

DAN I NOĆ ŽENA – „Prosvjeta“ i druge organizacije i ove su godine organizirali proslave Međunarodnog dana žena, koji je i jedan od najvažnijih datuma u kalendaru Društva i njegovih pododbora.

Ovogodišnje obilježavanje ovog praznika, upriličeno 8. marta u prostorijama „Prosvjete“ u Zagrebu, imalo je humanitarnu notu – na prigodnoj tomboli skupljana su sredstva za pomoć članovima Društva koji imaju

zdravstvene probleme. Manifestaciju je svirkom započeo gitarist Martin Ladika, inače član pjevačke sekcije pododbora Zborxop, koji djeluje pod vodstvom Jovane Lukić. Predsjednica pododbora Aneta Vladimirov naglasila je tradiciju i potrebu obilježavanja 8. marta, pogotovo u današnjim vremenima kad su ugrožena ljudska prava i prava manjina. Članica „Prosvjete“ Spasa Babić recitirala je Jesenjinovu „Pjesmu majci“, a održana je i lutrija čije je vrijedne dobitke donirao aktivist Ivan Zidarević.

Nastupili su članovi lani osnovane muške pjevačke grupe koja je do sada ostvarila preko 20 nastupa u zemlji i komšiluku, a nakon njih pripadnici folklorne sekcije koja djeluje više od dvadeset godina, praktički od osnivanja pododbora. Uslijedio je nastup Zborxopa koji je lani obilježio desetgodišnjicu djelovanja, a svako-malo dobiva ponude za nastupe. Nakon nekoliko tradicionalnih pjesama, članice Zborxopa Karla i Dorotea otpjevale su autorsku pjesmu o majkama, da bi manifestaciju zaključio Ladika na čiju su svirku svi prisutni u dvorani otpjevali čuvenu „Bella Ciao“, prvo na talijanskom, a onda u prijevodu. Manifestacije posvećene Danu žena održane su i u drugim pododborima Prosvjete.

KOLAČIJA U GRADCU – Ove godine u Malom Gradcu kod Gline tamošnji pododbor „Prosvjete“ 7. marta je po 15. put održao „Kolačija-du“, takmičenje u pripremi torti i kolača. Osim velikog broja onih koji su

na Baniju došli odmjeriti svoje slastičarske snage i umijeće, okupljeni su mogli uživati u bogatom kulturno-umjetničkom programu u kojem su se okupljenim slatkoljupcima predstavile glumačke, folklorne i recitatorske sekcije brojnih „Prosvjetinih“ pododbora. Veliki aplauz dobili su i najmlađi učesnici predškolske dobi i učenici osnovnih škola. Svojevrsni jubilej proslavili su članovi i krnjačkog pododbora Društva, odnosno njegova glumačka sekcija koja je petnaestu izvedbu svoje predstave „Trudnoća“ upriličila baš u Malom Gradcu.

MRŽNJA ZA PAMĆENJE – Javnim čitanjem knjiga grafika, 10. marta u Zagrebu je zatvorena izložba Tanje Dabo „Kolekcija za pamćenje“ koja je od 19. februara bila postavljena u galeriji „Prozori“ u sastavu Knjižnice „Silvije Strahimir Kranjčević“ u istočnom zagrebačkom kvartu Peščenica. „Kolekciju za pamćenje“ čine dvije knjige drvoreza s po 20 grafika posvećenih najekstremnijim slučajevima etnički i rodno motiviranog govora mržnje i nasilja nad pripadnicima nacionalnih manjina i nad ženama koji su se u posljednje četiri godine zbili u Hrvatskoj pri čemu su njihov broj i brutalnost sve veći, sežući i do ubojstava. „Nemar države, nefunkcionalan sustav, nebriga i tolerancija društva spram rastućeg nasilja dovode do stvaranja plodnog tla za posvemašnju kulturu nasilja u kojoj danas živimo. Ta kultura odnosi i svoje žrtve. Svaka je knjiga tematski zaokružena i sadrži po 20 grafika s 20 slučajeva, uz koje je navedena godina i mjesto napada“, istaknula je autorica u opisu izložbe, još jednom ističući da se grafike temelje na stvarnim događajima i na stvarnim žrtvama. O izložbi i njenom značenju govorile su kustosice Ivana Bekić i Davorka Perić.

ŠOKCI I BARANJCI – U izložbenom prostoru belomanastirskog Etnološkog centra otvorena je izložba fotografija vjenčanih parova 1930 – 1980, a nakon toga u konferencijskoj dvorani predstavljena knjiga „O Šokcima je rič“, s podnaslovom „Zbornik radova s međunarodnog okruglog stola 2016 - 2018.“ Izložbu i predstavljanje organizirali su Etnološ-

ki centar baranjske baštine, Centar za kulturu Grada Belog Manastira i Udruženje građana (UG) „Urbani Šokci“ iz Sombora. Izložbu je otvorila i zbornik predstavila Marija Šeremešić iz Sombora, umirovljena nastavnica, „bačka hrvatska pučka spisateljica, redateljica i kulturna djelatnica“ iz Sombora, porijeklom iz Bačkog Monoštora, predsjednica Udruge „Urbani Šokci“.

ISIDOR DARUVARSKI – U Daruvaru je 12. marta otvoren Srpski kulturni centar (SKC) „Isidor Dobrović“ čime je srpska zajednica u tom dijelu Hrvatske dobila prikladan prostor za realizaciju svojih aktivnosti na jednom mjestu u potkrovlju zgrade u samom centru Daruvara. Program je vodila predsjednica VSNM-a Daruvar Nikolina Glodić koja je govorila o životu, djelu i ostavštini velikog srpskog dobrotvora i jednog od osnivača Srpske banke i „Privrednika“ Isidora Dobrovića, kao i dinamici uređenja ovog centra. Prigodnim recitacijama predstavila se dječja sekcija daruvarskog pododbora „Prosvjete“, a prisutnima su se obratili gradonačelnik Daruvara Damir Lneniček, saborski zastupnik Vladimir Bilek, bjelovarskobilogorski župan Damir Bajs i dugogodišnji predsjednik VSNM-a a i jedan od osnivača srpskih institucija u Daruvaru Branko Kovačić.

Prostor se sastoji od knjižnice s oko 4.000 knjiga, ureda i prostora za okupljanja koji je predviđen za 50 ljudi, čemu je prilagođen inventar koji su već koristila djeca iz daruvarskog pododbora za svoje radionice. U ovom prostoru je i pravica koja daje pravne savjete, zaposlena preko SNV-a. Prostor će koristiti VSNM i pododbor „Prosvjete“. Prostor je u vlasništvu Grada, ali se najam „prebija“ s ulaganjima koja su iznosila preko 400.000 kuna, od kojih je pola osigurao SNV preko kapitalnih investicija, a po četvrtinu grad i županija.

KORONA I POTRES – Usred epidemije koronavirusa Zagrepčane je u nedjeljno jutro 22. marta pogodio i potres koji je što lakše, što teže oštetio velik broj zgrada u gradskom središtu, među njima i one u kojima djeluje srpska zajednica. Oštećen je pravoslavni saborni hram Preobraženja Gos-

podnjeg, kao i zgrada u kojoj su Crkvena opština i Eparhijski muzej, a štete su pretrpjele i zgrade koje koristi „Prosvjeta“, kao i zgrade u kojima su sjedišta SNV-a i „Privrednika“. „Potres nam je pričinio veliku štetu, no srećom nije ugrozio statiku i konstrukciju objekata u našem vlasništvu u Berislavićevoj i Preradovićevoj ulici, pa su sve zgrade i dalje u funkciji, iako će im biti nužni popravci koji se provode. Potres i epidemija nisu prekinuli ni rekonstrukciju krovista u Preradovićevoj 21, koja je već prije bila započela. Osim toga, svi su objekti pravodobno osigurani i od posljedica potresa, pa smo trenutno u fazi naplate štete po policama ili sanaciji oštećenja. Inače, prve procjene govore da štete na našim zgradama premašuju iznos od 750.000 kuna“, ističe generalni sekretar Slobodan Živković.

SOLIDARNOST U DOBA KORONE – Ni mjere izolacije, ukidanja svih javnih aktivnosti kao i ograničenog kretanja i snabdijevanja, ali ni potres koji je nanio štetu u Zagrebu, nisu omeli aktiviste „Prosvjete“ da se zajedno a aktivistima drugih srpskih institucija uključe u humanitarne akcije koje je vodio SNV. „Svi naši poddbori uključili su se u aktivnosti čiji je nositelj SNV, nastojeći dati svoj doprinos svima koje su pogodila ova teška vremena i do kojih smo uspjeli doprijeti. Zato smo veoma ponosni na sve

svoje članove koji su bili u organizaciji pružanja pomoći. Zabrana okupljanja faktički je zamrznuła kompletne aktivnosti naših pododbora, onemogućivši realizaciju redovitih programa, ali i održavanje izbornih skupština koje su Statutom predviđene za prvu polovicu ove godine. Veliki broj planiranih manifestacija je odgođen, ali se nadamo da ćemo ih moći održati kad se situacija smiri“, rekao je Slobodan Živković iz „Prosvjete“.

PARE ZA MANJINE – Savjet za nacionalne manjine RH, na telefonskoj sjednici održanoj 22. aprila, donio je odluku o raspodjeli sredstava koja se u državnom proračunu osiguravaju za potrebe nacionalnih manjina u ovoj godini. Ukupna sredstva iznose 43,4 milijuna kuna, s tim što se za programe udruženja i ustanova nacionalnih manjina prijavljene na Javni poziv za predlaganje programa za ostvarivanje kulturne autonomije iz područja informiranja i izdavaštva, kulturnog amaterizma i manifestacija izdvaja 42 milijuna kuna, u što ulaze i sredstva na osnovi bilateralnog sporazuma s Italijom i Mađarskom.

Najviše sredstava i ove godine dodijeljeno je za programe srpske nacionalne manjine – 11,9 milijuna, slijede Talijani sa 8,1 milijunom i Mađari s 2,2 milijuna. Zajedničko veće opština iz Vukovara sa članicama dobit će 1,1 milijun, dok će za programe samog ZVO-a biti izdvojeno 700.000 kuna. SKD „Prosvjeta“ za rad pododbora, manifestacije, izdavaštvo i informiranje dobit će 5,6 milijuna, Srpsko narodno vijeće 4,5 milijuna, Srpsko privredno društvo „Privrednik“ 350.000, Srpski kulturni centar iz Vukovara 50.000, a udruženje „Čuvari srpskog identiteta“ iz Vukovara 100.000, SKUD „Jovan Lazić“ iz Belog Manastira 70.000, Srpsko kulturno-umjetničko i duhovno društvo „Đurđevdan“ iz Drežnice 125.000 i Zajednica Srba u Istri iz Pule 20.000 kuna.

I JA SNIMAM – Uz virtualne učionice i sve raspoložive on-line oblike nastave na daljinu koja se zbog pandemije koronavirusa u svim školama provodi od 16. marta, učenicima koji se obrazuju na srpskom jeziku i ćirilicom pismu po modelu „A“ dostupni su, kao i njihovim vršnjacima u nastavi na hrvatskom jeziku, video-materijali. U Zajedničkom veću opština u Vukovaru snimaju se časovi srpskog jezika i književnosti za platformu „Škole za život“ na mrežnim stranicama Ministarstva znanosti i obrazovanja. Prve lekcije su pred kamerama Televizijske produkcije Zajedničkog veća opština održale profesorke Snežana Šević i Milica Šarčević. „Za ove emisije pripremile smo samo one sadržaje i ključne podatke koji su najvažniji, da previše ne opterećujemo učenike. Sadržaji moraju da prate kurikulum kako bi plan i program u potpunosti bili realizovani“, kaže učiteljica Snežana Šević.

Nakon vukovarskog snimanja video materijala za nastavu na daljinu u organizaciji ZVO-a, organizirano je snimanje sadržaja za učenike i učitelje u zapadnim krajevima Hrvatske i u Zagrebu, u prostorijama Srpske pravoslavne opće gimnazije „Katarina Kantakuzina

Branković“. Radilo se po uputama Ministarstva obrazovanja i Agencije za odgoj i obrazovanje u organizaciji SNV-a i ZVO-a. Osim toga, snimljeni su i programi iz pravoslavne vjeronauke. Snimljeni materijali se mogu koristiti u nastavi srpskog jezika i kulture, ali neki mogu biti korisni u redovnoj nastavi.

PJESMA U DOBA KORONE – „Prosvjeta“ i njen zagrebački pododbor pokrenuli su on-line umjetnički projekt „Pesma na dan“. Glumica Svetlana Patafta od 20. aprila u narednih mjesec dana na Facebook stranici Društva, svaki dan čita po jednu pjesmu iz bogate srpske ljubavne poezije. Svetlana je tako čitala pjesme Miroslava Antića, Branka Miljkovića, Vaska Pope, Jovana Dučića, Desanke Maksimović, Miloša Crnjanskog, Alekse Šantića... „U prilično poremećenim odnosima i u ovom društvenom periodu kakav je nametnula zaraza, srpska ljubavna poezija je najbolji mogući odabir. Ljudi se brzo vežu za tu vrstu poezije“, rekla je predsjednica zagrebačkog pododbora Aneta Vladimirov, dok je Patafta naglasila da je ovakvo vrijeme s dosta stresa i zabrinutosti idealno da se publici ponudi sadržaj koji će pobuditi nježne emocije.

KOMEMORACIJE – Na Spomen-području Gudovac održana je komemoracija za dvjestotinjak srpskih žrtava koje su 28. aprila 1941. uhapsili i kasnije poubijali ustaše. Komemorativni skup organizirala su vijeća srpske nacionalne manjine grada Bjelovara i Bjelovarsko-bilogorske županije, kao i Udruga antifašističkih boraca i antifašista (UABA) Bjelovara. „Ni mjesec dana nije prošlo od proglašenja NDH osnovani su prvi logori. Ni mjesec dana od proglašenja doneseni su rasni zakoni. Ni mjesec dana kasnije na ovom mjestu počinjen je grozan pokolj – prvi masovni organiziran zločin nad Srbima, seljacima, Gudovčanima, ljudima iz ovog kraja“, rekao je predsjednik Srpskog narodnog vijeća Boris Milošević.

Narednih dana na području Pakraca, Medara i Okučana održane su i komemoracije za 283 pripadnika i pripadnice srpske zajednice pobijenih i nestalih u operaciji Bljesak izvedenoj 1. i 2. maja koja je za hrvatske vlasti isključivo vojna pobjeda jer se pobijenih Srba nitko od njih nije sjetio, osim što je predsjednik Zoran Milanović demonstrativno otišao kad je u protokolu vidio ustaški pozdrav na majici.

DANI POBJEDE & SLAVE – U Hrvatskoj su obilježene 75. godišnjice Dana pobjede nad fašizmom i oslobođenja Zagreba. I dok su čelnici hrvatske države na polaganje vijenaca pred grobnicom narodnih heroja 8. maja na groblju Mirogoj poslali pročelnike svojih ureda, lijeve stranke i nevladine organizacije to su proslavile znatno sadržajnije i iskrenije. Počast borcima za slobodu 8. maja na Mirogoju odale su i delegacije antifašista (SABA RH), grada Zagreba, kao i predstavnici Antifašističke lige, SNV-a, Koordinacije židovskih općina, Vedra-e i ambasador Rusije Anvar Azimov. Članovi Nove ljevice, Možemo, Zagreb je naš i Radničke fronte simboličnim bacanjem karanfila u Savu odali su počast poginulima za slobodu Zagreba. – Zagreb je bio i ostat će nepokoreni grad! Borba za bolju i pravedniju Hrvatsku i Evropu se nastavlja, poručeno je sa savske obale.

A na Dan pobjede nad fašizmom, 9. maja, na centralnom zagrebačkom groblju Mirogoj više stranaka ljevice odalo je počast žrtvama nacizma i borcima za slobodu. Pobjeda nad nacifašizmom u Evropi i oslobađanje Zagreba obilježena je i spajanjem historije, spomeničke baštine i poezije na nekadašnjem ustaškom stratištu Dotrščina gdje je pobijeno 7.000 ljudi. Događaj, kojem je prisustvovalo nekoliko desetina ljudi koji su se držali protuepidemijskih mjera, rezultat je zajedničke akcije Virtualnog muzeja Dotrščina s kustosom Sašom Šimpragom i projekta „Odvalimo se poezijom“. Čitale su se pjesme Ivana Gorana Kovačića, Branka Ćopića, Prima Levija i Pier Paula Pasolinija, više suvremenih antiratnih pjesama, a neki od prisutnih čitali su i svoje pjesme prilikom obilaska spomenika. Nova ljevica je povo-

dom Dana pobjede i Evrope na Europskom trgu, ispred predstavništva Europske komisije u Zagrebu, istaknula 30-metarski transparent „Antifašisti Evrope ujedinito se“, apelirajući na Evropu slobode i jednakosti. Treba napomenuti da se Dan pobjede nad fašizmom obilježio i na istoku Hrvatske – na području Baranje i u Vukovaru.

PETROVA GORA – Srpsko narodno vijeće i Općina Krnjak 9. maja organizirali su redovitu radnu akciju čišćenja okoliša spomenika na Petrovoj gori u cilju obilježavanja 78. godišnjice proboja ustaškog obruča na Biljegu i sjećanja na partizanske borce koji su u noći s 13. na 14. maj 1942., uz pomoć 700 seljaka „roguljaša“, jurišali prema brojčano nadmoćnijim ustaško-domobranskim snagama. Tada su spašeni deseci tisuća ljudi, ustaška vojska se povukla i neprijatelj se više nikad nije usudio obračunati s partizanima na Petrovoj gori. Komunalnim radnicima i radnicama Općine Krnjak pridružili su se zaposleni u SNV-u, članovi Omladinske mreže Srba u Hrvatskoj, saborski zastupnici Milorad Pupovac i Boris Milošević, kao i načelnik Krnjaka Dejan Mihajlović.

EVROPA BI SE MOGLA BALKANIZOVATI PO JUGOSLOVENSKOM UZORU

**VLADIMIR GLIGOROV, SURADNIK BEČKOG INSTITUTA
ZA MEĐUNARODNE EKONOMSKE STUDIJE**

Podržavljenje društva ili, obratno, socijalizacija države nije nešto što je odgovor na probleme koji nastaju kada je bilo potrebno poboljšati javno dobro ili se odupreti javnom zlu. Verovatno je najvažnije sada kako ojačati multilateralne ustanove, što je nesumnjivo neophodno kada je reč o globalnom javnom zlu kakvo je pandemija ili klimatske promene, ali i kada je reč o javnim dobrima kao što je bezbednost, pre svega

RAZGOVARAO: Goran Borković

Dugogodišnji suradnik Bečkog instituta za međunarodne ekonomske studije Vladimir Gligorov u intervjuu za *Prosvjetu* govori o ekonomskim posljedicama pandemije koronavirusa, drukčijim pristupima krizi vlada na području regije i Evropske unije, kao i prednostima balkanskih država u odnosu na razvijenije zapadnoevropske.

Što nas u ekonomskom pogledu čeka u bliskoj budućnosti? Prvi podaci govore o velikom padu industrijske proizvodnje u evropskim državama. Predviđanja pada BDP-a također nisu blistava i kreću se između recesije i depresije?

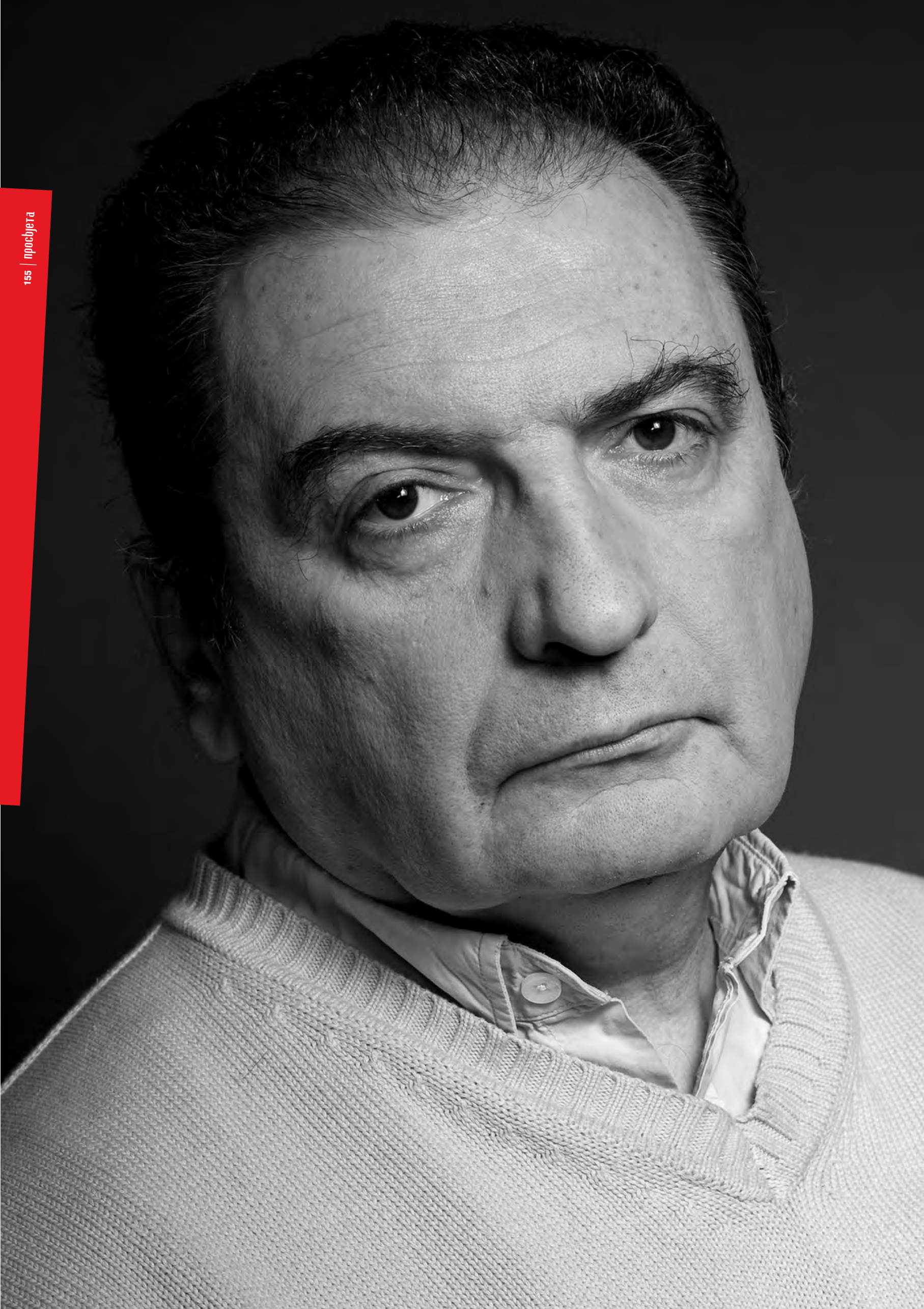
Vladimir Gligorov: Nije neočekivano da se smanjuje proizvodnja trajnih potrošnih dobara, automobila primera radi, kao i kapitalnih dobara kada je potrebno ograničeno kretanje i uopšte društveno komuniciranje. U recesijama, posebno onim koje su izazvane padom tražnje, to je očekivano. Sada je reč o drukčijoj recesiji, jer je reč pre svega o prinudnom padu ponude, ali su posledice po industrijsku proizvodnju i ulaganja slične. Padu BDP-a značajno doprinosi i smanjenje usluga, opet iz istih razloga javnog zdravlja. Konačno, i u primarnoj proizvodnji, u poljoprivredi, nastaju problemi usled nedostatka radne snage, u nekim zemljama i usled smanjenog priliva

ili čak usled odliva migranata. Kada se sve uzme u obzir, dubina recesije po zemljama zavisi od strukture njihove proizvodnje. Recimo zemlje sa značajnim udelom industrijske proizvodnje i pre svega u trajnim potrošnim dobrima uglavnom prolaze gore. Takođe i turističke zemlje. To je sve manje-više očekivano.

Posebno će biti teško u državama bivše Jugoslavije?

Vladimir Gligorov: Pa, zapravo, ako se izuzmu privrede koje zavise od turističke proizvodnje, recesija u relativno zaostalim privredama na jugoslovenskom prostoru bi trebalo da bude blaža nego u ne malom broju razvijenijih zemalja članica Evropske unije. Ovo zato što su i struktura proizvodnje i struktura potrošnje takve da su više usmerene na neophodna dobra u potrošnji i ulaganjima. Veliki deo potrošnje domaćinstava odlazi na ishranu i održavanje osnovnih uslova života, koji nisu fleksibilni ni u ovakvim prilikama. Uz to, uvoz igra veliku ulogu, pa eventualno smanjenje utiče na manji pad ukupne proizvodnje.

Zanimljivo je da je rizik po javno zdravlje u manje razvijenim i manje internacionalizovanim balkanskim zemljama zapravo bio manji nego u evropskim zemljama sa velikim i internacionalizovanim gradskim centrima.

Videćemo kako će to na kraju izgledati, jer i podaci nisu baš najpouzdaniji, posebno u Srbiji gde je obolelih više a i kasnilo se u primeni mera zaštite. Ali uopšteno govoreći, epidemija je imala manji uticaj na javno zdravlje nego u razvijenijim zemljama.

Cilj je da se javne finansije pojave kao neka vrsta osiguranja, a ne kao izvor zarade. Tako da ima smisla razdvojiti one koji zarađuju i u vreme krize javnog zdravstva od onih koji su na gubitku jer su pogođeni krizom za koju ne snose odgovornost

Kako ocenjujete mjere koje su poduzele vlade po svijetu?

Vladimir Gligorov: Kada je reč o brizi za javno zdravlje, mnoge su zemlje reagovale sporo i sa zakašnjenjem. Čak i one koje su inače imale sreću da uče na iskustvu drugih. Recimo, jedno je reakcija Kine, koja nije bila ni pravovremena ni dosledna na početku, ali ona nije imala iskustvo na kojeg bi se mogla osloniti. Sasvim je drugi slučaj Italije ili SAD ili Francuske ili Ujedinjenog Kraljevstva koji su svi imali primer Kine i mogli su da reaguju mnogo brže i adekvatnije. Neke zemlje srednje Evrope su po svemu sudeći učile na iskustvu drugih i prošle su bolje. Srbija, na primer, je najpre odmahivala rukom, pa potom morala da nadoknađuje propušteno.

Kada je, opet, reč o merama privredne politike, one su uglavnom svuda bile slične, gde su razlike uglavnom određene institucionalnim i političkim specifičnostima. Recimo, tržište rada u velikom broju evropskih zemalja nije isto kao u Americi, pa su i mere zaštite od masovne nezaposlenosti različite, i konačno i posledice po radnike nisu iste. Takođe, odnos između socijalnih partnera, kako se kaže u Evropi i posebno u Austriji, nije isti u svim zemljama, pa su i mere zaštite preduzeća i javnih službi na različitim nivoima država drukčije u, da ih tako razlikuje, kooperativnim i konkurentskim sistemima.

Ali, uopšteno govoreći, mere su uglavnom svuda iste jer su iznuđene spoljašnjim uzrokom, pandemijom, tako da se gotovo svuda razume da je potrebno da se troškovi snose zajednički, ako ne i solidarno. To onda određuje monetarnu politiku, koja je svuda veoma relaksirana, da se tako izrazim, a i fiskalnu politiku, jer budžeti preuzimaju značajne obaveze prema preduzećima, bankama, i zaposlenima i prema društvu uopšte.

Hrvatska Vlada dodjeljuje pomoć tvrtkama po zaposlenome s jednim kriterijem da imaju pad prihoda od 20 posto?

Vladimir Gligorov: Cilj je naravno da se javne finansije pojave kao neka vrsta osiguranja, a ne kao izvor zarade. Tako da ima smisla razdvojiti one

koji zarađuju i u vreme krize javnog zdravstva od onih koji su na gubitku jer su neposredno ili posredno pogođeni krizom za koju ne snose poslovnu ili bilo koju drugu odgovornost. Takođe je na mestu uslovljavati podršku javnih finansija odricanjem od dobiti i od podele dividendi. To nije lako ni odmeriti niti sprovesti, tako da se uvek može postaviti pitanje zašto 20 posto a ne neka druga brojka. Opet, neki vid podele troškova ima smisla, mada koja je pravična nije jednostavno pitanje.

Većina država pretpostavila je zdravlje građana ekonomskom gubitku. Čini se, međutim, da su se u cijeloj ovoj krizi puno bolje snašle bivše socijalističke države.

Vladimir Gligorov: To verovatno nije odlučujuća karakteristika. Recimo, bar kako se razvijaju stvari, Rusija će verovatno biti druga ili treća zemlja po broju obolelih. Dok Ukrajina prolazi bolje, bar ako je suditi po dostupnim podacima. Ali Kijev nije Moskva, kao što Beč ili Prag nisu ni Pariz niti London. O Nju Jorku i da ne govorimo. Kada se sve uzme u obzir, zemlje srednje Evrope čini se da će proći bolje, sa zdravstvene tačke gledišta, dok su ekonomske posledice različite u skladu sa odgovarajućim privrednim strukturama. Recimo, Slovačka će izgleda imati veoma oštar pad, zbog automobilske industrije, dok će Austrija imati negativne privredne posledice zbog značajnog udela turizma u privredi. I tako redom.

Kada se sve uzme u obzir, dubina recesije po zemljama zavisi od strukture njihove proizvodnje. Recimo zemlje sa značajnim udelom industrijske proizvodnje i pre svega u trajnim potrošnim dobrima uglavnom prolaze gore. Takođe i turističke zemlje. To je sve manje-više očekivano

Hoće li se, kao što kaže dio ekonomskih analitičara, ekonomski fokus prebaciti na Kinu i Aziju?

Vladimir Gligorov: Nije jasno šta se pod time misli. Dugoročno posmatrano, to je prostor sa mnogo većim brojem stanovnika, pa ako bi se izjednačili dohoci po glavi, a nema razloga zašto ne bi kada se znanje ne samo globalizuje već i širi velikom brzinom, jasno je da će se u Kini ili Indiji proizvoditi više nego u Evropi ili SAD. To bi svakako bilo i dobro ako bi se kosmopolis na to prilagodio. U kraćem vremenskom periodu, teško je reći da li će doći do smanjenog oslanjanja na kinesku industriju, kao što je moguće. U tom slučaju mnogo će zavisiti od toga kako će se prilagoditi politički

i privredni sistemi i nacionalno i regionalno. Recimo, ako bi nacionalizam balkanizovao Evropu, što nije nemoguće, to bi moglo da dovede do ubrzanog zalaska Zapada, mada za nadati se ne po jugoslovenskom uzoru.

Hrvatsku posebno muči ovisnost o turizmu iz kojeg dolazi svaka peta kuna?

Vladimir Gligorov: To bi trebalo da je kao loša sezona. Koliko sam u stanju da vidim, balkanske turističke zemlje su prošle relativno bolje od drugih bar kada je reč o epidemiji. I Grčka i Crna Gora i Hrvatska su među zemljama sa manjim rizikom po zdravlje. Naravno, problem su zemlje iz kojih dolaze turisti. Opet, to bi moglo da bude prednost u odnosu na konkurenciju na drugim delovima sveta ukoliko bi se Evropa oporavila do sledeće sezone.

Ako se izuzmu privrede koje zavise od turističke proizvodnje, recesija u relativno zaostalim privredama na jugoslovenskom prostoru bi trebalo da bude blaža nego u ne malom broju razvijenijih zemalja članica Evropske unije

Srbiju čekaju teški izbori. Ta je država imala veliki ekonomski rast koji nije pratio odgovarajući porast standarda građana?

Vladimir Gligorov: Ne, Srbiju čekaju izbori sa predvidljivim ishodom. To nije u skladu sa političkim stanjem stvari, ali jeste u skladu sa sistemom vlasti. Ovi izbori imaju za cilj konsolidaciju autokratije. Oni će taj zadatak obaviti, da li će se umiriti ulica, to je drugo pitanje.

Što se privrednog rasta i napretka tiče, Srbija je uz Grčku i Hrvatsku među zemljama sa najgorim privrednim rezultatima od 2008-2009. do danas. Poslednjih par godina je došlo do određenog oporavka, za koji nije bilo jasno da li je bio održiv, a pitanje je kako će izgledati ova i sledeće godine. Valja voditi računa da eventualni manji pad ove godine znači i manji rast sledeće, jer naprosto nema efekta oporavka. Tako da ako zaista pad privredne aktivnosti u Srbiji bude 2 ili 3 posto ove godine, toliko se može nadoknaditi sledeće plus eventualni dodatni rast. Ako zemlja ima pad od 10 posto ove godine, trebalo bi da ima i toliku soipu oporavka sledeće. Tako da su sva ta predviđanja varljiva.

U sveopćem povratku naše regije u prošlost izgleda da je i Makedonija loše prošla. Crna Gora također. Kako vidite njihove političke i ekonomske perspektive?

Vladimir Gligorov: Zapravo, imate dve vrste zemalja nastalih iz bivše Jugoslavije, ali i na Balkanu generalno. Jedne imaju nerešene teritorijalne

probleme, a druge konstitucionalne, a neke i jedne i druge. Makedonija se suočavala sa konstitucionalnim problemima, teritorijalni je izbio samo za kratko vreme 2001. Tako da se konstitucionalna konsolidacija završila 2019. sporazumom sa Grčkom i ustavnim promenama koje su prihvatile sve makedonske etničke zajednice. Crna Gora se i dalje suočava sa konstitucionalnim problemima, kao što se vidi. Teritorijalni sporovi su uglavnom rešeni. Ali spor sa Srpskom pravoslavnom crkvom je dalekosežan i to zapravo je temeljan, konstitucionalno posmatrano. Nije, u ovom času, jasno kako će se to razrešiti. Privredno posmatrano, obe zemlje nisu prošle gore, relativno cenjeno, od drugih zemalja bivše Jugoslavije (sa izuzetkom Slovenije).

Hrvatska, Srbija i Bosna i Hercegovina imaju teritorijalne probleme, a poslednje dve i suštinske konstitucionalne probleme. Hrvatski i slovenački konstitucionalni problemi su donekle rešeni članstvom u EU, ali čak i među njima postoji teritorijalni spor. Privredno, Hrvatska se ne može mnogo pohvaliti, dok je Slovenija bolje prošla do 2008, ali ne i posle. Tako da zemlje bivše Jugoslavije nisu, uopšteno govoreći, rešile osnovne državne probleme. Tu Makedonija i nije u goroj grupi.

Što se privrednog rasta i napretka tiče, Srbija je uz Grčku i Hrvatsku među zemljama sa najgorim privrednim rezultatima od 2008-2009. do danas. Poslednjih par godina je došlo do određenog oporavka, za koji nije bilo jasno da li je bio održiv, a pitanje je kako će izgledati ova i sledeće godine

I na kraju, možda i najvažnije, hoće li država uslijed ove krize zamijeniti društvo i preuzeti sva prava na sebe?

Vladimir Gligorov: Ne. Nema sumnje da je sada jasnije da država mora da ima veću ulogu kao osiguravajuće društvo iz krajnje nužde. Ovo inače nije nikada bilo sporno u liberalnoj misli, ali to je druga tema. Podržavljenje društva ili, obratno, socijalizacija države nije nešto što je odgovor na probleme koji nastaju kada je bilo potrebno poboljšati javno dobro ili se odupreti javnom zlu. Verovatno je najvažnije sada kako ojačati multilateralne ustanove, što je nesumnjivo neophodno kada je reč o globalnom javnom zlu kakvo je pandemija ili klimatske promene, ali i kada je reč o javnim dobrima kao što je bezbednost, pre svega.

Dodatno je pitanje o tome hoće li ojačati autokratije ili će biti ohrabrene demokratije. To veoma mnogo zavisi od toga šta će odlučiti javnost u zemljama koje su posebno trpele od pandemije. Racionalno bi bilo da autokrate odu, ali to ne mora da bude i politički ishod ove krize.

RASPRAVE O NOTORNOM (27)

POMIRENJE

PIŠE: Goran Babić

Najveća prepreka općem izmirenju su ono zlo i mržnja, koje su devedesetih godina po raznolikim medijima i po svim stranama podjednako neštedimice posijali ratni huškači, brojna pera sa dna, onaj šljam i ološ što je zapatio zavadu i omrazu

Možda se varam, ali mi se čini da se gornji pojam (pomirenje) u zadnje vrijeme sve češće javlja u medijima na našem jeziku. Vjerojatno se nešto slično događalo i ranije, recimo u mladim mojim danima, neposredno po okončanju Drugog svjetskog rata, ali tad još nisam pratio štampu ni društvene mreže jer nisam bio pismen, a mreže su bile isključivo ribarske. Nona Lucija, učiteljica starog kova, Brangjolica iz ulice Žudioske povrh Straduna, slovima me naučila tek nekoliko godina kasnije, kad su se neprijatelji već navodno pomirili. Švabe i Francuzi.

Stariji će ljudi reći da do pomirenja može doći (čak i brzo i lako) ako nije „pala krv“, dočim će u suprotnom slučaju (kad je krv pala) sve biti znatno teže. Negdje sam u te svrhe već navodio albansku poslovicu „krv ne može zaspiti“, a ona se, takva, može smatrati i srpskohrvatskom, tj. crnogorskom i bosanskom. Jer se na brdovitom Balkanu osveta vrši i obavlja i pet stotina godina nakon zakona Leke Dukadžinija i jer krv, je li, ne zastarjeva.

Mislim da sam upravo to imao na umu kad sam prije maltene trideset ljeta u brošuri „Evropsko groblje“ citirao autentični fragment tadašnjeg Tuđmanovog govora s grobničkog polja, ono mjesto gdje vojskovođa (obilježavajući navodnu pobjedu nad Tatarima, zlotvorima i agresorima otprije sedam ili devet stoljeća) kaže kako ga raduje kad vidi koliko je ljudi iz tog kraja Gorskog kotara dalo svoje živote za domovinu u svetom domovinskom ratu. Logika bi rekla – što više dragovoljaca pogine, on je sve radosniji i zadovoljniji. Ali Tuđman nije bio doktor Ivan Ribar pa da vlastite sinove žrtvuje za otadžbinu. Njemu je bilo važno (čak presudno) da je „pala krv“. A Džingis kana na Grobniku spominjao je tek onako, usput, kao stilsku figuru, metaforu, neprijatelja zalutalog iz bespuća povijesne zbiljnosti.

Elem, pomirenje do kojeg bi trebalo doći iako se još nisu pronašli ni

pobrojali ni svi nestali (na obje strane) iz prošloga ratnog sukoba... Je li to realno? Je li moguće? Osim nenamirene krvi, naime, one krvi, koja je pala a nije osvećena, šta još stoji na putu našem iscjeljenju? Kako, recimo, potisnuti Zaborav, prastaro božanstvo iz grčkog mita? Zar ne reče Patrijarh počivši German u Jasenovcu jedne (ratne) godine da se može oprostiti, ali ne i zaboraviti? Ovo se pitam i ja, čijih je devet mrtvih rođaka ostalo u jasenovačkom blatu, da ne kažem glibu. Osvetio ih nisam, jesam li ih zaboravio? Rekao sam jednom davno svojoj pokojnoj kolegici Juditi Šalgo da se najmlađa od mojih devet, iščezlih rođaka u Jasenovcu, zvala takođe Judita Šalgo. I da je imala svega petnaest godina.

Držim da je najgore od svega, tj. da je najveća prepreka (mogućem i neophodnom) općem izmirenju ono zlo i mržnja, koje su devedesetih godina po raznolikim medijima i po svim stranama podjednako neštedimice posijali ratni huškači, brojna pera (autori) sa dna, onaj šljam i ološ (a sve go patriot) što je zapatio zavadu i omrazu, ona sramna i besramna čeljad, koju narodna poslovice zove donjim čelom trpeze. Katkad pomislim kako se upravo njima, takvima, trebalo suditi u Hagu (kao nekoć davno Juliusu Štrajheru u Nirnbргу) jer je njihova strašna rabota dovela do zločina, koji, evo, sve dosad ne prolazi nego taji, taji, taji, poput gnojne rane što ne zacjeljuje. Jer njen nepodnošljivi gangrenozni smrad i danas zagađuje ove prostore. Leševi su možda pokopani, smrad je ostao.

Ako na trenutak, dakle, zanemarimo domaće argumente za i protiv, kako u toj nesretnoj (našoj) stvari stoje stranci? Kakva je međunarodna situacija, ide li na ruku miru ili ratu? Mogu li nas pomiriti oni koji su nas posvađali? Kako vjerovati da nas spremaju za mir i blagostanje oni što nas opskrbljuju oružjem? Sjetimo se, na primjer, da je irački rat otpočeo nakon što je Toni Bler, humanista i mirotvorac, optužio Sadama Huseina da ovaj raspolaže smrtonosnim oružjem opasnim po čovječanstvo da bi se, nakon okončanja sukoba i poraza iračke armije, ispostavilo da tog oružja nema (niti ga je ikad bilo), a da je (i) zbog lažne optužbe obješen Sadam, a da nije obješen lažljivi Bler, koji nas i dan-danas prijateljski savjetuje. Trebamo li možda takvom jaranu vjerovati? Jer za razliku od ratnog zločina, dobričina Bler ne zastarjeva.

Unatoč brojnim mirotvorcima, koji se ovdašnjim predjelima za velike honorare muvaju poodavno i uglavnom bezuspješno, sve naprijed nabrojano i navedeno ne djeluje odveć optimistično. Uostalom ni slavna parola o bratstvu i jedinstvu nije spriječila/ onemogućila Loru i Manjaču (da se drugo ne spominje) pa zašto bi liberalni kapitalizam bio u tom pogledu djelotvorniji, tj. milostiviji? On se, koliko znamo, ne zasniva toliko na ljubavi koliko na konkurenciji i interesu (čovjek čovjeku nije vuk nego lisica) pa se od takve formule ne može očekivati da riješi nerješivo.

Izlaz se možda krije u nečemu još nepostojećem, u nečemu što će donijeti budućnost. Kad jednog (ne tako dalekog) dana ljudi počnu da lete, recimo na svojim krilima, neće biti dokinuta, na primjer, samo dosadašnja arhitektura, nego i koješta drugo. U ratu devedesetih u Mostaru (o čemu ponešto znam) bio je srušen Stari most da bi se navodno spriječio transfer oružja preko njegovih izlizanih kamenih stepenica. Niti trideset godina kasnije oružje (dinamit i ostalo) prenose nebom mehaničke ptice dronovi te se stare ćuprije više valjda neće rušiti, ali će dinamit i dalje raditi svoj posao. Jer Nobel, izumitelj eksploziva, svoju nagradu daje između ostalog i za mir. Zasnovan na bombama.

СВЈЕТСКЕ ЕПИДЕМИЈЕ КРОЗ ВЈЕКОВЕ И БАЛКАН

СИРЋЕ, КАРАНТЕНА
И РАКИЈА ЉУТА

пише: Бојан Муњин

У Србији није битно другачија ситуација него у вријеме кнеза Милоша: становништво је недисциплинирано и више воли да сједи по кафанама него да мирује у изолацији; умјесто лијечника из Русије и Аустрије који су у Милошево вријеме помагали у епидемијама, помажу лијечници из Кине, а власт не туче и не вјеша неодговорне него их шаље у затвор и наплаћује масне казне

О пандемији вируса корона који нас је запљуснуо тако изненада, сазнали смо обливени хладним знојем готово све. Слушајући манично информације са свих страна, чини нам се, док бесконачно чучимо унутар четири зида, да о њему заправо не знамо ништа. Али ни лијечници нису пуно паметнији; већина их каже да је вирус јако опасан али има и оних који тврде да је друштвена паника претјерана и да се корона понаша као мало јача грипа. Једни се залажу за тоталну карантену, други за „паметну изолацију“, трећи за то да „нормалан живот не смије стати“ а четврти покушавају да балансирају негде у средини. Неки кажу да требамо носити маске, други кажу да не; једни савјетују да понекад прошећамо, други вичу „останите дома!“. Једни кажу да ће нова вакцина против короне (када ју пронађу) ријешити све, а други, нарочито у овим крајевима, тврде да је спас у комбинацији меда и бијелог лука. И док се заражени већ броје на жалост у милионима а мртви у стотинама хиљада, једни вјерују да би опоравак могао услједити до краја године а други сумњичаво врте главом и говоре да ће се човјечанство са короном бактати још годинама.

Болест је одувјек с нама

Како су се са болештинама и епидемијама носили људи у свијету или на Балкану, прије сто или двјесто година или вјековима раније? Познато је на примјер, према анализи скелетних остатака, да је и праисторијски човјек патио од туберкулозе, али опћеприхваћени синоними за болештине широких размјера које косе све пред собом и које су у неколико временских циклуса проузрочиле помор свјетског становништва катаклизмичких размјера биле су – куга и колера. Колера је „недавна“ болест и била је нарочито активна у 19. вијеку, а куга је била позната још у старогрчко вријеме (атенска куга, 430. п. н. е.) и наставила се у Римском царству још неколико пута. Страшна пандемија куге која је усмртила 50 милиона Европљана или трећину њеног тадашњег становништва харала је старим континентом од 1346. до 1350. године. Тај масовни помор имао је иначе за посљедицу рађање ренесансе и моћни заокрет у свјетској умјетности, иако су од куге умрла два сликарска генија – Тизиан и Холбеин. Циклус епидемија „црне смрти“, како су кугу од миља звали, наставио се до 19. вијека и у том периоду забиљежено је преко 100 епидемија куге у Европи, које су убиле ужасно пуно људи. Да ли се данас уопће можемо уживјети у ове страшне чињенице које су биле дио стварности наших предака, можда само пет до десетак генерација прије нас?

С обзиром да је, нарочито у средњем вијеку, тадашња медицина била свјетлосним годинама удаљена од ове данашње, те да није било ни доктора, ни ренгена, ни антибиотика, једина одбрана од смртоносних болести била је изолација сумњивих, односно карантена. Тако ових дана пише *New York Times*, забринут због стреловитог ширења болести Covid 19 по Америци, да је прва карантена у свијету за борбу против заразе основана 1377. године у – Дубровнику. То је некако и логично јер је Дубровник у то вријеме живио од трговине, а каравани са робом и људима, од Европе према Азији и натраг, незаобилазно су пролазили кроз овај град-републику. Тај су примјер касније слиједили Милано, Венеција и многи други градови. Дубровачки пропис је гласио да сватко „тко долази из окупљених крајева, нека не ступи у Дубровник нити на његово подручје“ а карантена је била смјештена на оточићима Мркан, Супетар и Бобара крај Цавтата, касније на отоку Локруму и у Лазаретима, уз саме зидине града. Карантена је првобитно

трајала мјесец дана, али су у међувремену Дубровчани схватили да је прекратка, па је продужена на 40 дана и отуда и назив карантена – од талијанске ријечи *quarante* (четрдесет). Карантена је била одговор на тадашњу епидемију у којој Дубровник (као и други градови на Јадрану) није добро прошао: од 1358. до 1374. године, уз мале прекиде, харале су на простору Дубровачке Републике четири епидемије куге, у којима су умрли десетици тисућа људи. Кроничари из 15. вијека тврде да је „црна смрт“, само током једне од тих епидемија, у Дубровнику однијела око 10 хиљада душа. Страховито су тада страдали и Сплит, Шибеник, Задар, Ријека и Пула, док је рецимо на Корчули епидемија куге из 1428. године била толико јака да је од седам хиљада људи на отоку преживјело само хиљаду.

**Војна крајина је функционирала
и преко ње нису се уопће
могле преносити болести: на
граничним пријелазима, слично
као данас, регистрирали су
се, удомили и изолирали сви
путници на најмање 21 дан**

Оно што је интересантно и за данашњу борбу против вируса короне јест да је у то вријеме Млетачка Република увела и карантену пошту јер су поштанске пошиљке пристизале из најразличитијих крајева. Нарочито је осјетљивим сматран и текстил па су и једне и друге пошиљке биле натапане или прскане оцтом, а затим су често биле изложене диму ароматичних материја, ружмарина или клора. Послије обраде се на речени предмет стављала карактеристична воштана плочица, па хисторичари кажу да података о епидемији куге или тифуса у многим дијеловима средњовјековне Европе не би било без ових поштанских трагова. Те средњовјековне серије пандемија оставиле су мрачни отисак и у нашим континенталним крајевима: десетине хиљада људи је умрло од тих болештина на црти од Вараждина до Карлобага и од Љубљане до Земунa па између осталог треба споменути и важну тадашњу протуепидемијску мјеру коју је представљао санитарни кордон Војне крајине, који је организирана тадашња аустријска управа. Архитект тог дугог обрмбеног бедема, од Турака и од болештина, аустријски цар Јосип I. од болести се ипак није спасио; умро је од великих богиња у априлу 1711. године након дружења са својим премијером који није знао да је његова кћи добила исту болест. Тада је наине мало тко ишта знао што је то „социјално дистанцирање“. Ипак Војна крајина је функционирала и преко ње, кажу хисторичари, нису се уопће могле преносити болести: на граничним пријелазима, слично као данас, регистрирали су се, удомили и изолирали сви путници на најмање 21 дан прије него што им је допуштен улазак на територију царства. Просторије су биле сваког дана дезинфициране сумпором и

оцтом, а роба којом се трговало била је оцењивана према могућности преношења клица.

Сурадња са Немањићима

Средњовјековни Дубровник је трговачким, културним, политичким и другим везама био повезан с цијелим свијетом па тако и с тадашњом српском државом под влашћу Немањића. Осим трговаца и обиља робе из Дубровника је средином 14. вијека у Србију стигла и куга, једнако као што је она у њу ушла и из Цариграда и бизантских крајева. До средине 1348. године куга је захватила читаву Србију, која тада и није била баш тако мала. Срећа у несрећи за Србију била је у томе што у њој тада није било толико урбаних центара као другдје у Европи, већ су била карактеристична распрострањена рурална подручја на којима се куга ширила нешто спорије, али ипак захвативши око 30 посто тадашњег становништва. Српски цар Душан, заједно с породицом, склонио се на тада једино сигурно мјесто – на Свету гору Атос у Грчкој и у манастир Хиландар. Средином 14. вијека, када је религија играла једну од централних улога у приватном и друштвеном животу, разумно је претпоставити да је Душанова мотивација, поред практичне (изолираност Свете горе) била и религиозна. Ако лијека нема и ако нам само Бог може помоћи и спасити нас, онда је можда најпапетније привремено се стационирати у „фабрици молитви“ на Светој гори... Технички проблем за цара био је како да на Атос поведе и своју жену Јелену, с обзиром да је приступ женама на Свету гору био забрањен. Цар Душан је, каже легенда, ријешио тај проблем доста једноставно. На примједбу управитеља хиландарског манастира да жена у њега не смије ући цар Душан је одговорио: „Не ради се о жени него о царици...“ Лоша вода по градовима, недостатак канализације, нехигијенски увјети, па онда и болести, уз сујевјеран народ и без правих лијечника, пратили су европског човјека па тако и онога у Србији све до модерног доба. Од колере, која се још називала и „плава смрт“, умро је највећи филозоф у освит новог доба, Хегел, а од ње се излијечио највећи научник који ће најавити то доба, Никола Тесла.

Али, Србија је у 19. стољећу још морала да се провуче кроз дуги тунел властите непросвијећености, бапских вјеровања и народне медицине када су епидемије и смртоносне болести у питању. Први дипломирани доктор дошао је у Србију 1820. године, али је 1837. године тих лијечника било чак – 18. Прва болница и апотека отворени су у Шапцу 1826. године, потом и у свим већим мјестима, а „шпитаљ палилушки“ у Београду са 100 болесничких мјеста био је тада највећи и најбољи у Србији. У складу с овом транзицијом и кнез Милош Обреновић борио се у Србији против велике епидемије куге 1837. године, комбинирајући враџбине, народна правила и тадашњу медицину. Наине, сујевјерни обичај је гласио: „Девет баба, голих као од мајке рођених, за једну ноћ према ватри, без свеће, тајно преду и ткају кошуљу“. И кроз ту кошуљу се провучао кнез Милош Обреновић, његова породица, његов двор, колико год био скроман, његови момци, односно тјелохранитељи; сви су прошли испод те кошуље да би их „чума“ (куга) обишла, објашњава хисторичар Чедомир Антић. С друге пак стране Милош је и према епидемији и према народу у том одсудном тренутку био немилосрдан: извео је војску на границу, а карантенски период подигао је на шест недеља.

Главном надзиратељу српско-турске границе Авраму Петронијевићу кнез је наредио: „Пребудите тамо и чувајте, ама да ни врана не прелети!“ С друге стране, локални органи власти обавјештавали су кнеза: „Благодареније Богу, болести никаких нема“. Ипак, куге је у Србији било за вријеме те епидемије али далеко мање (умрло је око 212 људи) него рецимо у Аустро-Угарској, зато јер је кнез Милош кажњавао јавним вјешањем све оне који се нису држали, модерно речено, самоизолације. Кнез је из Земуна довео карантенског лијечника, Карла Нађа, који је, уз строге мјере карантене и затварања градова те уз пријетњу војске, рјешавао проблем дезинфекције тако, сукладно тадашњој пракси, да је све окупљене предмете и просторе спаљивао. Тако је спаљена и читава варош Ражањ, након сурових мјера кнеза против локалног становништва и потом је комплетно село изграђено на сигурнијем мјесту. Будући да је ова епидемија десетковала многа насеља, како у Европи, тако и у Турској, успешна одбрана од куге, кажу српски хисторичари, оставила је о кнежевини лијеп утисак у Европи, нарочито у Аустрији, без обзира што је та одбрана плаћена бруталном кнутом и кнежевом строгошћу. Ипак, неки савременици кнеза Милоша говоре о томе да већ у то вријеме почиње становита превенција и већ средином 19. вијека размишља се и о неким вакцинацијама. „Тада почиње један тренд у Европи, па тако и у Србији, да се у борби против малих богиња сребрном иглом са дечије красте наноси та, да кажемо вакцина“, каже хисторичар Чедомир Антић. Од колере која је такођер харала у то вријеме Срби су се бранили — ракијом. Писац и свједок колере на Косову Петар Д. Петровић каже: „Ово Турци јуначки подносе. Али видевши како Срби пију ракију почеше и они пити, па и неки који никада нису пили. Неста коњака у вароши“.

Стигао и тифус

Први свјетски рат донио је нову пошаст — тифус. Обољело је тада, 1914/1915. године у Србији између шесто хиљада и милион људи а умрло је, нарочито међу војницима, око сто педесет хиљада, више него што их је погинуло у свим борбама с аустро-угарском војском до тада. Жариште је била чувена болница у граду Ваљеву, у којем је војске, рањеника, болесника и избјеглог народа било посуда. Епидемију је обуздао дословце један човек, енглески лијечник добровољац, William Hunter, који је предложио да се одјећа и униформе војника без изнимке — исухавају.

Ту са великим хисторијским епидемијама није био крај јер се заправо на крају тог циклуса појавила она највећа — шпањолска грозница. Ова пандемија, која се спојила с крајем Првог свјетског рата, трајала је читаву 1918. и 1919. годину и један дио 1920. када је обољело у читавом свијету око 500 милиона људи а умрло их између 50 и 100 милиона. Можемо ли то уопће замислити, само сто година прије најновијих догађаја? Као и код корона вируса, ни против шпањолске грипе тада није било цјепива, болест је, за разлику од данашње ситуације, подједнако нападала све добне групе; на нашим просторима је умрло између петсто хиљада и милион људи а у очају се као лијек препоручивао — коњак.

Данас је наравно све другачије, лијечника, апотека и болница има на сваком кораку али у овом супер технолошком добу промијенио се, не само однос према болести, него и према животу и смрти. Став према

тим великим опасностима као да је наине постао мање природан. Између нас, смртоносне болести и жеље да јој се отхрвамо, сада се налазе велики медицински, фармаколошки, економски и политички системи, које често не разумијемо а све чешће им и не вјерујемо. Одбрана од опасних болести, као што су прије неколико година биле птичја и свињска грипа, САРС и друге, као да су постале дио глобалног „пројекта“ разних корпорација и свјетског менаџмента а не резултат наше природне брига да не будемо болесни. Како то каже угледни биолог свјетског гласа, Мирослав Радман, „пустили смо да тржиште и технологије мисле умјесто нас и да завлада менталитет ‘рата против болести’, а не борба за здравље.“ Професор Радман сматра да се данас на примјер сиромашније државе афричког континента успјешније боре против великих епидемија, док богатије државе Запада не знају јасно што ће са својим знањем и технологијом.

Кнез Милош је кажњавао јавним вјешањем све оне који се нису држали самоизолације, а из Земуна је довео карантенског лијечника, Карла Нађа, који је све окупљене предмете и просторе спаљивао

Гдје су ови простори данас, Балкан и посебно Србија у свему томе? Уз мало ироније, у Србији није битно другачија ситуација него у вријеме кнеза Милоша: становништво је прилично недисциплинирано и више воли да сједи по кафанама него да мирује у изолацији; умјесто лијечника из Русије и Аустрије који су у Милошево вријеме помагали у епидемијама, данас помажу лијечници из Кине а власт не туче и не вјеша неодговорне грађане као некад, али их шаље у затвор, наплаћује масне казне и одређује пензионерима да само суботом од 4 сата ујутро до осам могу да изађу из куће и нешто купе у најближем дућану.

Данашње глобално друштво парализирано је најновијом епидемијом и с катаклизмичким призивом говори како након короне „више ништа неће бити исто“, те да је и крај свијета вјеројатно близу. Оно што је пуно већи проблем од короне јест да је то данашње друштво глобалне панике у доброј мјери изгубило везу са искуствима ранијих генерација наших предака, који су масовно умирали и жестоко патили, али су ипак преживјели и гурали даље. У том смислу корона је, осим што је опасна или баш зато што је опасна, у неком дубљем смислу и одређена могућност, да подвучемо црту под читаву нашу цивилизацију, њене успјехе и промашаје и да видимо којим путем ћемо након свега кренути даље. У супротном, можда ћемо једног дана зажалити за овим мјесецима када је небо било кристално плаво, када смо коначно осјећали како нам властито срце куца и када смо времена да размислимо о свему имали напретек.

KAKO SAM PREŽIVJELA SUSRET S KORONAVIRUSOM

PAĐENE – NAJSIGURNIJE MJESTO NA SVIJETU

PIŠE: Maša Samardžija

Nakon četiri dana ponovo je stigao poziv iz bolnica. Baba je pozitivna. I opet potpuni šok. Odmah su nas sve koji smo bili s njom u kontaktu obavijestili kako moramo u izolaciju. Onaj daleki virus iz daleke Kine bio je sad u Pađenima, u mojoj neposrednoj blizini

Kada su u medijima početkom godine počele stizati vijesti o novom virusu koji hara kineskim gradom Wuhanom, to se činilo tako daleko i bezopasno za sve nas u Evropi, na Balkanu, u Hrvatskoj, Zagrebu. Ježila sam se kad sam čitala sve te užasavajuće podatke iz Wuhana, ali niti u jednom trenutku nisam pomislila da će se koronavirus zateći u mojoj neposrednoj blizini, a potencijalno i u mom organizmu. Nisam to pomislila ni tog famoznog 25. februara kada je virus prvi put dijagnosticiran u Hrvatskoj. Inače se užasavam kolektivne panike i uvijek mi se čini da se ljudi na neki način tako zabavljaju jer im se konačno nešto događa u životu. I ja sam odlučila potpuno ignorirati tu opasnost, ali sam, za svaki slučaj, ruke malo češće prala. Sjećam se kako sam s prijateljicom pila kavu u centru grada te smo se zajedno iščuđavale cijeloj situaciji i abnormalnoj panici. To je zapravo bio naš obrambeni mehanizam, ali moram priznati, i djelić zdravog razuma. Moj prvi nagovještaj straha prouzročila je slika praznog grada, a naročito njegovog užeg centra. Tih dana je bilo prilično lijepo i sunčano vrijeme i umjesto horde ljudi koji kafenišu i hvataju prve zrake sunca, svim osjetilima mogla se osjetiti samo pustoš. I strah. To je možda više bio strah od nepoznatog, nego od posljedica zaraze. Najgori osjećaj koji je izazvao ovaj virus je strah od drugog čovjeka. Sama sam sebe zatekla kako se na semaforu udaljavam od drugih ljudi i to je jedan od nelagodnijih osjećaja.

Što nam se to događa?

U to vrijeme su počele i press konferencije Stožera za civilnu zaštitu koje sam i ja u početku pomno pratila strahujući od novih brojki zaraženih. Vjerojatno bih ja ostala pri svom stajalištu da to i nije tako opasan virus i da je sve to ipak pretjerivanje da nije bilo vijesti iz Italije. Doista sam se trudila da ne čitam nikakve poluinformacije i teorije zavjere. Čitala sam samo Đikića i Rudana, vjerovala njihovom znanstvenom pristupu i bezuspješno pokušavala shvatiti što nam se događa. Budući da su oni konstantno naglašavali kako je Covid-19 još uvijek neistražen i nepredvidiv, bilo je za očekivati da moj neznanstveni um neće puno toga shvatiti. Svejedno, bilo mi je važno da barem donekle pojmem što nas je to snašlo.

Priznajem da sam se cijelo vrijeme pribojavala odlaska kući jer doći iz, u tom trenutku, grada s najviše zaraženih u selo od jedva 70 stanovnika i s isto tolikim prosjekom godina, bilo je prilično riskantno za njih

Kako se već počelo naslućivati da će život na neko vrijeme stati i ja sam počela planirati put kući. A pod „kući“ uvijek i jedino smatram odlazak u Pađene, malo i opustošeno selo u blizini Knina, otkuda potičem. Budući da je ministar Božinović baš na dan mog planiranog odlaska 21. marta, potpisao odluku o zabrani javnog međugradskog prijevoza, moj prvi pokušaj bijega je propao. Iako je odluka trebala stupiti na snagu idućeg dana, ja sam na Autobusnom kolodvoru čekajući autobus shvatila da čekam Godota i da je FlixBus odlučio odmah ukinuti svoje linije. Nakon prvotnog razočaranja i šoka, nazvala sam oca, saopćila mu tu vijest i odlučili smo da će on sutradan doći autom po mene. Ni za mene, ni za njega u tom trenutku nije postojala opcija da ostanem u Zagrebu. Priznajem da sam se cijelo vrijeme pribojavala odlaska kući jer doći iz, u tom trenutku, grada s najviše zaraženih u selo od jedva 70 stanovnika i s isto tolikim prosjekom godina, bilo je prilično riskantno. Bojala sam se da ih ne zarazim jer 90 posto stanovništva spada u najugroženiju skupinu. Ali opcija da ostanem zarobljena sama u zagrebačkom podstanarskom stanu mi je, također, bila zastrašujuća. Tada nitko nije mogao predvidjeti što nas čeka i koliko će to trajati. Potpuno sebično, odlučila sam da ću ići kući, ali da ću, isto tako, biti u samoizolaciji neko vrijeme kako bih sačuvala druge. Oduvijek sam znala da bih, usred bilo koje izvanredne situacije, uvijek otišla kući. Sjećam se, dok smo još živjeli

u Srbiji, kako smo za vrijeme bombardiranja došli u Pađene. Moji roditelji su tada odlučili da je bolje da se na neko vrijeme maknemo i najlogičnije mjesto bilo je upravo naše selo. Ubrzo nakon toga smo se vratili tu živjeti. Ja sam od kuće otišla s 15 godina u srednju školu u Zagreb, ali to mjesto i ta kuća će mi trajno ostati simbolom sigurnosti, a dolasci pakiranje, torbe i odlasci, način života.

Uglavnom, kao što rekoh, odlučeno je da u nedjelju otac dolazi po mene i ja idem na svoje najsigurnije mjesto na svijetu. Tada je već bilo očigledno da je stvar s virusom ozbiljna i osjećala se strahovita napetost kod ljudi. Uzrečica da nevolja nikada ne dolazi sama osvanula je u svom punom smislu u nedjelju 22. marta u 6 sati i 24 minute. Taj datum i sat zajedno s jačinom od 5,5 stupnjeva po Richteru, pamtit će svaki stanovnik Zagreba i okolice. Taj najveći potres u zadnjih 140 godina bio je kap koja je prelila čašu panike i straha prouzrokovanih pandemijom virusa. Svaka osoba ima svoju priču o potresu i načinu na koji ga je potresao. Ja mogu reći da je to bio jedan od većih strahova koje sam u životu doživjela. Pored izbombardiranog uma od opasnosti koronavirusa, straha za sve bliske ljude, pored milijuna pitanja u glavi, taj potres me je psihički i fizički paralizirao. U prvi mah, još u polusnu, pokušavala sam shvatiti zašto mi se stvari u sobi tresu i zajedno sa sobom ljuljaju. Vrlo brzo, shvativši da je u pitanju potres, moj pospani i šokirani um pokušavao je pronaći vezu između potresa i virusa. Nisam mogla dokučiti kako jedan virus koji je prešao od nekih, nama dalekih, životinja na čovjeka i koji se sada širi među ljudima, može izazvati potres. Naravno da je to potpuno suludi logički slijed, ali to je ono što je meni prvo prošlo kroz

glavu. Koju sekundu nakon, mislila sam da se apsolutno cijela zemlja urušava i samo čekala kada će se zajedno s njom urušiti i soba u kojoj se nalazim. To su misli kojima sam se ja bavila svih tih beskonačnih desetak sekundi. Naravno da mi nije ni palo na pamet skočiti iz kreveta i izaći vani. Kada je ljuljanje prestalo, ja se i dalje nisam dizala jer sam mislila da svaki moj i najmanji pokret može prouzrokovati rušenje zgrade. Kada sam se konačno „otparalizirala“, ipak sam za svaki slučaj nazvala gazdaricu koja živi preko puta da je pitam je li zgrada na mjestu. Budući da je u mojoj glavi bila i dalje osnovana sumnja da se cijeli svijet trese, nazvala sam oca. Znala sam da je taj ranoranilac već na putu za Zagreb. Nakon što mi je on zbunjeno potvrdio da je dobro i da on nije osjetio nikakav potres, počela sam nagađati kako je ipak lokalnog karaktera. Nakon što sam se uvjerila da su mi svi važni ljudi u Zagrebu dobro, uspjela sam se smiriti. A onda su počele stizati fotografije razrušenog centra grada.

Temperatura koje nema

Drugi potres se poklopio s, ionako iritantnim i jezivim, zvonom crkve na Trešnjevci i apokaliptično stanje bilo je kompletno. Otac je došao već u 9 sati, unijeli smo stvari i odmah krenuli van iz ovog grada. Još uvijek u potpunom šoku, znala sam da odlazim na najsigurnije mjesto na svijetu i da je sva opasnost iza mene.

Tako sam barem mislila. U Pađenima me je dočekala velika bura i na svako njeno lupanje po prozorima, pomišljala sam na potres. PTSP se ubrzo smanjio, vrijeme se proljepšalo i ja sam ubrzo počela uživati konačno u miru

i ljepotama proljeća u dalmatinskom zaleđu. U početku nisam nigdje išla jer sam se pribojavala da bih potencijalno mogla nekome prenijeti virus, a posebno me je bilo strah prilaziti mojoj strini, astmatičaru s kojom dijelimo dvorište. Sam osjećaj da nekome bliskom ne možeš prići je zaista strašan. Inače, kad sam kući, nemam bogat socijalni život iz očitog razloga – u Pađenima baš i nema ljudi moje generacije. Jedina osoba kod koje sam išla bila je moja tetka, sa svojih 60 godina, najmlađa osoba u zeseoku. Često smo se šalile kako joj ja, kad dođem, uzimam titulu. Njezina majka, Milica, žena veselog i mladalačkog duha, u to vrijeme bila je u bolnici jer je doživjela infarkt. Nismo je mogli posjećivati jer su posjete zbog virusa bile zabranjene, ali doktori su javljali da se dobro oporavlja. Tetka i ja smo imale svoj ritual ispijanja popodnevne kave i ti trenuci su održavali privid normalnosti. Mislili smo da kod nas koronavirus ne može doći jer ionako nitko sa strane ne dolazi u selo, a meni je 14 dana od povratka iz Zagreba prošlo, simptoma nije bilo i ja sam zaključila kako više nisam opasna za svoju okolinu. Baba Milica je uskoro došla iz bolnice i ja sam je, naravno, otišla posjetiti. Infarkt je ostavio traga na njoj. Svi smo se pravili da je sve ok, ali promjena je bila vidljiva. I čim se, nakon nekoliko dana, stara baba sa svojim vedrim duhom počela vraćati, svi smo odahnuli. Ali onda je stigao poziv iz bolnice. Žena koja je bila s babom u sobi pozitivna je na koronavirus. To je javljeno 10 dana nakon što je baba izašla iz bolnice. Ni u trenutku kada sam to saznala, ni u danima nakon toga, nisam se uplašila za sebe. Ali strah da se ocu, strini, tetki, babi, može nešto dogoditi, stvarao mi je knedlu u grlu. Babu su odvezli u bolnicu na testiranje i vratili je kući jer nije pokazivala simptome. Upravo nas je ta činjenica tješila i vjerovali smo da baba nije pozitivna.

**Oduvijek sam znala da bih,
usred bilo koje izvanredne
situacije, uvijek otišla kući.
Sjećam se, dok smo još živjeli
u Srbiji, kako smo za vrijeme
bombardiranja došli u Pađene**

Nakon četiri dana ponovo je stigao poziv iz bolnice. Baba je pozitivna. I opet potpuni šok. Odmah su nas sve koji smo bili s njom u kontaktu obavijestili kako moramo u izolaciju. Onaj daleki virus iz daleke Kine bio je sad u Pađenima, u mojoj neposrednoj blizini. Ubrzo nakon toga telefon ne prestaje zvoniti. Zovu iz bolnice, Javnog zdravstva, zove načelnik Općine Ervenik, rodbina iz zemlje i svijeta. I u tom trenutku, ponovo nitko ne zna što se dešava. Kako žena od 85 godina koja je nedavno doživjela infarkt i koja je, usput, dugogodišnji dijabetičar nema simptome? Postoji li šansa da je virus ubije? Šta će s nama biti? Šta ako mi je otac zaražen? Naravno da sam taj dan umislila da dobivam temperaturu, iako toplomjer to nije pokazivao. Uslijed silnih poziva i pitanja panika je samo bujala. Više nismo smjeli izlaziti izvan dvorišta, morala sam paziti da ne budem strini blizu. Otac je morao

uzeti bolovanje tako da ni namirnice više nije mogao kupovati u gradu. A naše selo ionako nema trgovinu. Ipak, dođe ona pokretna na četiri kotača. Naime, nekoliko puta tjedno kombi sa hranom i osnovnim potrepštinama prolazi kroz selo i tu ljudi koji nemaju kako doći do Knina (javnog prijevoza nema), mogu kupiti što im treba. Naravno, taj kombi, nakon pojave virusa, nije prolazio ispred našeg dvorišta. Iako se Općina pobrinula da nam se dostavi osnovno što nam treba, taj osjećaj bespomoćnosti bio je porazan. Odjednom vam netko drugi mora obavljati i kupovinu i stvari ostavljati ispred vrata.

Iako ne mogu reći da su nas drugi mještani prozivali, kako je to znalo biti u pojedinim manjim sredinama, ipak smo bili glavna tema u selu. Ali su reakcije bile isključivo dobronamjerne. Nakon što smo vrlo brzo shvatili da psihički pucamo i da su nam živci sve tanji, prešutno smo okrenuli ploču. Ja sam prestala pratiti nove informacije o širenju virusa, otac se odlučio posvetiti radovima u vinogradu. U tom trenutku bilo je najvažnije da smo svi dobro i da nitko nema nikakve simptome. Baba se od infarkta dobro oporavljala i situacija je zapravo bila dobra. Rodbina se smirila nakon što su čuli da smo svi živi i zdravi i telefonski pozivi su se prorijedili. Ljubazni djelatnici iz Zavoda za javno zdravstvo su svakodnevno telefonski provjeravali naše zdravstveno stanje i moram priznati da me nitko nije u tako kratkom periodu toliko puta pitao kako sam. Ipak pred bezbroj besmislenih telefonskih poziva i razgovora, oni sa prijateljima i bliskim osobama bili su spasonosni.

Proljeće na selu

Proljeće u selu je doista bajkovito i ja sam se brzo priviknula na novi način života. Uživala sam na suncu, čitala knjige, družila se sa psom i mačkom i svakodnevni život mi je brzo prestao nedostajati. Polako je i strah nestao. Svi smo bili dobro. Nakon 14 dana bez simptoma, bili smo slobodni. Najveća radost bio mi je prvi šoping u našoj pokretnoj trgovini. Tada sam u pravom smislu te riječi kupila i šta mi treba i šta ne treba. Prošetala sam kroz selo i shvatila koliko male stvari znače, koliko god ta fraza bila izlizana. Moja tetka Duška i baba Milica i dalje moraju biti u izolaciji. Baba je i na ponovljenom testiranju opet bila pozitivna na ozloglašeni Covid-19, ali i dalje nema niti jedan simptom. Iako nas je sve štrečno taj ponovljeni rezultat, brzo smo došli sebi. Još uvijek smo svi dobro i sada će, bez sumnje, i ostati tako.

Mjesec i dvadeset dana provela sam u Pađenima. Od toga, 14 dana u samoizolaciji nakon povratka iz Zagreba, i 14 dana u službenoj izolaciji nakon što sam bila u neposrednom kontaktu sa zaraženom osobom. Mjesec i dvadeset dana u selu u kojem, i kada ne vlada pandemija, nema trgovine, ugostiteljskih objekata, škole, javnog prijevoza. Mještanima ovog sela, mjere Stožera za civilnu zaštitu gotovo da uopće nisu promijenili način života. Oni inače žive bez svega onog za čim su ova dva mjeseca žalili stanovnici svih razvijenijih i urbanih sredina.

Prošlo je tri mjeseca od prvog dijagnosticiranog slučaja virusa u Hrvatskoj. Ta tri mjeseca bila su jedna od najturbulentnijih u mom životu kao i u životima mnogih drugih. Nakon uljuljane svakodnevice na selu, dolazak u Zagreb i povratak u realnost prouzrokovao je još jedan šok, ali je valjda svaki novi, kao i kod potresa, sve slabiji. Sada, kada sve vraća u normalu, meni je ovaj virus još nejasniji i dalji iako postoji velika šansa da je živio u meni. Ili još uvijek živi. Ko će ga znati.

ПОТРЕС И БАШТИНА СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ
ЦРКВЕНЕ ОПШТИНЕ У ЗАГРЕБУ

СТРАДАЊЕ ПРЕОБРАЖЕЊСКОГ ХРАМА

пише: Драган Дамјановић

Иако је у први мах изгледало како су оштећења у потресу катастрофална, када су стручњаци прегледали Преображењски храм и друге грађевине показало се да ништа од страдале баштине није непоправљиво. Потрес се тиме претворио у прилику да се грађевине квалитетно обнове и темељито санирају како би се припремиле за неминовне сличне природне катастрофе у будућности

Потрес јачине 5.5 ступњева према Richterovoj скали који је погодио Загреб и околицу 22. 3. 2020. оштетио је готово све старије грађевине у повијесном средишту града. Најстрадалији дио центра свакако је, уз Каптол, Доњи град. Поновила се тиме ситуација настала потресом 1880., само је у међувремену Доњи град нарастао неколико пута па је самим тиме и штета далеко већа. У већој или мањој мјери оштећене су све јавне, пословне и стамбене грађевине у том дијелу Загреба, а особито су страдале и цркве. Обзиром на околност да се у Доњему граду налазе најважније грађевине везане за повијест Српске православне црквене општине у Загребу, не чуди да су и оне оштећене, а особито је страдао парохиски и саборни храм Преображења Господњег на Прерадовићевом тргу.

Повијест овога храма, повијест је пожртвованости његових парохияна који су га у посљедњих стољеће и пол небројено пута обнављали, поправљали и украшавали због чега је он не само

Прерадовићев трг и Преображењски храм након мањег потреса који је погодио Загреб у јутарњим сатима 23. 4. 2020. Храм је, како се не би угрожавало пролазнике, окружен траком; фот. аутора чланка

Унутрашњост Преображењског храма након страдавања у потресу; фот. аутора чланка, 28. 3. 2020.

најважнији већ и најсложивији споменик загребачке Црквене општине. Данашњи храм датира из 1865. – 1866. године и дјело је архитекта Franje Kleina. Након што је био саграђен, црквена општина није имала средстава да га одмах на квалитетан начин ослика и опреми новом опремом. Стога ће његовој обнови приступити непуна два

Оштећења фреска и свода првога западног травеја Преображењског храма;
фот. аутора чланка, 28. 3. 2020.

десетљећа касније, 1883. – 1884. Обнова је изведена према пројектима Нермана Bolléа који је потпуно трансформирао унутрашњост храма претворивши га у право ремек-дјело умјетности касног 19. стољећа, о чему и данас свједоче иконостас, пијевнице, царско и владичанско пријестоље и витражи. Bollé ће у још два наврата обнављати цркву – 1899. поставио је нову куполу торња, а 1913. – 1914. потпуно је преобликовао њезина прочеља како би била архитектонски богатија и како би више одговарала духу времена, почетку 20. стољећа.

**У щелини гледајући могуће је
да су штете од овогодишњег
потреса чак и нешто веће у
односу на штете од потреса 1880.,
односно чини се да ће њихова
санација пропорционално више
стајати и то понајприје због
оштећења фресака**

Сједећу трансформацију црква доживљава у раздобљу између два свјетска рата. Станко Клиска, угледни загребачки модернистички

архитект, уско везан уз Српску православну црквену општину, темељито је 1931. – 1932. године модернизирао њезину унутрашњост након што је постала Саборни храм новоуспостављене Загребачке епархије. Клиска је уклонио богати Bolléов ослик, модернизирао је столарију цркве, додао неонско освјетљење, модернистичке лустере и ормаре, односно ламперију у олтару. Врло брзо показало се да је та његова интервенција била прерадикална. Сви који су били у Преображењском храму прије израде садашњих фресака сигурно су били зачуђени претјераном једноставношћу унутрашњости цркве и бјелином њезиних зидова, због које се и приступило опсежној обнови и изведби фресака 2005. – 2007. које су од стране покојног митрополита Јована повјерене руском сликару Николају Мухину.

Мухин, аутор фресака у реконструираним храму Христа Спаситеља у Москви, мозаика у куполи храма Светога Саве на Врачару у Београду и многих других сакралних композиција у православним храмовима по цијеломе свијету, у Загребу је, обзиром на посвету храма Преображењу Господњем, као и на садржај икона на иконостасу, на фрескама на сводовима и зидовима приказао углавном теме из живота Христа. Апостоли те светитељи изразито поштовани у православној цркви приказани су на зидовима између прозора, а у хору композиције и светитељи чији је култ раширен у Руској православној цркви (приказан је, међу осталим, и сликар Андреј Рубљов). У медаљонима на своду, те дијелом на правокутним пољима на зидовима јављају се и бројни мотиви светитеља везаних за повијест Српске православне цркве (Свети Сава и други свети архиепископи српски, Свети кнез

Лазар, Свети Јован Владимир, свети српски краљеви), те мотиви који се реферирају директно на повијест Митрополије загребачке, као што је приказ првога митрополита загребачког Доситеја, у сјеверној пијевници. Фреске, иако прилично конзервативне у стилском рјешењу, несумњиво су унутрашњост Преображењског храма учиниле репрезентативнијим. Управо су оне највише страдале у потресу тако да ће се ни тринаест година након њихова завршавања обнови унутрашњости Преображењског храма ускоро поновно морати приступити.

Није то био први потрес који је оштетио храм. У потресу од 9. 11. 1880. који је, како смо сви дознали након овогодишњег потреса, био далеко јачи и разорнији, Преображењски храм је такођер страдао, иако штете нису биле великих размјера. За разлику од катедрале, фрањевачке цркве, цркви светог Марка и свете Катарине, које су биле јако оштећене, потрес га је увелике поштедио: уз капелу св. Мартина у Влашкој и жупну цркву свете Марије на Долцу, Преображењска црква припадала је скупини најмање оштећених већих сакралних грађевина Загреба, о чему јасно говори процена штете од 500 форинти. Извана је изгледала неоштећено, но у унутрашњости су се на мјестима видјеле пукотине на сводним појасевима. Извјештаји из времена посвједочили су да су се црквени зидови помакли према ван за 2 *cola*, те да су прозори на ниском торњу, који се тако јако затресао да су звона звонили, дијелом попуцали.

Процена архитекта јесте да је важну улогу у спречавању још већих штета одиграло постављање нових лустера у цркви, јер је у кровушту изграђена метална структура која је додатно учврстила везу зидова и сводова

Малим штетама сигурно је допринијела и околност да је у том тренутку црква била нова, да је имала прилично дубоке темеље (које је било потребно изградити због гробница које су лежале у и о око старе цркве свете Маргарете) те да није била осликана и да је била опремљена опремом старог Преображењског храма с почетка 19. стољећа. Сводови и зидови били су само ојбукани, тако да се без икаква проблема могла санирати постојећа жбука оштећена у потресу и поставити нова на коју је потом нанесен ослик којег је пројектирао Bollé. Потрес је дакле био повод за темељиту обнову храма који је тиме постао један од најрепрезентативнијих сакралних простора у Загребу.

Оштећене аркаде загребачког Мирогаја са спомеником Петру Прерадовићу; фот. аутора чланка, 28. 4. 2020.

Остаци фресака Преображењског храма припремљени за одвоз на сметлиште након чишћења цркве; фот. аутора чланка, 23. 4. 2020.

У десетљећима која долазе храм је у још неколико наврата више или мање страдавао у потресима, понајвише у потресима с епицентрима на Загребачкој гори 1905. – 1906. године те у покупском потресу од 1909.

Након потреса 1905. – 1906. поправљени су сводови цркве и тада су вјероватно уграђене жељезне затеге, и данас видљиве у броду, које су несумњиво придонијеле учвршћивању зидова и сводова и умањивању штете у задњему потресу. Процјена архитекта који је цркву обишао након овогодишњег потреса јесте да је важну улогу у спречавању још већих штета одиграла и околност да је прије неколико година, а везано за постављање нових лустера у цркви, у крову изграђена метална структура која је додатно учврстила везу зидова и сводова и тако спријечила њихово веће одвајање и могуће урушавање сводова.

Успркос свим тим учвршћивањима штете од потреса од 22. 3. 2020. на Преображењском храму прилично су велике. У основним се елементима поновила ситуација из 1880. – највише су страдали сводови и торањ. Нажалост, будући да нису сачуване фотографије оштећења из 1880., не може се до краја успоредити ситуација након тога потреса са штетама од ове године и не може се знати да ли су настале на истим мјестима. У овогодишњему потресу највећа су се оштећења јавила на сводовима у травејима уз олтар и уз хор, дакле на западном и на источном крају брода цркве. Свод травеја испред олтара дијелом се је чак спустио, дио цигала у своду се помакнуо па ће га требати знатније санирати и учврстити. Торањ цркве страдао је пак највише у средишњему, најтањем дијелу.

У целини гледајући могуће је да су штете од овогодишњег потреса чак и нешто веће у односу на штете од потреса 1880., односно чини се да ће њихова санација пропорционално више стајати и то понајприје због оштећења фресака. У свим дијеловима брода цркве на фрескама на своду настала су, наиме, већа или мања оштећења, но највећа су на своду првога травеја на западној страни цркве с којега су отпале готово у цијелости фреске с приказима *Силаска Духа Светог* и *Крунисања Богородице*. У том је дијелу дошло и готово до испадања једне цигле из свода, точно изнад мјеста гдје је сахрањен митрополит Јован. За претпоставити је да је тај дио свода највише страдао због истих разлога због којих су се на улазној страни урушили сводови загребачке исусовачке цркве у Палмотићевој улици – ови дијелови свода стоје уз звоник који се услјед потреса највише помицао па је повлачио свод и довео до његова оштећења. Осим на самоме своду пао је и дио фресака са зида који дијели хор од остатка цркве и на њему је уништена половина медаљона с приказом *Приуговоренога пријестола* те дио медаљона с приказом *арханђела Гаврила*.

У остатку брода цркве страдале су фреске у другоме западном травеју, те фреске на већ споменутом своду пред олтаром. На своду другог травеја од улаза, односно од западне стране, оштећени су западни дијелови фресака с приказима *Вазнесења Христовог* и *Уласка у Јерусалим*, те фреска с приказом *арханђела Варахила*. Фреске свода трећег травеја од западне стране с приказом *Крштења Христовог* и *Поклонства мудраца*, једине су остале великим дијелом неоштећене, док су са свода најисточнијег травеја брода цркве готово у потпуности пали доњи дијелови фресака с приказима *Преображења Христовог* и

Васкрсења Христовог, а страдале су и фреске с приказом *арханђела Гаврила* и *арханђела Михајла* у средини тога свода. Пала су и сва три медаљона која су стајала у врху лукова (сусводница) између сводних поља у цркви с приказима *Свете Троице: Господа Саваота, Исуса Христа и Духа Светог*. Тријумфални је лук, који одјељује брод цркве од олтара, такођер оштећен. Три медаљона с приказом *Деизиса* – с Христом у средини те Богородицом и Светим Јованом напола су уништени, а јасно се уочавају и пукотине на луку.

Изразито дебели наноси жбуке са сводова, лукова и зидова пали су на под цркве и оштетили столарију, старе клупе за народ, пијевнице, владичанско и царско пријестоље тако да се штета на први поглед непосредно након потреса чинила изузетно великом. Судећи према првим прегледима храма које су обавили статичар и архитекта чини се ипак како грађевина није статички угрожена, и да су све настале штете поправљиве.

Што учинити са сводовима с којих су пале фреске већ се поставља као питање. Треба ли ићи у реконструкцију Мухинових дјела (уосталом сликар је остао више него активан у земљама регије – управо израђује мозаике у цркви Светог Саве на Врачару у Београду) или ићи у израду потпуно новог фрескописа? И једно и друго се може учинити. Реконструкција Мухинова ослика могућа је тим више што су сачувани његови цртежи/пројекти у малом мјерилу у архиву Српске православне црквене општине, а и направљене су и бројне висококвалитетне фотографије унутрашњости цркве након што ју је Мухин осликао. Реконструкција ослика има смисла обзиром на околност да ће се тиме поновно успоставити својеврсна стилска јединственост унутрашњег простора. Може се, међутим, примјенити и потпуно други принцип и ићи на израду или новог ослика или неког потпуно новог типа украшавања сводова. Ни тај се принцип не може критицирати јер би се њиме створила јасна меморија на страдавање цркве у потресу. Важно је само да се, који год се принцип примјени, не створи превелики контраст у односу на остатак уређења Преображењског храма.

У тједнима након потреса црква је очишћена од материјала који је пао са сводова. Фрагменти фресака с фигуративним приказима светитеља покупљени су и сачувани. Остатак је пренесен у двориште између цркве и зграде општине и нажалост ће вјероватно завршити на смећу. Свакако би требало настојати да се што више већих фрагмената фресака, чак и када су чисто декоративног карактера па их је лако реконструирати, сачува јер се на њима јасно уочава да се испод Мухиновог ослика назире неки старији слој плаве боје – могуће је да је ријеч о ослику изведеном 1880-их по Bolléovim пројектима који је остао сачуван испод данашњих фресака цркве. Ти фрагменти жбуке представљају, наиме, својеврсне велике сонде преко којих се могу детаљно анализирати захвати на уређивању сводова Преображењског храма у стољеће и пол његова постојања.

Након потреса Преображењски је храм најприје 28. 3. 2020., у склопу обиласка страдалих сакралних грађевина Загреба, обишао градоначелник Милан Бандић у пратњи митрополита Порфирија, свештенства Митрополије загребачке и бројних новинара, потом је 2. 4. Српска православна црквена општина организовала преглед цркве од стране статичара, да би 20. 4. увиђај обавили и конзерватори и архитекта

из Конзерваторског одјела у Загребу и Хрватског рестаураторског завода. Први кораци у утврђивању и санацији штете су дакле учињени. Сада се планира подизање скела у унутрашњости храма како би се у њему могла одржавати богослужења, односно да се заштите вјерници у случају отпадања даљњих комада жбуке са сводова, а иста се скела планира касније искористити при санацији цркве.

Оштећења на зградама

Српске православне црквене општине

Од осталих грађевина које је подигла Српска православна црквена општина загребачка највише је страдало најстарије сједиште општине, сједиште Парохије и Митрополије у Илици 7. У приземљу и на првом кату, најстаријим дијеловима ове структуре који су већим дијелом подигнути почетком 19. стољећа, оштећења нису велика, иако се и овдје види велики број пукотина на зидовима по степеништу и у уредима. Пуно јаче је оштећен други кат зграде, подигнут 1872. – 1873. године, те њезино кровиште које ће се морати темељито санирати. Оштећени су или уништени готово сви димњаци на згради, попадало је доста цријепа, а урушио се и дио неоренесансног вијенца на странама према Преображењској и Маргаретској улици те Илици. Отпадања комада архитектонске пластике с вијенца наставила су се и у данима након потреса, што због накнадних потреса, што због комада који су остали висјети тако да је цијела зграда почетком свибња морала бити окружена скелама како би се заштитили пролазници и како би се припремила за скорашњу санацију. Трудом свештенства Загребачке митрополије умјетнине из Музеја Српске православне цркве које се налазе у ужном крилу зграде у Илици 7 дијелом су евакуиране на Свети Дух, а дијелом спремљене у самој згради Православне општине како би се избегла оштећења уколико се потрес понови. Срећа је и што је већи дио архива Општине раније пренесен на Свети Дух, тако да та вриједна грађа није била угрожена у посљедњем потресу.

Новије грађевине које је општина подизала у првој половини 20. стољећа страдале су далеко мање. Зграда у Боговићевој 7, изворно саграђена као сједиште Српске православне школе те као најамна зграда Црквене општине, иначе рад угледног загребачког архитекта Стјепана Подхорског и једна од првих грађевина у Загребу дијелом саграђена армираним бетоном, није претрпјела велика оштећења, вјероватно управо захваљујући материјалу који је примијењен при њезиној градњи.

На оближњој најамној кући Српске православне црквене општине у Илици 9, саграђеној на мјесту куће Боројевић, сјајном и врло раном примјеру продора модерне у загребачку архитектуру, подигнутоме 1929. – 1930. према пројекту архитекта Станка Клиске, већа оштећења јавила су се на степеништу зграде, док је зграда на Прерадовићевом тргу 5, иначе још једно дјело Клиске из времена непосредно пред Други свјетски рат (подигнута је 1939. – 1940.) прошла без већих оштећења. Коначно, и зграда Митрополије на Прилазу Ђуре Дежелића у којој се сада налази канадска амбасада, као и зграда гимназијског комплекса те Манастира Свете Петке на Светом Духу остале су увелике неоштећене.

Мирогој и капеле

Међу јаче страдале грађевине везане за повијест Српске православне црквене општине у Загребу убраја се и православни дио Мирогоја. Цијело старо средишње загребачко гробље, како је добро познато, налази се врло близу епицентра потреса па не чуди да су бројне грађевине на њему јако оштећене, особито аркаде. Иако се највећа оштећења на аркадама уочавају у њиховом сјеверном, католичком дијелу, и у православноме су јасно видљива, како показују и приложене фотографије гробница обитељи Јурковић, Машић и Јоанновић или споменика Петру Прерадовићу. Страдали су и бројни надгробни споменици у отвореном дијелу гробља.

Иако се највећа оштећења на аркадама уочавају у њиховом сјеверном, католичком дијелу, и у православноме су јасно видљива

Мање су се пукотине јавиле и на православној капели Светих Петра и Павла, још једном дјелу Нермана Bolléа из 1891. – 1892., и једном од ријетких његових грађевина за православну цркву које су у потпуности остале сачуване, са свом опремом, иконостасом и осликом. У унутрашњости се уочавају пукотине на луковима који држе куполу, отпао је дио архитектонске пластике вијенца, а виде се пукотине и на зидовима. Чини се, међутим, да грађевина статички није угрожена, као ни оближња руска капела Воскресенија Христова, рад архитекта Фјодора Вјаткина из 1927. – 1928. године, о којој такођер води бригу загребачка парохија.

Умјесто закључка

Иако је у први мах изгледало како су оштећења у потресу катастрофална, када су се слегли дојмови и када су стручњаци прегледали како Преображењски храм тако и друге грађевине Српске православне црквене општине показало се да ништа од страдале баштине није непоправљиво. Потрес се тиме претворио заправо у прилику да се све ове грађевине квалитетно обнове, да им се рестаурирају не само прочећа (што је особито неопходно у случају палаче у Илици 7), већ и да се темељито санирају како би се припремиле за неминовне сличне природне катастрофе у будућности.

За крај ваља споменути једну коинциденцију. На врху свода првога травеја Преображењскога храма, најоштећенијег у потресу, остао је сачуван тек један малени сегмент фреске на којему стоји само кратки натпис – име арханђела Јеремила. Занимљиво је да оно у пријеводу (између осталих) значи Бог се смиловао односно *Бог ће се смиловати*.

ИЗ ПЛАШЧАНСКЕ ПИСМОХРАНЕ (1)

ЈЕДНА СТАРА ПРОСЛАВА

пише: Чедомир Вишњић

Епархијска конзисторија је у љето те године 1866. очито послала распис којим се интересовала за локалне односе и иницијативе по питању планиране прославе 300–годишњице погибје Николе Зрињског и сугерирала да се у том погледу и са српске стране нешто учини, нашто су неки од свештеника, нарочито они по градовима и варошицама, ускоро и одговорили

Шездесете године XIX вијека биле су бурне на војно-политичкој сцени Двојне монархије и њених сусједа. Ратни и политички догађаји су водили неумитно ка наметању Аустро-Угарске, потом и Хрватско-Угарске нагодбе, које су представљале увод у посљедњи сређени период живота Хрвата и Срба под жезлом Хабсбурга. На хрватској јавној сцени напредовао је националноинтеграцијски процес ка прелому од хрватско-југославенске ка чисто националној варијанти те идеологије. Политика се још одвијала, па и зачеци спорова, у релативно уским друштвеним круговима, нарочито кад су крајишки Срби у питању. На столици плашчанских-горњокарловачких епископа смјењују се војвођански „кадрови“, 60-их година то су Петар Јовановић, човек занимљиве биографије, бивши митрополит Србије, којег је након што се вратио на власт протјерао Милош Обреновић, и Лукијан Николајевић, бивши архимандрит манастира Крушедола. Обојица су били мирни људи, али послје Лукијана Мушицког, више ни у Горњој Крајини ништа није било као раније.

Тих година су православне владице редовно обавјештаване и позиване на сарадњу у свим општенодрожним акцијама покретаним у Загребу; оснивање академијне књијнице, подизање споменика Јелачићу, прослава годишњице обране Сигета, народна награда Људевита Гаја... 300–годишњица погибје Николе Зрињског добро се уклапала у намјере владајуће хрватске политике којом се жељела нагласити улога Хрвата у заједничкој прошлости и њене консеквенце у садашњости, што је истакнуто већ у позивном писму Средишњег одбора за прославу, у којем стоји: „И као што се неда подпуна истинитост одређи старој хрватској пословици: У колико се штујеш сам, у толико те и други циене, захтиева од народа нашега властито поштовање, да свечано прослави тристогодишњицу свога најславнијег јунака Николе Зрињског Сигетскога.“

Иван Кукуљевић и Ђуро Дежелић пишу окружницу у име Одбора којег је изабрало Друштво за повјестницу и старине југославенске, рујна 1866., кад је централна прослава већ одгођена за крај године због ратних збивања и превирања. Потписници имају класичну романтичарску аргументацију: „Старој Шпарти су један муж и један чин за вјечна времена утврдили славу тако, да ће јих народ увјек спомињати. Муж тај звао се Леонида, шпартански војвода, а чин му је обрана Термопилах.“ И додају на крају, како би ово „много дјеловало на народни понос“.

У историографији је познато да је на овом мјесту своје мишљење издвојио Анте Старчевић ријечима: „Док сам и ја из туђе главе мислио, сматрао сам тог човјека хрватским Леонидом, али је разлика очита: Леонида паде бранећ своју домовину, а тај Зрински погibe, бранећ неприатеље своје домовине.“ И политички се одређује за култ Зринског и Франкопана из каснијег времена и промијењених улога.

Локалне прославе 300–годишњице пада Сигета трајале су читаве те 1866. године. Започеле су у Вараждину, већ првих дана новог љета, а за нас је нарочито занимљива она карловачка која се одиграла 8. и 9. септембра и која је показала да је тај град, унаточ свему, био неке врсти средишта Војне Крајине.

У сваком случају, Епархијска конзисторија је у љето те године очито послала распис којим се интересовала за локалне односе и иницијативе по питању планиране прославе и сугерирала да се у том погледу и са српске стране нешто учини, нашто су неки од свештеника, нарочито они по градовима и варошицама, ускоро и одговорили. Већина је одговарала успут и кратко, не придајући самом догађају већу важност и не видећи се у њему, правдајући се бројним разлозима за негативан став и личну немогућност да у том погледу нешто учине. Овдје смо, и због нешто опширнијих образложења, а и због значаја средина из којих се јављају, као и њиховог личног угледа, издвојили одговоре тројице пароха, госпићког, петрињског и карловачког, Милутина Тесле, Рафајла Кукића и Николе Беговића. О сваком од њих ће још поименце бити ријечи у овој серији текстова, па овдје само толико, да је Кукић Беговићев наследић у Петрињи која је тада мјесто најизразитијих међувјерских напетости, а Кукић је Беговићев наследић у сваком погледу; да је Беговић стигао у Карловац практично протјеран из Петриње на неколико година у Перну; а Милутин Тесла је намјесник у Госпићу који је као насеље и за православне Личане тог краја полако стицао предност пред забаченим и сиромашним Смиљаном.

Теслин је одговор кратак и он на неки начин илуструје прилике у Лици, тада још удаљеној од протонационалних политика. Најдиректнији је Кукић, који у Петрињи наставља Беговићеве битке за права православних. Нарочит су му проблем „њемецка училишта“, заправо државне основне школе, у којима нема ни трага равноправности за православне ученике и учитеље. О томе и бројним другим околностима он редовно обавјештава Конзисторију и моли за владину интервенцију. Ни ученици ни учитељи не могу славити своје празнике, учитељи морају водити своје ученике римокатолике у њихову цркву и тамо их надзирати, учитељским приправницима се брани да иду у православну цркву на поуку из црквеног пјенија итд.

Карловачка је прича испала нешто другачија, вјероватно и због утицаја самог администратора епархије Лукијана. Анђелко Мијатовић у својој књијзи о „Обрани Сигета“ истиче управо карловачку прославу и говор проте Беговића у цркви Св. Николе као примјер који говори да су и крајишници узели учешћа у овој прослави. Али вјероватно је то понајприје зато што је знао само за изабране уломке из тог говора објављене много касније у једном карловачком „коалиционском“ гласилу, „Народни глас“ за 1909 годину, а не и за пуни текст којег је Беговић објавио у „Србско-далматинском магазину“ за годину 1867. Његов је говор права националистичка мајсторија и сам по себи добра

слика самог Беговића, вјероватно и обрађена у односу на непосредно речено у карловачкој цркви.

Како год било, одговори ове тројице свештеника данас за нас представљају малу, али садржајну анкету о стању свијести и напретку национално – интеграцијског процеса међу овдашњим Србима, па су утолико и занимљиви за истраживаче.

МИЛУТИН ТЕСЛА

Високопреосвјашчењејшиј и Високодостојејшиј Господине, Господине Епископе Архипастиру Милостивјејшиј

У погледу светковине за Хрватског јунака Николу Зрињског Сигетског имам за сходно високом Налогу од 27. пр. м. о.г. всепокорњејше извјестити да овдјешњи наши парохии нису склони никакве Светчаности томе јунаку чинити, не мање всенижајше јављам, да, у колико сам могао сазнати нису овдјешње политическе Области никакве позиве односно те Светковине добиле.

С глубочајшим страхопошчитанијем Вашего Високопреосвјашченства, Милостивјејшаго Архипастира

У Госпићу, 28. августа 1866.

Всенижајшиј Милутин Тесла протопр. Намјестник

РАФАЈЛО КУКИЋ

Ваше Високопреосвјашченство

Милостивиј Архипастиру

Предстојеће прослављање хрватског јунака (а и Мађари га за свог држе) Зрињског нема ни најмање симпатије међу православним Србима овог мјеста. Најближи узрок тому лежи у вређајућем зајекавању имена србског од стране Хрвата; чему досљедно ови никада повода не налазе корифеје србског народа, па било на ком пољу, прошлог као и садашњег времена, похвално споменути. Њима су наши Немањићи, Лазар, Карађорђе, Милош, све мале личности о којима немају шта памтити. Пак нашег јунака Обилића они још и данас именују, а и пишу „Кобилић“.

Сбог тога, као и сбог многе друге искусите неправде, мјестна србска обћина ни најмање умисла нема, да добровољно прославља хрватског јунака; јербо не искључителна слава спада само Хрватом ради проћеравања турака из овог страни предјела. А и време је, да Србин већ престане од претјеране скромности, која му је и досад више шкодила, него користила.

Несумњено овако умствују и Срби околни вообште, као што је и посебно моје увјерење истовјетно. Мјестне политическе области, Магистрат и II банска Регимента, извјестно никакве позиве недобише у погледу поменути светчаности, зато им ни бриге није да би се она игде ичим у окружу њиовом обављала. Ни у самом Зрињу да се штогод обави – нема намјере.

Односно високог позива: да ли би ја, кад би у депутацију одређен био, драговољно у Загреб ишао, смирено изјављујем, да ми је висока воља и повјерење нашег високопреосвештенства непрекословно мјерило, јербо му се по достојанију свагда страхопочитателно подвргавам.

Толико усљед високог налога к 598 од 27 прошлог, целивајући свету десницу и називајући се

Вашег Високопреосвештенства

Најпокорнији слуга Раф. Кукић парох

Петриња, 4. Авг. 1866.

НИКОЛА БЕГОВИЋ

Ваше Високопреосвештенство

Милостивјејшиј Господине!

На високи налог од 5. Августа 1866. К 598 односно до светковине хрватске у спомен Николе Зрињског Сигетског и тим са наложеним мени извјестијем:

Обћина наша овдје некани управо ништа сама за себе у ту намјерену славу чинити. Истом кад сам им саобштио предхваћени Налог онда су неки рекли, да би у цркви нашој служба обдржавала се, а неки држећи се преданија ни то не би желели. У Магистрату овдашњем предузимано је то, па наши заступници тамо нису то желели. Хрвати су закључили да на Дубовцу обдржавају речену светковину 8. р. септембра о. г., а то је изван града, далеко од наше цркве. Га. Стево Егић пак каже ми да је чуо, да ће опет у „граду“ римска миса обдржавати се. По томе мисли Егић да би и код нас служба била у исти дан. Мени о томе Сл. Магистрат ништа не пише.

Предание тога смисла овђе је оваково: год. 1845 није обћина наша ова била за то, да се *ex officio* код нас служи за погинуле Хрвате у Загребу, већ ако нетко плати.. 4. септембра 1849. Није бискуп загребачки служио задушнице за пок. Србског војводу Шупљикца. Не држимо са Хрватима памет краља мађарског Стефана. Ниесмо држали с њима црквено ни Кириловску светковину оном лане. Неће овђе у римској цркви ни за плаћу да звоне нашим људима у спровод. Свештеник Лука Мандић служио је за пок. Качића, римског патра; али ваљда је то било без знања наше духовне власти, јер не налазим упуствија. Знам добро да је и Зрињски Сигетски био римокатолик. У његово време није наша црква благодушествовала ни појала у Хрватској.

Моје покорно мненије јест ово: никоме не удворавати се и ласкати црквом, као што ето и римска црква досљедно тако држи се.

Изволите ваше високопреосвештенство наредити како за добро нађете, па ћу ја савјестно извршити. Но кад је у предхваћеном високом Налогу од 9. августа о. г. изузет 8. р. септембар а Хрвати обе баш у тај дан да зрињшћу овђе, онда ми се не види досљедно Егићево мненије, да бисмо и ми у тај дан служили. Пада на тај дан римског празник црквени који се нас не тиче. Овде се за цело игнорују наше цркве народне светковине *ex officio* од стране Сл. Магистрата, као што је и ове године јасан доказ добивен од те стране о св. Сави.

У Карловцу 13. Августа 1866.

Николај Беговић парох

Ваше Високопреосвјашченство!

Кад сам ово написао био и већ завио, само да затворим и опремим, дођоше к мени изасланици мјестног одбора за Зрињског светковину (римокатолици) и позивљу ме да црквено заједно с њима 8. р. септембра прославимо тај дан и у нашој цркви. Они ми казаше да су у Загребу одустали од постављеног рока: дакле они ће незазорно 8. р. септембра овђе славити. Ја им нијесам ништа обећао што се унутрашње цркве наше дотиче. Обрадоваше се кад сам им казао да сте ваше високопреосвештенство за нас импулс дали. Још ми изустише жељу овога града, да би ваше високопреосвештенство усрдаствовали овамо у вашу престолницу к реченом дану и слави потрудити се, па да запредначите на тој слави. То сам одма саобштио нашим обштинарима, па и они то усвојише и ако можете им испунити, онда изволите одјести код г. Данила Бањанина.

Ово све немјења моје прво мненије; али ако би тако могло бити, онда би и од наше стране могли поднијети па да и ми славимо. Светковина иста пада на суботу, те би околно свештенство неколико могло доћи ради саборне литургије, јер овђе немамо свештенства: Живковић је отишао својој кући а можда те ће и Опачић до то доба одселити у Живају.

У Карловцу 13. августа 1866.

Николај Беговић

* Због обима овог броја говор Николе Беговића из карловачке цркве доносимо у броју 156.

POVIJESNI PRIKAZ MALOG GRADCA OD 1689. GODINE DO DANAS (1)

MALI GRADAC

PIŠE: Igor Mrkalj

Popis sviju mjesta, sela i zaselaka i u Karlovačkom generalatu i u Baniji, zajedno sa brojem kuća, po zvaničnom popisu od god. 1768. govori da su „u Prvobanskoj regimenti“ u selu Mali Gradac popisane 94 kuće. Nedugo zatim, u selu je zavedeno parohijsko zvanje i 1777. osnovana parohija Mali Gradac, koja je u crkvenom pogledu pripadala Gornjokarlovačkoj eparhiji

Povijesni izvori govore da su oko 1689. godine srpski („vlaški“) harambaša Radoje Badrić i druge starješine zagrebačkom biskupu Aleksandru Mikuliću uputile molbu radi naseljavanja u Malom Gradcu i Sračici na rijeci Dragotini („...ponizno molimo y preporučamo v. m. g. da bi nasz na szuoioi goszpozczke zemlie ili kotaru u Malom Gradczu y male Szrachicze na reke Dragotina imenuuane nasztanili y zuerhu toga lizst szuoioi goszpozki dali.“).¹ Tako je u najgrubljim crtama počelo naseljavanje srpskog stanovništva u Mali Gradac, koji je u vojnom pogledu od 1735. pripadao glinskoj kapetaniji, a nakon 1745. Prvoj banskoj pukovniji sa sjedištem u Glini.²

„Popis sviju mjesta, sela i zaselaka i u Karlovačkom generalatu i u Baniji, gdje su sve pravoslavni Srbi naseljeni, zajedno sa brojem kuća, po zvaničnom popisu od god. 1768.“ govori da su „u Prvobanskoj regimenti“ u selu Mali Gradac popisane 94 kuće.³ Nedugo zatim, u selu je zavedeno parohijsko zvanje i 1777. osnovana parohija Mali Gradac, koja je u crkvenom pogledu pripadala Gornjokarlovačkoj eparhiji. Premda ovo razdoblje oskudijeva detaljnijim podacima o crkvenom i vjerskom životu Srba u Malom Gradcu, objavljeni dokumenti iz povijesti Banske krajine otkrivaju da je 1793. paroh bio Ilija Petrović. Prema službenom popisu glinskog protoprezviterata iz 1800., u Malom Gradcu bilo je 110 kuća i 918 duša.⁴

Pravoslavna parohijska crkva Sv. Nikole u Malom Gradcu prije 1941. (izvor: Filip Škiljan, *Kulturno-historijski spomenici Banije*, Zagreb 2008., str. 62)

Nakon završetka austrijsko-francuskog rata, Vojna krajina dolazi pod francusku vlast (1809–1813). Unatoč teškim stradanjima Prve banske pukovnije za vrijeme Napoleonovog pohoda na Rusiju 1812., stanovništvo Malog Gradca pokazuje znakovne demografskog oporavka i prema podacima iz 1822. broji 782 stanovnika.⁵ Daljnja prekretnica u životu pravoslavnih vjernika u Malom Gradcu bila je 1830., kada je podignuta zidana crkva Prenosa sv. moštiju sv. oca Nikolaja.⁶ Prema podacima, koje donosi Obći zagrebački kalendar za godinu 1847., paroh u Malom Gradcu je Stefan Teodorović.⁷ Broj mještana i dalje raste, a prema prvom službenom popisu stanovništva Habsburške monarhije iz 1857., Mali Gradac ima 1.078 stanovnika.⁸ Nije nevažno spomenuti da su predstavnici Malog Gradca sudjelovali na Prvoj dalmatinsko-hrvatsko-slavonskoj gospodarskoj izložbi u Zagrebu 1864. godine. Od ukupno 3.866 izlagača robe, s područja Vojne krajine, odnosno Prve banske pukovnije bila su 182 izlagača. Premda su zastupana brojna mjesta, najviše izlagača dala je Glina (28), zatim Gora (8), Mali Gradac (8) i Veliki Gradac (7).⁹

¹ Славко Гавриловић, *Грађа за историју Војне границе у XVIII веку – Банска крајина XVII-XVIII век*, књига II, Београд 1997., dok. br. 5, str. 6–7; za stariju i srednjovjekovnu povijest lokaliteta, vidi: „Veliki (Srednji) i Mali (gornji) Gradac“ u: Milan Kruhek, *Stari glinski gradovi i utvrde*, Zagreb 1987., str. 9–12.

² Војин Дабич, *Банска крајина 1688-1751. Прилог историји српског и хрватског народа и крајишког уређења у Банији*, Београд-Загреб 1984.

³ Манојло Грбић, *Карловачко владичанство. Прилог к историји Српске православне цркве*, књ. 1, Карловац 1891., str. 102.

⁴ Чedomир Денић, „Руске синодалне проповеди код Срба и њихово ширење у Хрватској крајем 18. века“, *Зборник о Србима у Хрватској*, бр. 2, Београд 1991., str. 109.

⁵ Драго Роксандић, „Између имажинације и реалности. Прва банска регимента у првој

половини 19. стољећа“ u: *Glina. Glinski kraj kroz stoljeća*, Glina-Zagreb 1988., str. 49.

⁶ Ljiljana Nikolajević, „Nacrti sakralnih objekata u Vojnoj krajini“, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, Zagreb, br. 11, 1987., str. 209–229; Filip Škiljan, *Kulturno-historijski spomenici Banije*, Zagreb 2008., str. 62. Fotografiju crkve sačuvao Vasilije Muždeka iz Buzete kraj Gline.

⁷ „Eparhia g. Karlovačka ... Mali Gradac“, *Obći zagrebački kalendar za godinu 1847*, Zagreb 1847., str. 93.

⁸ Mirko Valentić, „Stanovništvo glinske pukovnije“, *Glina. Glinski kraj kroz stoljeća*, str. 78–86; Alica Wertheimer-Baletić, „Stanovništvo općine Glina“, isto, str. 430.

⁹ Agneza Szabo, „Sudjelovanje Prve banske pukovnije u središnjim institucijama u Zagrebu za vrijeme ilirskog pokreta 1835–1848. i od 1860–1873.“ u: *Glina. Glinski kraj kroz stoljeća*, str. 74.

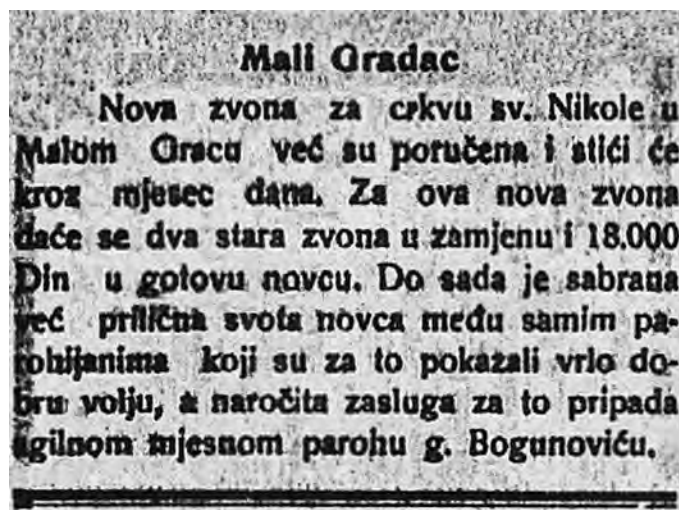

Povijesna razglednica Malog Gradca prije 1914.
(Svjetlotiskarski zavod R. Mosinger d.d. Zagreb).

Nakon razvojačenja Vojne krajine i njenog sjedinjenja s civilnom Hrvatskom 1881., dolazi do nezadovoljstva postojećim stanjem i novom upravom, koje je došlo do izražaja u protumađarskom narodnom pokretu, koji je 1883. zahvatio čitavu Hrvatsku, uključujući glinski kotar.¹⁰ Mali Gradac i okolica također su bili poprište nemira već od početka ožujka 1883., kad su mjesni paroh Simeon Teodorović¹¹ i njegov sin pobunili seljake protiv drugog paroha Velje Alinčića iz susjednog Velikog Gradca. Nakon što su seljaci opkolili parohov stan i zatvorili crkvu, morala je intervenirati vlast uz pomoć oružnika. Rastjerali su seljake, a paroha Teodorovića i sina mu odveli u kotarski zatvor u Glinu pod optužbom da su huškali ljude na bunu. Međutim, seljaci su se ponovo digli 13. rujna, upravo dok je vojska intervenirala u susjednom Klasničju. Istraživanja govore da se u Malom Gradcu skupilo oko 200 ljudi, koji su zlostavljali općinskog računovođu Likara i načelnika Vrgu, tražeći grb i mađarsku zastavu, uz prijetnje da ne priznaju ni kotarske ni zemaljske vlasti. Uskoro je pristigla vojska u Mali Gradac, iznenadila pobunjenike, opkolila ih i dio zarobila. Protiv pobunjenika iz općine Mali Gradac održana je sudska rasprava pred okružnim sudom u Petrinji 7. prosinca 1883. Optužena su i osuđena na vremenske kazne 32 seljaka za uvredu veličanstva, zločinstva ustanika i teške tjelesne ozljede koje su nanijeli općinskim službenicima. Prema postojećoj literaturi, ugušivanjem seljačkog bunta u Malom Gradcu prestali su nemiri u glinskom kotaru.

Unatoč sve težem materijalnom stanju, narednih godina pojavljuju se prvi obrtnici iz Malog Gradca, čija su imena navedena u Adresaru obrtnog i poslovnog svijeta u Hrvatskoj i Slavoniji, koji je objavljen u Zagrebu 1890. To su trgovci Teodorović Niko i Spitzer Jakob te krčmar Đuro Vrga.¹² Međutim, život na selu bio je težak i pun siromaštva, zbog čega mnogi mještani odlaze na rad u prekooceanske zemlje, pretežno Ameriku. Danas znamo da se krajem 19. i početkom 20. stoljeća iz Malog Gradca iselilo na desetine mještana, kako nam otkrivaju putni listovi koji se čuvaju u muzejskom arhivu otoka Ellis pored New Yorka.¹³

List *Novi Srbobran* iz Zagreba od 28. srpnja 1903. javlja da su šljiva i vinogradi u Malom Gradcu jako dobro rodili.¹⁴ Zatim je 15. veljače 1904. *Novi Srbobran* donio još jedan članak, pod naslovom "Proslava sv. Save u Malom Gradcu" u kojem, između ostalog, piše: „Srpskog svetitelja i prosvjetitelja sv. Savu proslavismo i mi, skromno

Vijest o novim zvonima za crkvu Sv. Nikole u Malom Gradcu
(izvor: *Banovac*, Petrinja, 10. travnja 1938., str. 4)

ali od srca. Poslije svete liturgije pošao je narod uz pjevanje pjesme 'uskliknimo' u školu, gdje je naš paroh g. Milan Glamočlija osvetio vodicu. Poslije toga deklamovalo je više školske djece većinom patriotske pjesme, koje su se jako svikle seljacima. Na kraju je g. paroh progovorio nekoliko lijepih riječi o sv. Savi i značaju njegova rada. Vrlo je lijepo što se i po selima počinje sv. Sava proslavljati sa neobičnijim sjajem", piše dopisnik iz Malog Gradca, i dodaje: „Ove skromne proslave po zabitim, brdskim krajevima naše Banije vrijede više od ma kako sjajnih proslava po većim mjestima.”¹⁵

Dopise u *Novom Srbobranu* piše Adam Pribičević, novinar iz Zagreba, koji je već nekoliko mjeseci u Malom Gradcu u posjeti kod sestre, udane za mjesnog učitelja. Pribičević piše da je u srpnju i kolovoza 1904. u selu zavladała strašna suša, koja je uništila ljetinu, ali piše i o neukosti ovdašnjih seljaka: „Jedan ima grah i kupus baš uz rijeku. Ima u kući na 7 duša, koje bi mogle vaditi vodu iz rijeke, pa zalijevati kupus i grah uveče, da ne osjete preveć suše. Ja mu to rekao i upozorio ga kako gospoda cvijeće i svoje povrće zalijevaju. A on sasvim ozbiljno odgovori: da je to suprot Boga: kako Bog odredi onako će biti, i mi ne smijemo njegove volje kršiti...”¹⁶ U istom članku od 6. kolovoza 1904. Pribičević piše i kako seljacima prijeti zapadanje u duguve, zbog čega će morati jeftino prodavati stoku da se prehrane. Također piše da ima nekoliko mjeseci kako niko nije otišao u Ameriku, jer tamo nema posla, neki su se i vratili ne zaradivši ni za putni trošak.

Novi Srbobran od 19. siječnja 1905. izvještava da je u Malom Gradcu održan sastanak Srpske samostalne stranke, kojem je prisustvovalo oko 200 seljaka.¹⁷ Na ovom sastanku govorio je glavni urednik *Novog Srbobrana*, koji je ujedno i predsjednik stranke Svetozar Pribičević, zatim Simo Jakšić, trgovac iz Dragotine, Mladen Ostojić, paroh iz Žirovca, Petar Velebit, paroh iz Hajtića i Milan Glamočlija, paroh iz Malog Gradca. Predsjednik stranke Svetozar Pribičević izložio je politički, socijalni i kulturni program Srpske samostalne stranke, koja se počinje zalagati za približavanje hrvatskim političkim strankama, što će rezultirati stvaranjem Hrvatsko-srpske koalicije u prosincu 1905.

¹⁰ Dragutin Pavličević, *Narodni pokret 1883. u Hrvatskoj*, Zagreb 1984., str. 285–287, 291–292, 298 i 355.

¹¹ "Mali Gradač" u: *Шематизам православне српске дијецезе горњокарловачке*, Панчево 1883., gdje piše da je paroh Simeon Teodorović rukopoložen 1848.; također vidi: Милан Радека, *Горња Крајина или Карловачко владичанство*, Лика, Крбава, Гацка, Капелско, Кордун и Банија, Загреб 1975., str. 272.

¹² Branko Vujasinović, "Obrtnici Petrinje i Gline krajem XIX stoljeća", *Petrinjski zbornik*, Petrinja, god. V i VI, br. 5-6, 2003., str. 63.

¹³ <https://www.libertyellisfoundation.org/passenger>

¹⁴ "Наши дописи – Мали Градац", *Нови Србобран*, Загреб, год. I, бр. 171, 28. јула (10. августа) 1903.

¹⁵ Адам Прибићевић, "Прослава св. Саве у Малом Грацу", *Нови Србобран*, Загреб, год. II, бр. 23, 2. (15.) фебруара 1904.

¹⁶ Адам Прибићевић, "Мали Градац", *Нови Србобран*, Загреб, год. II, бр. 158, 24. јула (6. августа) 1904.

¹⁷ "Поузданички састанак у Малом Грацу", *Нови Србобран*, Загреб, год. III, бр. 13, 19. јануара (1. фебруара) 1905.

Na poledini fotografije nalazi se rukom pisani tekst: „Mali Gradac: stara škola 16. V. 1938.“ (osobni arhiv autora).

Dragocjeni uvid u crkveni, vjerski i društveni život Malog Gradca tog vremena pruža vrijedno djelo *Srpska pravoslavna mitropolija karlovačka po podacima od 1905. godine*. Tu se navodi kako parohija Mali Gradac ima 350 domova, zajedno sa susjednim selom Kozaperovica. Srba pravoslavne vjere ima 2393. Bračna para ima 395, mješoviti brak ima 1, divlja 2. Također se kaže kako Mali Gradac ima crkvu koja je sazidana 1830. godine u vizantijskom stilu. Posvećena je Prenosu sv. moštiju sv. oca Nikolaja. Hram se nalazi u dobrom stanju. Imaju 4 srpska pravoslavna groblja. Ima parohijski dom, za sesiju prima paroh naknadu 400 kruna od kraljevske zemaljske vlade. Sveštenik je Milan Glamočlija, rođen 1853. u Slavskom Polju, rukopoložen 1879. u Plaškom. Glamočlija služi već 28 godina, od toga 11 u Malom Gradcu. Govori srpski i njemački. Udovac, bez djece. Važno mjesto u životu sela također zauzima komunalna škola. Učitelj je Gajo Trivanović, učiteljica Zorka Nikolić. Još se kaže kako školske djece ima 341: muških 225, ženskih 116.¹⁸

Dana 24. lipnja 1906. Mali Gradac je posjetio jedan od vođa Hrvatsko-srpske koalicije Frano Supilo, koji je u dogovoru s Pribićevićem postao zastupnik glinskog kotara u Hrvatskom saboru.¹⁹ Pred okupljenim mnoštvom, Supila je dočekaao i pozdravio paroh Glamočlija, nakon čega je Supilo izjavio kako „ističe i na srce meće jednakost, jednakopravnost narodnoga imena i vjere Srba i Hrvata, pravoslavnih

i katolika; niko ne smije radi toga zapostavljati ili prezirati, jer to nije i ne bi bilo dostojno bilo čovjeka, a osobito slobodnoga građanina, jer svi mi sačinjavamo našu državu, kojoj želimo sreću i blagostanje, a kakvi smo mi, onaka će nam biti i država“, rekao je Supilo, koji je obećao da će za neko vrijeme opet doći u Mali Gradac, „u narod ovaj, da ga još bolje čuje i upozna“, piše *Novi Srbobran*.

Dana 26. travnja 1907. otvoren je privremeni, a 18. siječnja 1914. stalni Poštanski ured u Malom Gradcu.²⁰ Međutim, daljnji razvoj sela omeo je Prvi svjetski rat u kojem je sudjelovao i značajan broj mještana Malog Gradca, koji su mobilizirani u 26. karlovačku pukovnicu austrougarske vojske i poslani na rusku frontu. Među njima je bio i Milan Gruborović, koji je 1916. bio zarobljen, da bi se 1917. priključio boljševicima i Oktobarskoj revoluciji.²¹ Nakon što je u Ukrajini ponovo zarobljen, ali od strane Nijemaca, uspio se sa dvadesetoricom drugova preko Rumunjske prebaciti u Zagreb. Iako na području Gornjokarlovačke eparhije tada nisu vođene ratne operacije, treba reći da je vojska austrougarske monarhije oštetila srpske crkve na ovom području, prije svega rekviriranjem crkvenih zvona. Tako su sa crkve sv. Đurđa u Grubišnom Polju odnijeta četiri zvona, a po tri zvona sa crkve u Koprivnici, crkve u Slunju, crkve u Srbu, crkve sv. Đurđa u Otočcu i crkve sv. Nikole u Malom Gradcu.²²

Stvaranje Kraljevine SHS mještani Malog Gradca dočekali su s velikim nadama. Danas znamo da je u prvim poslijeratnim godinama uslišana njihova molba i crkvi sv. Nikole dodijeljena izvjesna, ali nedovoljna sredstva za nabavku novih zvona. Također znamo da je u ovoj dominantno seljačkoj sredini najveći utjecaj imala S.D.S. Svetozara Pribićevića, koja je 14. ožujka 1926. priredila veliki javni zbor o kojem piše petrinjsko *Jedinstvo: glasilo Samostalne demokratske stranke*: „Taj zbor, što ga je priredila mesna organizacija naše stranke u Malom Gracu pod vodstvom predsjednika Jove Derikrave uz pomoć sreske organizacije u Glini pod vodstvom Dra. Milana Metikoša, uspio je vanredno. Iz Malog Graca i bližnje okoline došlo je 2000 ljudi“, piše na početku izvještaja. „Divno je bilo gledati povorku kola, koja je u Glini počela s brojem pet, a putem je toliko narasla, da je ulazeći u Mali Gradac, brojila preko stotinu kola sa velikim brojem zastava državnih, srpskih i hrvatskih, te kojih deset glazbi. Dolazak ove velike povorke pozdravio je Mali Gradac gruvanjem mužara.“ Na zboru kojim je predsjedavao predsjednik mjesne organizacije Jovo Derikrava, govorili su o političkim prilikama Valerijan Pribićević, dr. Glišo Tadić, dr. Josip Nemec i dr. Milan Metikoš, čiji su govori, kako piše *Jedinstvo*, „saslušani osobitom pažnjom i vanrednim odobravanjem“. Opširan izvještaj završava zaključkom: „Znađu naši Banovci vrlo dobro, da se prava narodna politika, politika pravog i nepartovrenog narodnog jedinstva vodi samo u samostalnoj demokratskoj stranci, koju vezu potvrdiše učesnici neopisivo oduševljenim klicanjem vodji stranke Svetozaru Pribićeviću.“²³

Narednih godina široku društvenu i gospodarsku djelatnost razvijaju „Srpska zemljoradnička zadruga u Malom Gracu“ i Srpsko privredno društvo „Privrednik“ iz Zagreba, koje radi na pronalaženju, zbrinjavanju i školovanju nadarene i siromašne djece. Cilj je bio da se ta djeca stručno osposobe za razne zanate i trgovinu, kako bi im se pomoglo da kasnije otvore svoje samostalne radnje i tako postanu nosiocima oživljavanja privrede kao osnovnog preduvjeta za kulturni i društveni preporod naroda. Djecu koja će biti poslana na školovanje preko „Privrednika“ birali su povjerenici Društva, najčešće učitelji, sveštenici i trgovci iz lokalnih sredina. U

18 „Mali Gradac“ u: Mata Kosovać, *Srpska pravoslavna mitropolija karlovačka po podacima od 1905. god.*, Sremski Karlovci 1910., str. 942–943.

19 „Дочек г. Супила у Малом Грацу“, *Нови Србобран*, Загреб, год. IV, бр. 134, 25. јуна 1906.; Pribićević se odrekao mandata u svom zavičaju, a zadržao korenički kotar, pa je koalicija u sporazumu sa samostalcima predložila Supila; Mirjana Gross, *Vladavina hrvatsko-srpske koalicije 1906-1907*, Beograd 1960., str. 81 i 87–88.

20 „Mali Gradac“ u: Nedjeljko Nižić, *Pregled povijesti pošte, brzjava i telefona u Hrvatskoj*, Zagreb 2007., str. 433.

21 Ivan Očak, „Problem regionalnog u historiografiji o jugoslavenskim oktobarcima (na primjeru općine Glina)“, *Glina. Glini kraj kroz stoljeća*, str. 175–176.

22 Софија Божић, *Срби у Хрватској 1918-1929*, Београд 2008., str. 377–378.

23 „Veliki zbor S.D.S. u Malom Gracu“, *Jedinstvo*, Petrinja, god. VIII, br. 12, 21. marta 1926., str. 2.

tome je bio posebno uspješan mladi učitelj Miloš M. Milanković iz susjednog Velikog Gradca, koji je za pet godina (1923–27) uputio 60 šegrta, piše list *Privrednik* u veljači 1928.²⁴ Koliko je od tog broja bilo djece iz Malog Gradca, pokazat će daljnja istraživanja.

„Vrlo je lijepo što se i po selima počinje sv. Sava proslavljati sa neobičnijim sjajem“, piše dopisnik iz Malog Gradca, i dodaje: „Ove skromne proslave po zabitim, brdskim krajevima naše Banije vrijede više od ma kako sjajnih proslava po većim mjestima“

Nakon uvođenja Šestojanuarske diktature kralja Aleksandra I. Karađorđevića 1929. godine, raspuštena je Narodna skupština, zabranjen rad svih političkih stranaka i proklamirana ideologija integralnog jugoslavenstva. Ime države promijenjeno je 3. listopada 1929. u Kraljevina Jugoslavija. Prema popisu stanovništva iz 1931., u Malom Gradcu živjelo je 820 stanovnika. Iste godine osnovana je Sokolska četa, koja je 18. veljače 1934. održala redovnu godišnju skupštinu, nakon čega je priređena Sokolska zabava o kojoj je opširno izvjestilo petrinjsko *Jedinstvo*.²⁵ Prema tom izvještaju, starosta Sokolske čete Miloš Stanisavac sa učiteljicama Darinkom Kljaić i Sokom Vrga priredio je zabavu sa „vrlo lijepim i biranim programom gdje su davali jedan igrokaz sami Sokoli“, da bi na kraju zabave bile izvedene sokolske vježbe na samoj bini, gdje su nastupali najmlađi naraštaji: „Vežbale su male sokolice sokolsku vežbu sa šalovima, a muški sokolici vrlo uspešu vežbu sa mačevima. Premda je danas jako teško finansijsko stanje ipak je ova zabava bila vrlo lijepo posjećena, a osobito od našeg seljaštva, koje je naročito odnijelo lijep utisak i priznanje da je zbilja sokolstvo za omladinu našu jedno lijepo i plemenito društvo“, piše *Jedinstvo*, koje dodaje da je iza programa bilo ugodno sokolsko veselje.

U povijesnim izvorima zasad nema podataka kako je stanovništvo Malog Gradca reagiralo na atentat na kralja Aleksandra 9. listopada 1934. Međutim, prema izvještaju kotarskog načelnika u Glini, „na području ovog kotara postoje od početka 1935. godine četničke organizacije u Jukincu, Malom Gracu i Klasniću. ... Na čelu organizacije u Malom Gradcu stoji Drekić Mile, seljak iz M. Gradca, koji je sa ostalim članovima uprave dobrih moralnih političkih kvalifikacija. Organizacija broji 27 članova. ... Organizacije nisu do sada razvijale nikakav rad, jer su tek u razvitku, pa budući da do

sada nisu prekoračile svoj delokrug, to se predlaže da se i nadalje tim organizacijama dozvoli rad“, piše u izvještaju kotarskog načelnika iz Gline, koji je upućen Kraljevskoj banskoj upravi Savske banovine u Zagrebu 20. travnja 1936.²⁶

O Malom Gradcu također piše i drugi petrinjski list *Banovac*, koji 10. travnja 1938. javlja: „Nova zvona za crkvu sv. Nikole u Malom Gracu već su poručena i stiće kroz mjesec dana. Za ova nova zvona daće se dva stara zvona u zamjenu i 18.000 din. u gotovom novcu. Do sada je sabrana već prilična svota novca među samim parohijanima, koji su za to pokazali vrlo dobru volju, a naročita zasluga za to pripada agilnom mjesnom parohu g. Bošku Bogunoviću.“²⁷

U noći s 1. na 2. listopada 1940. na zgradi općinske uprave u Malom Gradcu pojavio se papir s rukom pisanom porukom: „Dolje rat. Smrt špekulantima i narodnim gulikožama. Dolje vlada Cvetković–Maček, tražimo savez SSSR vlast radnom narodu, Živio Staljin. Živio savez radnog naroda“

U kolovozu 1939. sklopljen je Sporazum Cvetković–Maček, kojim je privremeno riješena unutrašnja državna kriza i formirana autonomna hrvatska jedinica unutar Kraljevine Jugoslavije – Banovina Hrvatska. Zatim su 19. svibnja 1940. na općinskim izborima u Malom Gradcu kandidirale ukupno četiri liste, a najveća borba za općinsko vijeće vodila se između Samostalne demokratske stranke i Jugoslavenske radikalne zajednice. Na izborima je pobijedio kandidat S.D.S. Stevan Vrga, koji je u lipnju 1940. na mjestu općinskog načelnika naslijedio Kuzmana Trivanovića iz J.R.Z.²⁸ No nedugo zatim, u noći s 1. na 2. listopada 1940. na zgradi općinske uprave u Malom Gradcu pojavio se papir s rukom pisanom porukom: „Dolje rat. Smrt špekulantima i narodnim gulikožama. Dolje vlada Cvetković–Maček, tražimo savez SSSR vlast radnom narodu, Živio Staljin. Živio savez radnog naroda“. Parole sličnog sadržaja pojavile su se i na zgradi škole, kao i na pravoslavnoj crkvi sv. Nikole. O pojavi komunističke propagande u Malom Gradcu, kotarske vlasti u Glini istog dana obavijestile su Banskuplast Banovine Hrvatske u Zagrebu.²⁹

²⁴ „Примери за углед“, *Привредник*, Загреб, год. 31, бр. 2, фебруар 1928., стр. 10; „Привредников конгрес за област Горњо-Карловачког владичанства (у купатилу Топуском, 6. маја 1928. године)“, *Привредник*, Загреб, год. 31, бр. 5 и 6, маја и јуна 1928., стр. 69.

²⁵ „Годишња скупштина соколске чете у Малом Грацу“, *Jedinstvo*, Петриња, год. XVI, бр. 11, 10. марта 1934., стр. 3; „Соколска забава у Малом Грацу“, исто, стр. 3.

²⁶ Fikreta Jelić-Butić, „Iz povijesti četničkog pokreta u Hrvatskoj između dva rata. Prilog grafi o četničkim udruženjima u Savaškoj banovini 1934–1936“, *Radovi: Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, god. 21, br. 1, 1988., str. 212–213.

²⁷ „Mali Gradac. Nova zvona za crkvu sv. Nikole“, *Banovac*, Petrinja, god. III, br. 14, 10. travnja 1938., str. 4; također vidi: „Bogunović, Boško, sisački paroh (Rakelić kraj Prijedora, 7. XII. 1911. – Sisak, 3. IX. 1969.)“ u: *Sisački biografski leksikon*, Sisak 2006., str. 30.

²⁸ „Резултати општинских избора у Бановини Хрватској“, *Политика*, Београд, 21. мај 1940., стр. 8; „Nosioci liste gg. Bijelić i Vrga“, *Jutarnji list*, Zagreb, god. XXIX, br. 10174, 23. svibnja 1940., str. 10.

²⁹ HR-HDA-1359, inv. br. 1363, Kotarsko načelstvo u Glini izvještava Banskuplast Banovine Hrvatske o pojavi komunističke propagande u Malom Gracu, 2. X 1940.

МИНИСТАР У ВЛАДИ СРБИЈЕ О ПОСЈЕТУ РОДНОМ СЕЛУ НИКОЛЕ ТЕСЛЕ 2006. ГОДИНЕ

ЗИМСКО ПУТОВАЊЕ У СМИЉАН

пише: Александар Поповић

**Нашли смо Госпић лако, нашли и
Смиљан, а онда више интуитивно,
имајући у глави пејзаже са слика, и
комплекс на коме су били родна кућа,
црква и помоћни објекат. Некада, као
музејска целина. Сада, као запуштена,
од свих остављена, група зграда.
Прешли смо мост преко реке. Црква је,
свеже окречена и споља и изнутра, била
отворена. Кроз врата је дувала промаја**

Почињала је шеста година двадесет првог века. Сто педесет година раније, 10. јула, рођен је Никола Тесла. Где, како, у каквој породици, ко су му били отац и мајка, познато је и већ пуно пута описано. Писац ових редова и сведок потоњих призора је у то време, шесте године двадесет првог века, био чиновник Владе Републике Србије. Та је Влада обично означавана као „прва Коштуничина“, а осим тога што је била почетна од две којима је први министар био др Војислав Коштуница, била је, читаоцу можда неважно, а исписивачу овог текста важно, прва Влада у Србији после 1945. у којој су већину чинили десноцентристи и људи који нису у прошлости били чланови Брозове партије.

Крајем године која је претходила оној у којој се путовање о коме ћу писати десило, крајем 2005., та је Влада Србије формирала Организациони одбор за обележавање Теслине годишњице. Био сам његов копредседник. Копредседник који је заправо био онај лењивац каквих увек има у сличним телима, копредседник који је, опхрван својим свакодневним пословима, стижао на седнице да би на њима прочитао материјале и отприлике сазнао шта, ко и како ради. Послове су обављали други. Пре свих човек који је све стрпљиво организовао, копредседник који је формално био у рангу са мношвом а суштински био покретач свега, тихи Чоканац, сада покојни Радомир Бата Наумов, тада

министар рударства и енергетике, потом министар вера. Постоји још један благи човек, министар који је увек у сваком послу око Теслине годишњице био ту, био присутан да уради ма шта се од њега тражило. Ни он, бивши декан Правног факултета у Осијеку, др Војислав Вукчевић, одани Барањац, није више међу нама. Био је министар за дијаспору. Почива на српском пелмоношторском гробљу. Заслужили су, и он и Бата Наумов, много шире, дубље и прибраније текстове од овог, у коме њихова имена, захвалан, спомињем зато што сам за то добио прилику, и спомињем их само овлаш.

Србија је учинила те 2006. године доста тога да достојно, не само тада, у та времена, већ и трајно обележи Теслино трајање у савременом, подоста убрзаном свету. Београдском аеродрому је дато Теслино име, на канадској страни Нијагаре је подигнут споменик, на почетку заседања Савета Европе је у Стразбуру, граду у коме је велики човек живео, у холу зграде Савета, отворена изложба са делом копија експоната из музеја у Београду. Велика и значајна издавачка делатност је пратила све манифестације које су одржаване током јубиларне годишњице, и та је делатност, иако слабије пропраћена, можда својим значајем и надмашила оно што је, камерама милије, остало упамћено у години Теслиног јубилеја.

**Помоћна је зграда, као и
Теслина родна кућа, била
забрављена. Све што је
говорило о томе где се
налазимо, је заправо био стари
камени медаљон са натписом,
загарављен, обрастао плесни
по којој је ко зна ко све не
урезивао иницијале**

Увод је предугачак за текст који би требао да објасни настајање фотографија које га прате, и које се први пут објављују јавно. Снимљене су у Смиљану 22. фебруара 2006. године, на мање од шест месеци до стопедесете годишњице Теслиног рођења. Тог сам дана, као део србијанске извршне власти задужен за науку и заштиту животне средине, подоста протоколарним послом, ишао на Плитвичка Језера. Данас се трагови те посете још увек могу наћи на интернету ([хттпс://www.srbija.gov.rs/вест/46154/биодиверзитет-као-темељ-здраве-животне-средине-и-одрживог-развоја.пхп](http://www.srbija.gov.rs/вест/46154/биодиверзитет-као-темељ-здраве-животне-средине-и-одрживог-развоја.пхп)). Схвативши да на пут морам, схватио сам и да ћу имати више него довољно времена да обавим церемонијалну дужност на Плитвицама, и да се колима, ненајављено, без пратње, спустим до Смиљана, да видим у каквом су стању родна кућа Теслина и црква у којој му је отац служио.

Вече раније у Загребу, на вечери у „Дубровнику“, идеју сам изложио г. Радивоју Цвјетићанину, амбасадору тада постојеће Србије

и Црне Горе, угледном београдском новинару. Наредног је дана, уз моју активност на Плитвицама (најављену) и Смиљану (ненајављену), у Загребу на билатералном састанку била и госпођа Јелена Триван, тада Марковић, помоћница г. Расима Љајића, тадашњег министра државне заједнице задуженог за људска права. Амбасадор Цвјетићанин је, не могавши да буде на два места истовремено, изабрао да остане са госпођом Марковић у Загребу. На пут сам ка Плитвицама кренуо само са возачем министарства и са својом тадашњом шефицом кабинета, без полицијске пратње, без пратње ма кога из амбасаде. Сам је дан био иначе чудан и обиловао је, и пре Смиљана, прилично упечатљивим догађајима. Пред самим је хотелом на Плитвицама наш аутомобил претекла полицијска пратња возила у коме је био хрватски премијер, практично смо истовремено изашли из возила, он испред улаза, а ја иза последњег возила полицијске пратње. Његова је пратња крајње сумњичаво посматрала главатог човека са наочарама који излази из аутомобила са србијанским таблицама, покушавајући у тих пар секунди да процени моје намере, док се он није насмејао и рекао „О, Ацо, стигао си, добродошао, је ли ти ту и амбасадор?“, и пришао да ме поздрави, мимо све протоколарне логике. Скуп је текао својим током, одбио сам, након првог његовог дела, љубазан и искрен позив г. Санадера и тадашњег хрватског министра културе г. Боже Бишкупича да останем на ручку. Морао сам стићи до Смиљана. А и вратити се, у том дану, кући.

**На споменику је писало да се
испод плоче налазе тела око
петстотина Срба из Смиљана и
околице које су усташе побиле
1941. године. Нисам то тада
знао. Нисам им, у том сивом
подвелебитском дану, упалио
свећу. До краја ће ме живота
пећи савест због тога**

Слике из Смиљана говоре више од речи. Дан је био хладан и сив. Остатци недавно палог снега су били свуда, делимично отопљени стварајући и тамо где је земље било и тамо, на асфалту и камену, где је било није, блато. Није тада било ГПС-а и сличних техничких чуда. Нашли смо Госпић лако, нашли и Смиљан, а онда више интуитивно, имајући у глави пејзаже са слика, и комплекс на коме су били родна кућа, црква и помоћни објекат. Некада, као музејска целина. Сада, као запуштена, од свих остављена, група зграда. Прешли смо мост преко реке. Црква је, свеже окречена и споља и изнутра, била отворена. Кроз врата је дувала промаја. И само су архитектура и камена Часна трпеза, вероватно превише тешка за изношење, говорили да се ради о цркви. По положају

трпезе се могло наслутити где је био олтар. И ничега, баш ничега више у цркви није било, а да је цркви припадало. Било је ту ормана, гомиле ђубрета по угловима, кеса, текстила, остатака новина. Прозори су, вероватно скоро, у доба кречења објекта, били промењени, неки су од њих, судећи по ознакама на њима, очигледно скинути са неке телефонске говорнице. Или узети из неке поште.

Помоћна је зграда, као и Теслина родна кућа, била забрављена. Све што је говорило о томе где се налазимо, је заправо био стари камени медаљон са натписом, загарављен, обрастао плесни по којој је ко зна ко све не урезивао иницијале. Околина је врвела од ознака које су указивале да је цео крај минирани. И гробље, непосредно поред комплекса, на стрмим падинама почетака Велебита, је такође било маркирано црвеним заставицама. Пришао сам му онолико колико сам се усудио, покушао да ишчитам породична имена. Сећам се и данас Лемајића. Друга су презимена, ако сам и успео да их видим, барем у доњем, најближем реду гробова, ишчилела из мојих сећања.

Крај саме цркве је била велика бетонска плоча. Нисам знао која је њена сврха и смисао. Претпоставио сам да је, можда, служила као платформа на којој би се поставио ковчег након опела у цркви, пре него што се узнесе ка гробљу изнад цркве, где, због великог нагиба, није било могућности да десетине људи стоје истовремено, а ни места да ковчег хоризонтално стоји. Нисам, да будем поштен, превише и предуго о природи те плоче ни размишљао. Како су ми ципеле биле подоста облатљављене од шетње по комплексу, покушао сам да их очистим на плочи, како блато не бих унео у аутомобил.

Кренуо сам за Београд, тешког утиска који очигледна вишегодишња запуштеност овог места изазива. Утисак је био још тежи, зато што сам носио у себи сазнање да ће готово извесно, у мање од шест месеци, ово место изгледати потпуно другачије. И размишљање о томе, без икакве жеље да било кога окривљујем и окривим, која је од две истине, она коју сам видео својим очима, скоро петнаест година након ратног сукоба у Госпићу, или она коју ће цео свет видети лета те године, права истина о односу према Николи Тесли. Према Теслама. Која је од две истине заиста истина. Која је искрена? Која је из дубине душе? Свако ко чита овај текст има право да за себе извуче закључак. „Рукописи не горе“, написао је Михаил Афанасјевич у „Мајстору и Маргарити“. Због те истине, без икаквих даљих примисли и паралела, желео сам да ове слике и овај текст изложим суду јавности.

То је могао да буде и крај текста. Није. Прошла је готово година од моје фебруарске посете Смиљану до трену када сам сазнао још једну страшну истину. Сазнао је читајући једну од књига издатих о Теслиној годишњици, књигу која је описивала историју Смиљана. Изнад камене плоче, оне на којој су остали трагови блата мојих ципела, је некада био споменик. Уклоњен је петнаест година пре те 2006-те. Уклоњен тако да не остане, и није остао, баш ниједан траг који је говорио због чега је плоча ту где јесте. На њему је, на споменику, писало да се испод плоче налазе тела око петстотина Срба из Смиљана и околине које су усташе побиле 1941. године. Нисам то тада знао. Нисам им, у том сивом подвелебитском дану, упалио свећу. До краја ће ме живота пећи савест због тога.

IN MEMORIAM – MILAN MIŠA SIMURDIĆ (1953-2020)

Nekrolozi diplomatama, po prirodi njihovog posla, ne spadaju u standardne obaveze ni u jednoj savremenoj kulturi našeg svijeta. Oni su obično predmet osvrta i ocjena od strane historičara, često dobar komad vremena kasnije. U sretnim slučajevima zna biti i drugačije. Mi, ovdje u Zagrebu, dobro pamtimo sve ljude koji su uzeli na svoja pleća da predstavljaju državu Srbiju, na razvalinama 90-ih, da je predstavljaju pred Hrvatima i pred nama, preostalim Srbima. Ni nakon četvrt vijeka to nije lagodan posao, a u početku je bio baš težak.

Miša Simurdić je na najbolji način predstavljao Srbiju i Crnu Goru, to razbraćeno društvo, koje je napokon bilo dignulo glavu i zakoračilo unapred. On sam u sebi nije nosio inferiornost položaja zemlje koju je predstavljao, što su tada mnogi nametali i željeli sačuvati kao trajan rezultat, pa se u njegovom krugu nije nikad ni osjećala. Cijenila ga je većinska javnost i voljeli ovdašnji Srbi.

Ne znamo ni danas, a nije nam ni važno, što su o njemu mislili i kako su ga ocjenjivali njegovi šefovi, za nas je on bio bolji od zemlje koju smo voljeli, a koju je on predstavljao.

(V)

MIŠINA MISIJA

PIŠE: Mile Isakov

Izraz latinskog porekla, Ekselencija, koristi se za tituliranje svih ambasadora, i onih koji to više ili manje zaslužuju, pa i onih koji toga uopšte nisu dostojni. Milanu Miši Simurdiću to je pripadalo i po funkciji, ali još važnije i kao čoveku u onom prenesenom značenju van diplomatije, kada označava naročitost, izvrsnost, odličnost. I na srpskom i na hrvatskom jeziku to bi se kazalo jednostavno dobar čovek, kakvih je sve manje pa su već i time izuzetni.

Ponekad sami biografski podaci mogu da okarakterišu ličnost koju predstavljaju. Kakav bi čovek mogao biti neko ko je rastao, školovao se i formirao kao ličnost u Istri i Vojvodini, Puli i Novom Sadu, nego pristojan, kulturn, dobroćudan, tolerantan i dobronameran. Kada se to zna sasvim logično se ređaju podaci o sukobu Milana Simurdića sa nacionalističkom diktaturom Miloševića i njegovom priključenju Reformskim demokratskim snagama Jugoslavije Ante Markovića. Od sredine devedesetih bio je aktivan u Reformistima Vojvodine, koji su i posle raspada Jugoslavije jedini sačuvali to ime i taj višenacionalni i multikulturalni identitet. I ništa logičnije nego da baš on bude prvi ambasador skraćene Jugoslavije, odnosno Srbije i Crne Gore, u Hrvatskoj, i započne uspostavljanje diplomatskih odnosa.

Sa ponosom moram da kažem da sam upravo ja, kao predsednik Reformista Vojvodine i član predsedništva DOS-a, imao privilegiju da ga predložim na to mesto pošto sam ga poznao i poštovao, jer pokazalo se da je njegov doprinos normalizaciji odnosa posle rata između dve novonastale države bio za svaku pohvalu. Zapravo, družio sam se sa njegovim starijim bratom Vitom Simurdićem, sa kojim sam godinama sarađivao na Televiziji Novi Sad, pa sam tako upoznao i nešto mlađeg Mišu, pre nego što je započeo diplomatsku karijeru u Budimpešti, kao prvi sekretar Ambasade. Poznao sam mu i oca Petra, penzionisanog admirala, koji nikako nije mogao da se pomiri sa kursom kojim je tih devedesetih zaplovio srpski brod i ratovima kojima je rasturana država za koju se borio.

Znao sam, dakle, Mišine korene i zrelost u ljudskom i političkom rasuđivanju, a znao sam i da je u to vreme bilo malo takvih ljudi u koje bi Srbija mogla imati poverenja za tako osetljivu i složenu misiju, a koga bi i Hrvatska prihvatila sa uvažavanjem. Ispalo je i bolje od svih mojih očekivanja.

Ne znam ni za jedan drugi slučaj u celokupnoj svetskoj diplomatiji, da je neki ambasador bio tako brzo, za jedan dan, primljen od predsednika države zemlje domaćina i tako ekspresno stupio na dužnost. A Simurdić je 11. decembra 2001, predao akreditivne ministru vanjskih poslova, Toninu Piculi, a već narednog, 12. decembra, primio ga je predsednik Stipe Mesić i potvrdio njegov agremen. Neki srpski domoljubi bili su zabrinuti zbog toga, ubeđeni da je tako dragovoljno prihvaćen zato što je Hrvat, jer su u Mišinoj biografiji pronašli da je rođen u Splitu. A nisu imali pojma da je to sin Ličanke i srpskog prvoborca iz Drvara u Prvoj Krajiškoj brigadi, koji je posle oslobođenja u Splitu završio Vojnopomorsku Akademiju i postao, "prvi bosanskohercegovački admiral", da bi u penziju otišao sa mesta komandanta Rečne ratne flotile u Novom Sadu, u činu kontraadmirala. Možda im je to promaklo i zbog toga što njegovi sinovi, Vitomir i Milan, 2001, nisu dozvolili da bude sahranjen uz sve vojne počasti armije koja više nije bila ona njegova. Ni nalik.

Kada su počeli ratovi na teritoriji Jugoslavije, Milan Simurdić je smenjen i povučen iz Mađarske, pa je odmah dao otkaz u Ministarstvu spoljnih poslova, da bi započeo ne baš unosan privatni biznis u izdavačkoj delatnosti. Politički angažman je nastavio u spoljnopolitičkoj komisiji Reformista Vojvodine i svojim diplomatskim iskustvom i kontaktima u Evropi, značajno doprineo podršci koju smo i mi Reformisti i Demokratska opozicija Srbije, godinama sticali za konačan obračun sa Miloševićevim režimom, koji nas je zavađio sa svim susedima i celim svetom.

Bio je on posle ambasador i u Norveškoj, jednako ekelantan kao u Zagrebu, ali to se pominje samo kao rutinski profesionalizam, jer je bio bez većih izazova. Za razliku od toga, u Hrvatskoj je bilo lakše zabrljati, nego uraditi nešto dobro i ostaviti dobar utisak, na obe strane. Bilo je posle njega u Zagrebu još nekoliko ambasadora iz Srbije, ali nijedan nije uspeo da izgura ceo mandat bez nekih gafova i kritika bar sa jedne strane. To najbolje govori o Milanu Simurdiću, koji je iz tog toplog zeca izašao ne samo bez repova i ožiljaka, nego i bez ijedne modrice. Znajući za nepodnošljivu lakoću šamaranja između Srba i Hrvata, nema većeg priznanja za Mišinu misiju, koja ne prestaje ni posle njegovog odlaska u istoriju. Njegov primer trajno ostaje smetnja svim teorijama koje žele da dokažu kako su za Hrvate svi Srbi ružni, prljavi i zli, i obrnuto svi Hrvati takvi za nas Srbe.

NA KRILIMA NOVOGA KULTURNOG MOMENTA

ŠTO SE BORE MISLI MOJE

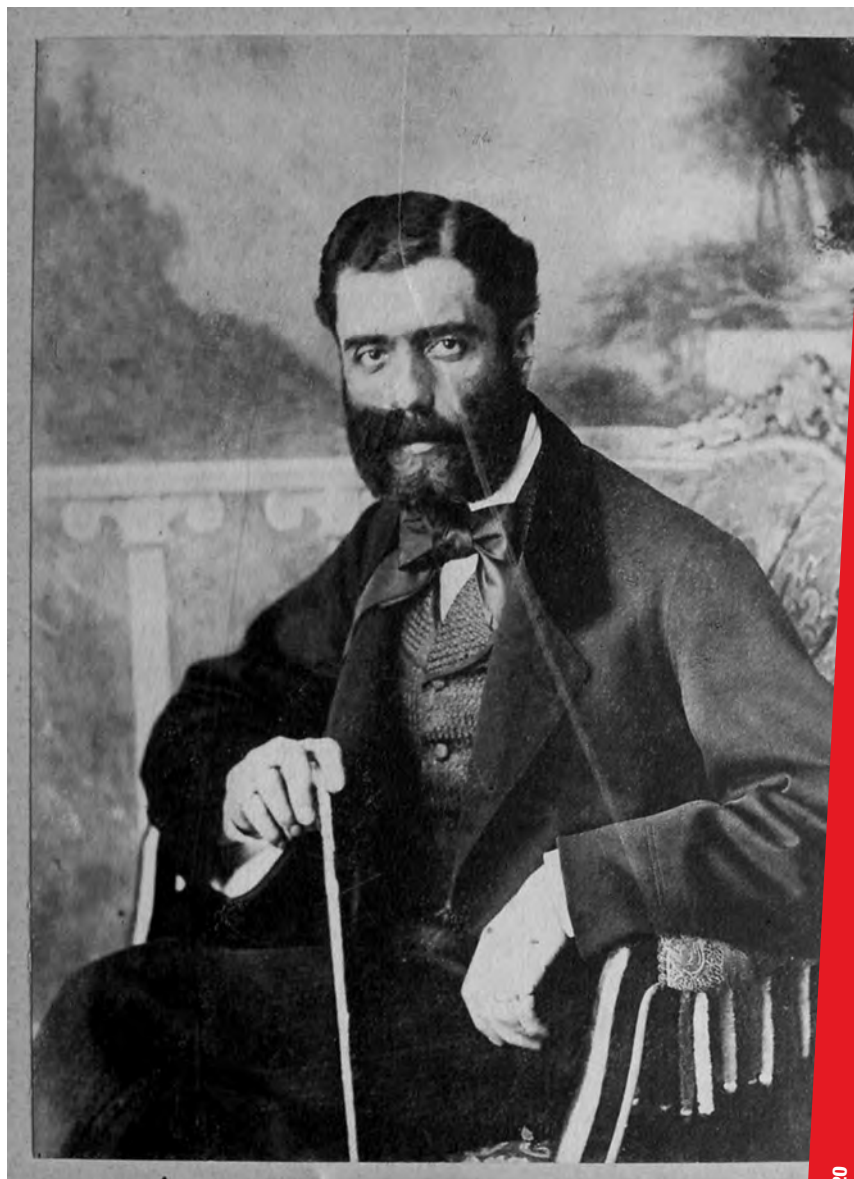
PIŠE: Đorđe Matić

I knjaz Mihailo, iako rođen na svome tlu, došao je izvana, iz strane zemlje u narod čiji jest i nije bio, kao i svi najveći i najbolji – dijelom duboko mu pripadajući, a drugim vječni stranac u svojoj zemlji. Ali za svega nekoliko godina taj prirodno osjetljiv mladi čovjek stvorit će i, važnije, ustrojiti državu i promijeniti zakone kao prvi obrazovani vladar Srbije

Uz jedanaesti jun

Od 1850. godine u Srbiju se vraćaju "parizlije" i "nemačkari", prvi državni stipendisti. Iako prave države još ni nema, čak i u takvoj još nepostavljenoj i nedovršenoj zemlji njeni su mudri ljudi financirali mlade i darovite Srbe da studiraju i obrazuju se vani – u njemačkim zemljama, u Pruskoj i Berlinu kao Jovan Ristić kod Leopolda von Rankea; u Austriji, Mađarskoj, i naravno u samoj Francuskoj, da poput Jevrema Grujića doktoriraju na Sorbonni. Ali s njima, s tim prvim školovanim ljudima u nepismenoj, medijevalno zaostaloj Kneževini, dolaze i čitave grupe slobodnih profesionalaca iz raznih dijelova Carevine. Iz avanture, potrebe, zarade, iz očaja i što nemaju gdje bolje. Neki i iz ideala.

Sve redom Česi, Slovenci, uopće austrijski subjekti, i Srbi školovani u Beču, Srbi iz Arada i Sent Andreje, iz enklava koje su čuvala narodno ime i razvijale najveći socijalni novum: paralelnu građansku klasu pored prevladanih, rigidnih nazora i tendencija mitropolija i Karlovačke patrijaršije. U Kneževinu, ka toj novoj klasi stižu kapelmajsteri i horovođe, školovani pijanisti i pokojni kompozitori, i tamo gdje su dojučer urlikale zurle i tapani, gdje se puhalo u gajde i stoljećima vodili grleni narodni napjevi, gdje

je ranjavalo ćemane po beogradskoj Jatagan-mali i niškim sokacima, sad violinisti podnimljeni mašnjama, kaučuk-kragnama i kravatama pod grlom na izgužvanom evropskom dresu, s koferima notacija u ruci donose preko granica austrijsku orkestraciju i aranžmane.

To su putujući muzikanti: pola majstori zanata – pola protuhe, ljudi stigli iz Carevine u ono malarično područje bez pravih puteva, gdje se od Beograda do Kragujevca sve do Miloševih reformi putovalo sedam dana – eto, baš tu putuju ovi akademski svirači da donesu čisto i jasno strukturiran ton, harmoniju i ritam, a u njima zapadnu, centralnoevropsku ideju Ljepoga (*"Die Schöne"*, ovako, velikim slovom, po njemačkom idealu), tamo da skroje svoje drajftlovke i dvočetvrtinske mjere koje se savršeno slažu s narodnim "dvojkama" kola i sporih ciganskih, kafanskih jadovanja.

Ali unoseći nešto svoje po pravilima romantizma i romantičarske želje za autentičnim, donosili su ti muzičari jedan spoj, amalgamirajući postupak, gdje se u njihovu bazu topilo i tajno, dugo skrivano zlato, tamno i mrko u sjaju, ali metal bez sumnje plemenit što su ga ukivali na švapsko-sjevernoslavensku i francusku leguru. I dobivali nešto zračno, uzvišeno, u sitnom jecanju slavenske, srbijanske, vlaške, mađarske i transilvanske melodije i akordacije, nepredvidljivih izmjena dura i mola i maloazijskih i arabijskih

intervala, sekundi i kvarti koje plaču, nariču i uznemiravaju, upečativši svojom tonalnošću čitav ovaj svijet na potezu od Rusije do Srema.

U periodu dinastičkih izmjena Obrenovića i Karađorđevića u sljedećih nekoliko decenija, nastaju te, klasično obrazovanom rukom pisane, ali nekim sačuvanim iskonom pečaćene i *pečatane* muzičke kompozicije, sačuvane i, Božjim čudom, evo svirane do danas. "Kolo kraljice Natalije", "Kolo kraljice Drage", gradske igre, a među njima i nedokučiva, neuhvatljiva "Bojarka", sa svojim vlaškim motivima i sfioriturama. To nije bila kulturna apropijacija najbližega – vlaški i rumunjski element sastavni su i integralni dio srpskog korpusa, sljepljen još iz doba robovanja, pa preko Kneževine i kasnije, nakon 1878. za rane nezavisne države, vezane raznim koncima s Rumunjskom s kojom je drži pravoslavlje i historija užasa u borbi za samodostojnost, integritet nacionalni, jednako kao i "gledanje u Pariz", u francuski kulturni model, koji je tamo preko istočne granice bio još izrazitiji. K tome, i Istok uvijek ima svoj Istok: naspram impenetrabilnih šuma i tame Bukovine i Karpata, sa srednjevjekovnim selima usred divljine, Srbija sa svojim brežuljcima djeluje pitomo skoro kao Tirol. "Bojarka" dakle jest rekomponiran i obrađen folklor, no po svemu, po aranžmanu i orkestraciji, po temperamentu i uglađenosti, nedostatku "vatre", ona je gradska, dvorska, salonska. U tome nikako lažna ili (auto)egzotizirajuća: ona nosi u sebi, u svome dnu kap boli prošlosti, baš kao i uzdizanja krhke i jednako gorde nove klase zemlje koja tek progledava nakon predugih stoljeća tame. Po prvi put, to je vrijeme gdje nova narodna muzika zvuči *otmjeno*. "Bojarka" je menuet, gradska igra, ali je u njoj i melankolije šuma i tamnih brda generacija koje su to pamćenje sačuvale u sebi iz nesigurnih prošlih dana a u prvim danima i godinama slobode u gradovima Srbije. Narod je to kome je dosta bola, ali ga još jasno pamti iznutra, tamo iza tanke opne zaborava. Zato nakon prvog dijela teme koja se u prvoj frazi glasa kao oprezna ptica, drugi dio, fraza koja je odgovor prvoj, širi se i podiže raskošnim dugim notama u divnoj melodiji, trajno tajanstvenoj, kao ista ptica koja napokon polijeće, gledajući u tom letu ne prijeti li kakva nova opasnost, baš kao i u razrješenju kompozicije koja se vraća na frazu koja je tonski ista kakva je na početku, ali u svemu promijenjenu, rekontekstualiziranu i kad je ista.

U periodu dinastičkih izmjena Obrenovića i Karađorđevića u sljedećih nekoliko decenija, nastaju te, klasično obrazovanom rukom pisane, ali nekim sačuvanim iskonom pečaćene i *pečatane* muzičke kompozicije, sačuvane i, Božjim čudom, evo svirane do danas

Na krilima toga novoga kulturnog momenta, pojavljuje se jedna pjesma koju stvara čovjek i historijska pojava na koju nitko kao da nije računao. Kao i kod nekih drugih velikih ili makar čuvenih vladara – Elizabete od Windsora kao već sedamdeset godina najpoznatijim primjerom, ili same njene slavne začinjavke Elizabete I, "Djevičanske Kraljice", koje su se na prijestol popele igrom sudbine, "tajnom rukom smjeloga slučaja", kako pjeva vladika Rade – tako je i knjaz Mihailo Obrenović stupio na podijum historije. Brata mu Milana odnijela je bolest jedva mjesec dana nakon ustoličenja, a Mihailo pred lice nastajuće države dolazi maloljetan, konfuzan i nesiguran, pod paskom lukavih majstora iz Namesništva. I on, iako rođen na svome tlu, također je došao izvana, iz strane zemlje u narod čiji jest i nije bio, kao i svi najveći i najbolji – dijelom duboko mu pripadajući, a drugim vječni stranac u svojoj zemlji. Ali za svega nekoliko godina taj prirodno osjetljiv mladi čovjek stvorit će i, važnije, ustrojiti državu, promijeniti zakone a, iznad svega, donijeti nove i humanističke, zapadne tendencije zaostaloj zemlji. On je prvi obrazovani vladar Srbije.

"Bojarka" je menuet, gradska igra, ali je u njoj i melankolije šuma i tamnih brda generacija koje su to pamćenje sačuvale u sebi iz nesigurnih prošlih dana a u prvim danima i godinama slobode u gradovima Srbije

Pored toga, i pored njegovih autokratskih i apsolutističkih refleksa, Knjaz ima izraženu drugu stranu, u fascinantnoj i skoro čestoj disproporciji za takvu vrstu ljudi. Čovjek osjetljiv a humoran, ciničan a zaljubljen. Prosvijećeni vladar koji ima potrebu i da se izrazi umjetnički. Tako, među državnim poslovima i privatnim nemirima, piše poeziju i u *Srpskom narodnom listu* štampa dvije pjesme – "Svetski putnik" i "Molitvu kneza srpskog Mihaila na bregu morskome", obje patriotske, rodoljubive, iz pozicije vladara, a sasvim po špranci zakašnjelog klasicističkog sentimentalizma. Ali piše i još jednu. "Treća sreća", da se nedostojno poigramo, i sreća po nas, ako već ne po nesretnoga mladog knjaza za njegova života.

Ta treća pjesma, na prvi pogled tipično sentimentalna, ljubavna pjesma, po svome metru, po ritmu, i iznad svega – po sadržaju i poruci, suviše delikatnoj da se jedino deklamira, one tri katrene kao da su zvale da ih se izdigne, da se pokažu i u istom sakriju u transpoziciji u drugu umjetničku formu, a stihovima dade završna, vječna forma – da ih se vjenča muzikom.

I tako, tu gdje su do jučer bile pjesme stvarane neočekivanim prelazima između dura i mola koji zapadnom uhu zvuče trajno nepredvidljivo, gdje

se koriste nezapadne skale i modaliteti, gdje se arapsko-turski *maqami* miješaju sa srpskim i balkanskim intervalima i narodnim zvukom po gradovima – ponovo jedan Prečanin, iz Budima, mlada i tragična nada srpske školovane muzike – sâm Kornelije Stanković, piše na knežev tekst jednu malu dursku kompoziciju, *Lied*, kako se njemačkom žanrovskom odrednicom kaže. Sasvim i uzorno germanski, austrijski pravilnu, napravljenu samo od te tri strofe bez refrena – i samo s malim, sitnim dodirima nečega neuhvatljivog što bi se dalo naslutiti kao jedino i jedinstveno ovoga dijela slavenskog svijeta. Ta *dolcezza* i mekost oplemenili su dušu ionako pjevne, ljupke melodije i red i svečanost akordacije i tona. U svojoj sljubljenosti delikatnih riječi, stihova jednakog metra i klasične ABAB rime, katrena sa uzoritom melodijom dakle, no s malim naslutom kaplje pelina, i mada napravljena po nekoliko bliskih modela, njoj ipak uspijeva najrjeđe – da zvuči novo i jedinstveno. Kao cjelina, preplet i zagrljaj muzike i teksta ta je pjesma diskretno i nerazvikano remek-djelo, samozaokruženo i sjajno kao poliran dijamant što u sebi kupi i iznutra razloma i čuva svjetlost.

**U zemlji male i rijetke
delikatnosti, knjaževa
pjesma nema slične.
Zato i nije nestala, nego
živi i samoobnavlja se
kroz vrijeme onako kako
to rade sve naročite
pjesme**

Otvora, nježno i svečano, kao talijanska aria melodiozno, i pitanjem u prvom licu, romantičarski čežnjivim:

*“Što se bore misli moje
Iskustvo mi ćutat veli.
Bež’te sada vi oboje,
Nek mi srce govori.”*

Zaneseno, snovito – zaljubljeno, iznad svega, smjerno po bodu i vezu sentimentalnog romantiziranog žanra, u suprotstavljenosti “misli” i “iskustva” koji neka “bježe” i ostave mjesta *srcu* – pjesma oslikava kao nijedna u nas dotad stanje mladenačke zaljubljenosti naročitog tipa, ostajući žanrovski postavljena. A u svojim stihovima, u tri “proste” katrene sa razvojem, zapletom i kao vrhuncem, u zadnjoj strofi tek hvata jedno upravo sublimno psihološko mjesto, koje ide od doba Mihailovog do najrjeđih i najkvalitetnijih pjesama čitavoga zapadnoga svijeta kasnije epohe. Upravo radi toga motiva skrivenog u zadnja dva stiha. Nebitno skoro kome je na kraju bila posvećena, u svim upornim i marljivim rekonstrukcijama kasnijim – da li rođaci (sic!) Katarini Konstantinović ili fantastično imenovanj Kleopatri

Karađorđević, unuci Karađorđijevoj. Nebitno jer je težište drugdje:

*“Da te ljubim, ah jedina,
Celom svetu kazaću,
Samo od tebe, ah premila
Ovu tajnu sakriću...”*

Svi će znati što osjeća, samo njoj neće reći. Koliko je to delikatan motiv. Silno uzbudljivo i paučinasto on otkriva naročitu psihologiju dječaka, poseban tip karaktera i emotivnog ustrojstva, čitavog senzibiliteta uslovljenog višim i dubljim duševnim silama. Od Beograda 1860-tih, u kontekstu što je kao citat kakvog elizabetanskog komada, budući je implikacija da “celom svetu” znači zapravo dvorskoj sviti, kroz godine i pripadnosti i kulturne mijene, nestajući i pojavljujući se u plovljenju kroz uređenja i klase, kroz generacije slušača u naciji što se širila i skupljala uslijed historijskih iskušenja i udara, taj su motiv kao tajno bratstvo prepoznali mnogi (ali ne premnogi) – eto, sve do jednog bivšeg zagrebačkog dječaka, stotinu i sedamdeset godina kasnije.

**U svim verzijama i periodama,
do danas, Što se bore misli
moje svaki je put tiha
svečanost: kroz taj, u velikoj
historiji skriven, plemenit
djelić lične prošlosti u svojoj
najljepšoj pojavnosti, ona
tiho slavi i spašenu vlastitu
krhku civilizaciju, svoje
rođeno postojanje**

U zemlji male i rijetke delikatnosti, knjaževa pjesma nema slične. Zato i nije nestala, nego živi i samoobnavlja se kroz vrijeme onako kako to rade sve naročite pjesme. Svira je na glasoviru češki pijanist i kompozitor Alojz Kalauz u Beču, svira je ciganski primaš u restoranima dvije Kraljevine zajedom, pjeva je kafanac u Brodarskoj kasini i šlagerista na Radiju nakon 1929., izvodi je hor sa solistom u decenciji velike sale Kolarčeve zadužbine, pjeva je Plácido Domingo u Beogradu pred hiljadama, praćen solisticama u večernjim haljinama, djevojkama i ženama koje su nasljednice i potomci dalekih prvih dama i *demoiselles* sa knjaževog skromnog dvora.

U svim verzijama i periodama, do danas, *Što se bore misli moje* svaki je put tiha svečanost: kroz taj, u velikoj historiji skriven, plemenit djelić lične prošlosti u svojoj najljepšoj pojavnosti, ona tiho slavi i spašenu vlastitu krhku civilizaciju, svoje rođeno postojanje, sačuvane veze, osjeća je i ton, riječi i želje. Naslijeđeno i stečeno.

UZ PREDSTAVE **ČRNA MATI ZEMLA** I **CIGANIN,**
ALI NAJLJEPŠI PREMA ROMANIMA KRISTIANA NOVAKA

OD MURE, NARAVNO, NI M

PIŠE: **Igor Ružić**

„Črna mati zemla“ iz 2013. i „Ciganin, ali najljepši“ iz 2016. tematikom su dovoljno zanimljivi, djelomično čak i provokativni, dok su istodobno relativno lako igrivi u sasvim konkretnom događajnom smislu, pa je sasvim logično da su se, svaka iz svojeg kompleksa (i) razloga, o njihovu stečenu i zasluženu hitoidnost očešali i ZKM i HNK

Vrijeme korone donijelo je i nove navike ili barem pokušaj uspostavljanja istih, pa se pozicija kazališnog gledatelja, poslovično iritiranog tuđim meškoljenjem, kašljanjem, kihanjem, puhanjem i izravnim ili telekomuniciranjem, pretvara u onu ugodnog samostalnog bindžanja. Može i drukčije, nešto romantičnije: unatoč otvaranju videoarhiva kazališta i domaćih i stranih, umjesto pred Ali Babinom pećinom potencijalno beskrajno ponovljive „neponovljivosti teatra“, krunska pandemija ubija jedinstvenost kazališta kao osjećaja zajedništva, sudionitva u nerealnosti u realnom vremenu, racionalnom pristanku na iracionalnost pozicije vjerovanja kako bi se vrednovalo. Drugim riječima, u novonormalnim okolnostima kazališta može biti više, iako ga je zapravo manje, po starom principu rahmetli Jovana Ćirilova „video – ne video“.

Kazalište je ono što bi trebalo biti, čak i izvan svoje matice, svojevrsna preslika zbilje, *pars pro toto* života izvan crne kutije. Međutim, kako gubi bitku s prijemčivošću, između ostalog i zato što se uporno ne želi riješiti svoje klasne privilegiranosti, ono stalno ponovno traži izazove s kojima bi publiku privuklo i/li vratilo, a jedan od najjačih, ali i najpredvidljivih aduta u toj ionako jalovoj igri posezanje je za proznim uspjesima. Nije domaće kazalište u tome izuzetak, niti je u tome posebno uspješno, ali stare navike teško

odumiru, pogotovo kad su nove ideje rijetke. U toj računici ne treba zaboraviti ni dvostruko ciničan podtekst ekonomije konzumentskog vremena, bez obzira je li riječ o robovanju školskoj lektirnoj obavezi ili kultu trendovske „kulturne“ obaviještenosti. Kako tržišta nema za serije, a filmska industrija je (ponovno) tamo gdje jest, zadovoljavamo se i kazališnim „ekranizacijama“, a romani Kristiana Novaka izvanredan su materijal za sve navedeno. „Črna mati zemla“ iz 2013. i „Ciganin, ali najljepši“ iz 2016. tematikom su dovoljno zanimljivi, djelomično čak i provokativni, dok su istodobno relativno lako igrivi u sasvim konkretnom događajnom smislu, pa je sasvim logično da su se, svaka iz svojeg kompleksa (i) razloga, o njihovu stečenu i zasluženu hitoidnost očešale i dvije ipak najprominentnije domaće kazališne institucije: Zagrebačko kazalište mladih i Hrvatsko narodno kazalište u Zagrebu. S ne potpuno različitim uspjehom, unatoč bitno većem broju nagrada koje je odnijela ZKM-ova „Zemla“ nad gotovo planetarno uspješnom nacionalnom kućom. Za obje je, međutim, pored režijskog rukopisa Dore Ruždjak Podolski i Ivce Buljana, jednako, ako ne i važniji, dramaturgijski pristup i više nego renomiranih dramskih pisaca Tomislava Zajeca i Ivora Martinića.

Dvije Novakove, za domaće književne i knjižarske prilike iznimne uspješnice, strukturno su prilično slične: međimurski ambijent kao svojevrsna autentična začudnost; okvir podcrtan donekle sporednim ispovjednim tonom koji prikriva zapravo klasični, tradicionalni tok naracije; „nemilosrdna“ vivisekcija male provincijske sredine koju se gleda iz okvira velegrada te koja tako istovremeno i dobiva i gubi na posebnosti; mlađi protagonisti koje

Črna mati zemla, ZKM

ta sredina na ovaj ili onaj način samelje; pokušaj da se koloplet globalnih i sasvim lokalnih ekonomskih, političkih i nacionalnih problema provuče kroz priču što pak ponekoj motivaciji oduzima dah dok druge pretvara u pamflet i, neizbježno, mistični moment povezan s određenom tradicijom, ali osobno nadograđen i čvrsto povezan s tragičnim, iako izvorno nije nužno takav. Sve to potencijalno čini kvalitetnu književnost, ali istodobno i popularnu, pa Novaku i treba čestitati na vještom spoju zbog kojeg su ga kuloari davno nazvali domaćim, ili „samo“ međimurskim, Stephenom Kingom. No, svaki roman ima i pojedinačne osobine, ne nužno svedive na činjenicu da je riječ o autoru koji očito pomno istražuje ne samo temu i ambijent nego se trudi i na razini narativnih strategija, ili barem ukrase za koje ih je lako zamijeniti. „Zemla“ više inzistira na mitološkom i dubinskom segmentu, poigrava se s poniranjem u psihi iako ne zazuje i od političkog i društvenog konteksta koji je, ipak, primarno gradivo „Ciganina“. Prvi je psihogram posljedice, drugi rezultat trenutka, najopćenitije i pomalo nepravredno gledano. Zato se i čini da je režijski pristup Dore Ružđak Podolski s jedne i Ivce Buljana s druge strane opravdan: njezina je predstava crnja i statičnija, iako joj ne nedostaje ni ritma ni događajnosti, dok je Buljanova, iako također odgovarajuće mračnih tonova, plošnija, preglednija ali i, ponekad na svoju štetu, brža.

Navedeno dodatno opisuje scenografija, u oba slučaja atmosferična i praktična, iako ne s istim rezultatom. Stefano Katunar koristi u potpunosti širinu pozornice ZKM-a, ali ne i cijelu dubinu, pa se predstava u cjelini plošno gura prema gledateljima, dok uopće ne koristi mogućnost tamne skrovitosti udaljenijih planova, koji bi sasvim prirodno pripadali onim segmentima priče koji se zbivaju u eksterijeru, a pritom su prepričani, izmaštani, previše bolni ili strašni da bi u potpunosti bili ili mogli biti racionalno objašnjeni. Umjesto toga, Katunar nudi groteskne naznake prirode s nekoliko vjerojatno umjetnih travki, jedan kut nogometnog igrališta koji po potrebi, što zaista jest zaumno, postaje i dio školske učionice, samo da bi se zadržala fiktivna simetrija između lijeve strane pozornice koja je intimni prostor protagonista (rodna kuća ili zagrebački stan) i onog javnog na desnoj, s povučenim hramom-kokošinjom kao razdjelnicom. Od Mure, naravno, ni M, iako se o njoj često govori, a ponekad se do nje i silazi, s ovim ili onim rezultatom. Vode nema ni kod evropski proslavljenog srbijanskog

scenografa Aleksandra Denića, ali ima kvalitetno mišljenog upornog korištenja rund-bine kao ekskluzivnog oružja HNK. Zaboravi li se na trenutak da je ovdje tek ponovio solidan dio rješenja iz prijašnje suradnje s Ivicom Buljanom na Krležinom „Vučjaku“, njegov hiperrealizam s guskama jest solidan odgovor na redateljski koncept, ali bi i bez toga nesumnjivo bio jedan od aduta predstave.

**Još je veći problem prikaz
Roma, koji bez detaljnog opisa
i geografskog i društvenog
ambijenta, svedeni na tek nekoliko
ključnih scena, nužno upadaju
u stereotip čak i kad to nitko od
autorske i izvođačke ekipe ne želi**

„Črna mati zemla“ pokušava biti baš sve što roman i jest i nije, a pritom želi biti i predstava. Dapače, ne samo predstava ZKM-a nego i zekaemovska. Previše zadataka, a premalo vremena, iako traje gotovo tri puna sata, pa čak, paradoksalno kad je riječ o najvećem i najpotentnijem izvedbenom prostoru ne samo u Zagrebu, i premalo prostora. Riješeno je to tako da je redateljica pokušala postaviti baš sve što je Novak napisao ne želeći ulaziti u problem, dok je Zajec bio kolegijalan i odlučio se za princip neinvazivne praiizvedbe. Pored toga je, kako sam priznaje, imao strahopoštovanje prema činjenici Novakove vezanosti, ne samo autorske nego i autobiografske, za materijal. S dvije različite strane došlo se tako do gotovo istog rezultata, predstave previše napunjene da bi disala, slijepog slijeđenja predloška i istodobnog koprcavog pokušaja bijega od njega. Problem je rezultat tehničke želje da se baš sve iz romana doslovno prepriča, a tek ponešto i pokaže, čime prepisivanje iz jedne umjetničke forme u drugu, iz proze u kazalište, (p)ostaje prepisivanje, dok se moglo raditi i o, ili na, prepjevu. Ako je već želja bila ne interpretirati nego ispričati radnju, koja jest zamršena ali ne toliko da ju se ne bi moglo povezati i bez objasnidbenih poveznica i inzistiranja na logici pripovijedanja, a ne prikazivanja, dakle na logici proze a ne izvedbe, kazalište je tu postalo samo sredstvo kojim se proza diseminira, a ne i jednakopravni, a po mogućnosti i primarni, alat i umjetnički izraz. Tako postignuta vjernost ide na ruku Kristianu Novaku i njegovom tekstu, dok predstavi daje na lektirnoj vrijednosti, u onoj mjeri u kojoj se doslovnost i konkretnost smatraju ključnim kvalitetama prijevoda proznog u dramski pa izvedbeni tekst, a onda i izvedbu samu. Ostaje, međutim, nipošto uvijek subjektivan dojam da je predložak predstavu zagušio.

Ima, ipak, nekoliko točaka režije koje su prepjev omogućile i ostvarile, ali riječ je tek o proplamsajima koji se ubrzo ugase. Završetak prvog dijela predstave s mitskim bićima koja bez riječi, tek zloslutnim, ritualnim klepetanjem drvenih kljunova tradicionalnih, ali hipertrofiranih igračaka naznačuju sve ono što bi moglo nastati i što bi moglo činiti mitološki podtekst čuvenog međimurskog mola, otuđenosti i samosvojnosti koja

Ciganin, ali najljepši, HNK

duguje zatvorenosti više nego stamenosti ili ponosu, jedna je od njih. U bolje dijelove imaginacijsko-interpretacijskog sklopa predstave iskorištenost je projekcija i crteža, ali je ona nažalost tek polovična, jer su ili gurnuti na marginu bez potrebnog naglaska ili se pojavljuju prekasno, što je posebno teško razumljivo s obzirom da je u osnovi rada s traumatiziranom djecom, a to se i u romanu ne zaobilazi, upravo dječji crtež. I glumački je „Zemla“ na trenutke izuzetno snažna, od nominalnog protagonista kojeg igra Adrijan Pezdirc preko pravog u interpretaciji Dade Ćosića, do maestralne i istodobno minimalističke Bake Urše Raukar. Upečatljiv je njezin prizor tjeranja kokoši gdje dotad dobroćudna baka postaje šaman (iz) neke druge dimenzije i prebacuje normu zadanu osnovnim postulatima fabule, gdje je upravo baka ključna veza s mitološkim, ujedno i jedna od krivaca za sve što dječja mašta traumatiziranog pripovjedača fabricira na takvoj podlozi.

„Ciganin, ali najljepši“ također ima mitološki podtekst, ali se produkcija nacionalne kazališne kuće njime (još) manje bavila. Ivica Buljan je naglasio akciju, produbljujući svoje eksperimentiranje s uvođenjem filmske/televizijske estetike i postupaka u kazališni okvir. Treći Novakov roman pravi je izbor za to, jer nudi nekoliko istodobnih rukavaca priče, efektni finale s mogućnošću nastavka, i pripadajuće scenografske, kostimografske i karakterne dijapazone. Ivor Martinić ipak nije toliko dosljedno pratio predložak, iako u dijaloge nije dirao, nego se trudio što kraćim prizorima skokovito držati pod kontrolom sve aspekte završene priče koja završava višestrukom tragedijom drukčijih: Sandi strada jer ne želi biti samo ono kako ga naslov romana i predstave označava, njegova nešto starija ljubavnica Milena jer se usudila prekoračiti emotivnu i međunarodnu nevidljivu granicu, a kurdski izbjeglica Nuzat i nekoliko onih navodno zbiljskih. Ima tih tragedija ovdje još, nisu sve konačne u smislu smrti, ali mnoge među njima su, upravo zato što ostaju u životu, možda još i gore.

Ono što je Buljan želio dobiti predstava i daje: osjećaj kao da se gleda dajđest prve sezone serije „True Detective“, presijecan intimnostima i motivom zabranjene ljubavi, ali bez zavodljive plej-liste. U tako ubrzanom

rimu ljubavi se još može povjerovati, najprije zbog Nine Viočić i Filipa Vido-
vića kao Milene i Sandija, ali se u iskrivljenom zrcalu žive izvedbe dijelovi Novakovog pazla pretvaraju u karikature a segmenti narativnog preplitanja u nametnute i samosvrhovite. Dok je u predlošku još rukavac priče o kurdskom izbjeglici zanimljiv strukturni otklon, u predstavi on nalikuje lošem izgovoru za razrješenje i pripadajuću preveliku metaforu. Još je veći problem prikaz Roma, koji bez detaljnog opisa i geografskog i društvenog ambijenta, svedeni na tek nekoliko ključnih scena, nužno upadaju u stereotip čak i kad to nitko od autorske i izvođačke ekipe ne želi. Dok se prvim nesporazumom tek dobiva neravnoteža u uvjerljivosti za one kojima je prvi susret s „Ciganinom“ kazališni, drugi je nešto problematičniji u kontekstu širem od kazališnog, čak i kad se gleda najdobronamjernije. Bez socijalne note koju donosi opis u prozi i bez suptilnosti koja je pala kao žrtva brzine inscenacije i prevelike želje za popularnim, ako ne i populističnim pristupom, bitna epizoda dvostruko ili trostruko deprivilegirane romske obitelji protagonista svedena je tek na ocvali stereotip u kojem se čak i glumica formata Alme Price morala (s)naći. A bez toga i cijela Sandijeva priča nema predznak kakav bi mogla i trebala imati, od mitskih paukova i njihovih čvorova, što je riješeno monologom s naivnom kaleidoskopskom projekcijom, začuđujuće neinventivno kad je riječ o suradnji redatelja i scenografa takvog kalibra. Nije riječ tek o suptilnostima, nego o temeljnim elementima logike priče, pri čemu se bitno i nepovratno iznevjerava original i jedan od ključnih sklopova njegovih unutarnjih i vanjskih razloga.

Ove, možda i nepotrebne, detalje nije lako vidjeti na snimkama predstava, ne samo zbog logike medija ili tehničkih nedostataka, jer ekran ne može prenijeti učinak, čak i ako se donekle čuje reakcija publike. Ispada tako da kazalište iz samoizolacije nužno dvostruko laže, što jest nešto na što se čovjek mora priviknuti, barem dok i neželjeno sudjeluje u takozvanom novom normalnom. Ili možda ipak jest? Ako je svrha kazališta da laže, u svijetu laži ono mora ići dalje. Istinu ionako nitko ne očekuje, pogotovo ne od kazališnih hitova.

EUROPSKA PRIJESTOLNICA KULTURE 2020 U OČIMA
SRPSKIH UMJETNIKA I KREATIVACA

RIJEČKO NOVO NORMALNO ILI NOVO NENORMALNO?

PIŠE: **Željko Luketić**

„Luka različitosti“ ugostila je, a još više planirala ugostiti i brojne umjetnike i kreativce iz susjedne Srbije, gdje će već sada zabrinuti i gotovo zamrznuti Novi Sad preuzeti tu titulu iduće godine

Iako se na takozvano „krizno komuniciranje“ riječkog moratorija *Europske prijestolnice kulture 2020* sasula baraža kritika i javno izrečenih nezadovoljstava, direktorica Rijeke2020 d.o.o. Emina Višnić u svojoj je izjavi za prisavsku nacionalnu TV kuću izrekla jednu veliku istinu: nitko, ali baš nitko, nije mogao znati što će se sa svijetom događati od veljače i ožujka tekuće nam godine (stajanje je možda i pravilniji izraz), niti predvidjeti pandemiju skoro pa razmjera Crne smrti ili gripe Španjolke, odnosno još važnije, koliko će se globalizirani, napredni i moderni svijet naći nespreman (i nespretni) u tome. Sada već svi znamo kako je koja država reagirala, znamo da je ekonomija stala i da svijet čeka recesija veća od razdoblja 30-tih godina prošloga stoljeća. Znamo tko su čelnici nacionalnih epidemioloških stožera i gotovo smo naviknuti na nove riječi u svakodnevnom ponašanju. Distanca, izolacija, COVID-19, stope mortaliteta, dezinficijensi, FFP1 i FFP2 maske, kobormidite-ti i faktori rizika, a sve to uz svijet koji je doslovno stao, povukao se u sebe i broji zaražene i mrtve. U raspravama o žrtvama korona virusa, međutim, jedna se žrtva vrlo rijetko spominje – kultura, radnici u kulturi, značaj te kulture na ekonomskim ljestvicama isplativosti i samoodrživosti, i na koncu, razni oblici pomoći država koje su krizom, zdravstvenom i ekonomskom, pokušale pomoći svoje „sektore od vitalnog značaja“.

Prekarijat i rezovi

Jasno je, nažalost, da kultura, prekarni i freelancerski rad u tim djelatnostima, ne prolaze dobro, ako se uopće i spominju. Hrvatsko Ministarstvo kul-

**RIJEKA
2020.eu**

Luka različitosti

ture odlučilo je umjetnost i kulturu pomagati u ključu „tko zarađuje više, taj i dobiva više“, dok je financijski najzahtjevniji kulturni projekt u državi, onaj riječkog EPK, čini se, nastradao prvi. Kako se odluke donose iz dana u dan i iz sata u sat, *Europska prijestolnica kulture* tu je najprije postala lakmus-test odnosa prema kulturi općenito, zatim rada u kulturi i njegovih vrijednosti u području ekonomije, da bi se potom propitkivalo i sve više će se propitkivati sam koncept te titule, nečega što je EU smislila najprije kao poticaj razvoja kulturi, da bi ga na koncu možda i ostavila u glibu termina „kreativnih industrija“. Koje shodno tome, nešto moraju proizvesti, biti samoodržive, ekonomski isplative i procjenjive, a onda i privlačne turistima, posjetiteljima i putnicima prolaznicima. Što kad, sâm koncept mobilnosti i javnog okupljanja, zbog epidemijske zabrane, postane nemoguć i neizvediv? Povlačenje u izolaciju zdravstveno je korisno, no ograničenja kretanja i okupljanja, dovode u pitanje bazičan postav izvedbenih umjetnosti, onaj prisnog odnosa publike i izvođača. EPK2020 u svojim je programskim najavama imao pretežito takve događaje i sada se našao u kulturi novog normalnog ili novog nenormalnog, neizvediv bez institucionalne podrške i preskup da bi preživio online transmisije iz vlastite radne sobe. Rezovi su se već dogodili, EPK je sazeo ljudstvo na minimum, dobio sve glasnije protivnike iz redova čak i bivših vjernih suradnika, a još više onih koji u program nisu bili uključeni.

U riječkom mikro-kozmosu, maloj kulturnoj sceni koja je preuzela veliki zalogaj na sebe, pokušavaju naći izlaz. Ljudi koji su ostali, jesu oni kojima je stalo, ali su to i oni koji su donedavno činili taj mehanizam. „Luka različitosti“ ugostila je, a još više planirala ugostiti i brojne umjetnike i kreativce iz susjedne Srbije, gdje će već sada zabrinuti i gotovo zamrznuti Novi Sad preuzeti tu titulu iduće godine. Nije, naravno, poznato ni što će EU poduzeti, ali novosadski web već krase brojna otkazivanja. Hipotetska nova pandemija u kalkulacijama je mnogih i je li rješenje u ostanu koncepta EPK kakav jest, treba li ga mijenjati i je li Rijeka učinila ili čini što može, pitali smo neke od gostiju programa iz Srbije, koji su sudjelovali u nekim od programa, a koji su bliski idejama kulturnog managementa ili im je Rijeka trebala biti stanica koju će posjetiti. Lista suradnji Rijeke i Srbije u kulturnom je smislu EPK programski brojna i intenzivna, uostalom, takav je i koncept EPK, inkluzivan, raznolik i ponekad provocirajući, kako je to već i pokazalo samo otvorenje početkom veljače, kada su „Bella Ciao“ na otvorenju, intervencije u prostor sa zvijezdom petokrakom ili vremenski prolazi kroz povijest Rijeke bili zapamćeni po jednom razdoblju i jugoslavenskoj zastavi. Naravno, dežurni kritičari i populističari odbili su vidjeti i druge povijesne zastave, pridružiti „Bella Ciao“ i druga značenja, ili prigovoriti naglasak na radništvu u priredbi zajednice u kojoj radništvo nestaje. Transformacija Rijeke nakratko je zaustavljena, ili tek čeka nove koordinate.

Perverzno „staro normalno“

Lela Vujanić, voditeljica programskog pravca „Kuhinja različitosti“, koji je i brojčano ugostio najviše srpskih umjetnika ili ih planirao ugostiti, sada je u poziciji one koja mora živjeti u „novo normalnosti“. Još zahtjevnije, mora smisliti što će s njome. „Uložili smo godine rada i planiranja, ne samo mi radnici iz Rijeke 2020, nego preko hiljadu suradnika – javnih ustanova u kulturi, nezavisnih organizacija, lokalnih zajednica, umjetnica i umjetnika, kulturnih radnica i radnika iz Rijeke, Hrvatske ali i ostatka Europe i svijeta. Covid-19 kriza nas je sve zaustavila. Zbog krize, odnosno nemogućnosti održavanja javnih događanja, bili smo prisiljeni otkazati barem trećinu od planiranih 600 programa i događanja, u koje smo uložili ne samo mnogo rada, već i brige i njege, odnosno posve emocionalnih veza i uloga. Ostaje gorak okus zbog izgubljenih radnih mjesta, neodržanih programa i ta mala utjeha – o već izgrađenim odnosima i proizvedenim programima.“ „Konkretno“, kaže Vujanić, „vezano za ‘Kuhinju različitosti’, jedina dobra stvar je što smo sve planirane programe već pilotirali u prethodnim godinama, budući je ona u riječkom gradskom tkivu aktivna od 2017. godine, primjerice, Porto etno festival, Svjetski dan migranata, Ciklus Furioza ali i brojni partnerski programi“.

**Kako se odluke donose
iz dana u dan i iz sata u
sat, *Europska prijestolnica
kulture* tu je najprije
postala lakmus-test odnosa
prema kulturi općenito,
zatim rada u kulturi i
njegovih vrijednosti u
području ekonomije**

„Što se tiče ‘Kuhinje različitosti’, postoje programi koji su i planirani u većinom digitalnom obliku i na čijoj realizaciji sada radim – Diversity Mixer, FEKP 19 i drugi. Apsolutni prioritet mi je sačuvati programe i budžete nezavisnih organizacija iz Rijeke i Hrvatske koje sudjeluju u programu ‘Kuhinje’, jer je to podsektor koji će najviše biti pogođen krizom te proizvesti u ovoj godini, u drugačijem obliku, programe koji su već zaživjeli i bitni su za grad Rijeku kao i njegove zajednice, poput Porto etno festivala, koji uključuje suradnju s 20 zajednica nacionalnih manjina iz Rijeke. Posebno bih istaknula i suradnju s Kulturnim centrom Beograda i KC Grad, koji su nas ugostili tijekom sedmodnevne ‘Kuhinjske’ promocije u Beogradu, ponudivši nam svoje znanje, kontakte i ukupne resurse i ne manje važno, dočekavši nas drugarski, s velikom ljubavlju prema Rijeci i vrijednosnom i programskom okviru riječkog EPK. Za ovu godinu smo planirali i gostovanje Nacionalnog ansambla Kolo koji je u suradnji s hrvatskim Ladom trebao za Rijeku, odnosno Porto etno festival pripremiti specijalno izdanje Ruku pod ruku 4.0. Suradnja, za koju se

Ilija Milošević

Olga Dimitrijević

Dejan Ubović

još uvijek nadam da će se u nekom obliku moći realizirati, s oba ansambla je bila izvanredna, a predloženi program je zapravo bio srž svega onoga što s Porto etnom i ‘Kuhinjom’ želimo reći“, dodaje Lela Vujanić.

Ovdje se, naravno, nameće i pitanje samog koncepta *Europske prijestol-*

Portoetno 2019 - SKD Prosvjeta - Pododbor Rijeka

Slobodna Rijeka - Zbor Hor - SKD Prosvjeta

Portoetno 2019 - Boban Marković Orkestar

nice kulture i koliko je on sposoban funkcionirati u staroj paradigmi, odnosno, brzo se transformirati u nešto sasvim drugačije i možda otpornije virusnim, ali i svim drugim ugrozama. „Mislim da postoji niz problema koji su inherentni samom konceptu EPK“, kaže Lela Vujanić, „od toga da se od kulture oč-

kuje da na neki način 'fingira' vrijednosti jednakosti, uključivosti, zajedništva, bez obzira što institucije koje su inicirale i monitoriraju cijeli EPK projekt, a to je EU i EK, imaju na raspolaganju brojne konkretne ekonomske i političke mehanizme da tu jednakost u praksi ostvare, što, kako gotovo na svakom koraku vidimo, ne rade. Druga stvar je da je ovo jedna od najvidljivijih inicijativa (ne samo u kulturnom polju) Europske unije i u tom smislu izvanredan PR. Ipak, udio sredstava koje EU ili EK ulaže u sam program je zapravo mali, a najveći teret financiranja je na lokalnoj i nacionalnoj razini. Kada se uzme u obzir već postojeće, nedovoljno i krajnje nestabilno financiranje kulture (i medija) u domaćem kontekstu, onda cijela stvar lako može dospjeti na staklene noge čak i bez Covida-19. Nisam sigurna hoće li doći do promjene paradigme, čini mi se da se 'stare' institucije europskog društva žure u povratku na 'staro normalno' iako shvaćamo da je upravo to staro normalno bilo potpuno perverzno, kako je u nedavno održanom, digitalnom izdanju beogradskog Filozofskog teatra istaknuo Milo Rau. Staro normalno i dalje uključuje razliku između centra i periferije, rastuće društvene nejednakosti, neravnomjernost u podnošenju tereta krize (migranti, žene, te takozvani 'front-line-workers' poput dostavljača) i na koncu to da je kultura, proglašena ne-esencijalnom, uvijek prva u redu za budžetske rezove. U tom kontekstu, možda i nismo mogli bolje proći, ni EPK ni kultura uopće, a čini mi se da naša jedina mogućnost za drugačije scenarije u budućnosti leži u shvaćanju da je naša društvena odgovornost kao kulturnih radnika da ne samo kroz programske vrijednosti već i konkretnu organizacijsku praksu, promoviramo radikalniju političku agendu baziranu na radu, solidarnosti i društvenoj jednakosti.“

**Rezovi su se već dogodili,
EPK je sažeo ljudstvo
na minimum, dobio sve
glasnije protivnike iz
redova čak i bivših vjernih
suradnika, a još više onih
koji u program nisu bili
uključeni**

Zaposleni bez šanse

Beogradska umjetnica, dramaturginja i aktivistica Olga Dimitrijević, koja je u Rijeci gotovo domaće lice zahvaljujući kazališnim gostovanjima i suradnjama, bitno je kritičnija prema konceptu EPK, ali i načinu na koji je institucionalno reagirano na krizu. „Institucija prijestolnice kulture“, kaže Dimitrijević, „inače nije sama po sebi vesela i čista. To je zvučna i lijepa titula, ali iza nje se kriju nejednaki odnosi moći unutar same Europe, neravnomjerna raspodjela sredstava, birokratski karakter same EU i njenih institucija, deindustrijalizirani gradovi i gentrifikacija. Uz svu moju kritičnost prema EPK kao konceptu, kada je objavljeno da će Rijeka biti prijestolnica

2020, nešto je ipak bilo drugačije, s obzirom na uključene umjetničke vodeće figure projekta i poruke koje su oni slali, a koje su, bar se meni tako činilo, svjesne konteksta samog projekta ipak pokušavale da ga drugačije oblikuju kroz valoriziranje aktivizma i antifašizma koji su nam u suvremenoj Europi prijeko potrebni.“

Apsolutni prioritet je sačuvati programe i budžete nezavisnih organizacija iz Rijeke i Hrvatske koje sudjeluju u programu 'Kuhinje', jer je to podsektor koji će najviše biti pogođen krizom, kaže Lela Vujanić

„Medeni mjesec“ kako je početak EPK2020 nazvao ovdašnji tisak, kratko je trajao. Olga Dimitrijević to posebno naglašava. „Poslije se očigledno dosta toga promijenilo u vezi s projektom, ali dio toga itekako se reflektirao u samom otvaranju EPK, koje je bilo veliki umjetnički iskorak u odnosu na *mainstream* polu-kič velikih spektakla današnjice i nekih drugih otvaranja prijestolnica kulture. Opet, uz svu kritiku koju možemo uputiti riječkom EPK, on stvarno nije zaslužio ovako brutalnu sječu. Naglo zaustavljanje EPK u Rijeci zbog Covida više mi ima veze upravo sa suludim sistemom kako se financiraju EPK-ovi generalno, koje mahom na periferiji iznose (siromašne) lokalne samouprave. Samim time, od velikih riječi o važnosti projekta za grad ne ostane ništa, a veliki kulturni projekti za svaku siromašnu samoupravu postaju u ovakvim situacijama preko noći siročić i opterećenje. Na to treba dodati i potpuno skrajnut status kulturnih radnih mjesta u globalu. Gledano izvana, brzina kojom je otpušteno 85% zaposlenih riječkog EPK govori da njima nije dana ni najmanja šansa da se rekonsolidiraju i prilagode na pandemijsku situaciju, da uopće dobiju priliku da rade na rekonfiguraciji svog programa adekvatnoj veličini projekta. Tolike su gradske službe i poslovi stali zbog pandemije, od javnog prijevoza do naplate parkinga, ali nismo vidjeli da su ta radna mjesta dovedena u pitanje i to tako i treba da bude. Ali eto, izgleda da se očuvanje radnih mjesta i novosmišljeni status „esencijalnih“ zanimanja ne odnosi na radnike u kulturi. Pa čak ni u navodno progresivnim gradovima.“

Sretno rješenje ili potpuni promašaj

Dejan Ubović, direktor KC Grad iz Beograda i jedan od prvih domaćina za predstavljanje EPK2020 Rijeka u Srbiji, smatra da je priča s *Europskom prijestolnicom* ovdje odrađena vrlo dobro, naravno, u okviru već zadanog i nametnutog koncepta samog EPK. „Mislim da je sam koncept od samog starta i početne ideje dosta mijenjan od slučaja do slučaja i da se u nekima

od njih pokazao kao sretno rješenje dok je u nekima bio potpuni promašaj. Osobno bih gledao na samu ideju prije svega kao infrastrukturnu i kao nešto na duže staze, a ne kao jednogodišnju festivalsku paradu u kojoj su, bar mi se tako čini unazad, u fokusu bile nekakve grupe iz kategorije kulturnog turizma. Slažem se da je to također jedan od važnih elemenata (pa i za nekakav lokalni ekonomski prihod), ali ti ljudi dođu i prođu, a prostori u gradu i akteri na sceni ostaju tu i kada se spusti zavjesa. Po meni je ključno uključivanje u sam proces ranog planiranja različitih igrača na sceni, od politike, ekonomije (i turizma) kao direktno interesnih grupa na kraće staze, do ljudi sa same scene, kako javne tako svakako i nezavisne. Jer ti ljudi vuku cijelu mašinu, od ideja, koncepta, razvijenih kontakata i slično. Čini mi se da je u slučaju Rijeke dosta dobro postavljen koncept u samom startu jer znam da su neki ljudi koji realno poznaju i kulturu i menadžment uključeni u sam razvoj aplikacije, programiranje i slično. Što gledano još više unazad nije uvijek baš bio slučaj.“

Dodamo li u ovu jednadžbu i Covid-krizu, ostaje pitanje treba li u budućnosti taj EPK koncept mijenjati, jer bi već sljedeća žrtva mogao biti EPK2021 u Novom Sadu. „Realno mislim da je ovo trenutno jedna nerealna pozornica sa nerealnim uvjetima da bi se stvari odigrale kako su zamišljene i da bi se sve uradilo u punom kapacitetu“ tvrdi Ubović. „S druge strane mislim da bi također iz ovoga što nas je sve snašlo trebalo i to već sada postavljati nekakve nove modele ne samo za samu ideju EPK, već i generalno oko uloge kulture i umjetnosti u razvoju neke zajednice, na lokalnom ili širem evropskom nivou. S praktične strane, mislim da bi tek sada Rijeka trebala razmišljati o nekakvom trajnijem konceptu kao Prijestolnice kulture sa svom izgrađenom infrastrukturom, razvijenom scenom, novom publikom i novim mrežama na nivou regije. Što se tiče Novog Sada, svakako mislim da svaki budući EPK treba da uči na greškama ili dobrim stvarima od onih prethodnih. Tako da u svjetlu toga, svi koliko god optimistični bili, trebalo bi da budemo spremni i na ne tako sjajne scenarije. Prije svega tu mislim na međunarodnu mobilnost, koprodukcije i slično. Ali čak i kada bi rezultat samog programa bio povezan sa (samo) razvojem lokalne scene, mislim da bi predstavljao investiciju u budućnost, ma kako ona neizvjesno izgledala u

ovom trenutku. Brzopotezno srljanje u nekakav cjelokupni 'digital shift' bilo bi u nesuglasju sa ljudskom prirodom kao analognim bićem. Jednostavno ne vjerujem u *online* kazalište ili u doživljaj koncerta putem *streama*. Definitivno mnoge stvari neće ostati iste kakve smo ih poznavali do sada, ali korak po korak, uz razumijevanje od strane politike i ekonomije, mislim da se može napraviti nešto dobro iz svega ovoga. Što se tiče ekonomske krize, mislim da je kultura toliko malo dobijala od cjelokupnog kolača bilogdje, a s druge strane toliko činila svijet podnošljivijim mjestom za život, da od nje nema ništa da se uzme."

Uz svu moju kritičnost prema EPK kao konceptu, kada je objavljeno da će Rijeka biti prijestolnica 2020, nešto je ipak bilo drugačije, objašnjava Olga Dimitrijević

Borba se nastavlja

Dramaturginja i aktivistica, te radnica u kulturi Olga Dimitrijević, ne vidi promjenu koju bi u sebe već ukalkulirao EPK2021 Novi Sad. „Vrlo malo znam što se inače događa sa EPK Novi Sad, koji je inače prilično netransparentan i po dosadašnjim potezima problematičan projekt, osim što znam da su u ovom trenutku zbog pandemije obustavili sve natječe za svoje programe. Nekako ne vidim da će se sudbina tog EPK razlikovati od drugih, dakle sve će biti pitanje političke odluke kad će se i što događati. U vezi s time, mi koji proizvodimo kulturu stalno moramo dokazivati da naš rad treba da bude plaćen. Neoliberalne politike nas sa te strane već desetljećima kontinuirano uništavaju i izluđuju. Sa jedne strane prodaje nam se priča da treba da se radi ono što se voli, a sa druge nam se govori da mi, radnici u kulturi, izgleda toliko volimo naš posao da je valjda dovoljno da živimo od slatkog zraka naše lažne slobode. Nije pitanje da li će pandemija mijenjati izvedbene umjetnosti, jer mi koji ih stvaramo se inače neprestano prilagođavamo okolnostima, pa se tako već uvelike misli i radi na formama koje nisu samo digitalne, a koje bi i u ovim okolnostima mogle da se realiziraju. Možda neko vrijeme neće biti velikih ansambl-predstava na velikim scenama na koje smo navikli, ali tolike druge izvedbene forme su moguće. Mi se svi suočavamo sa sličnim problemom kao i riječki EPK – izvedbene umjetnosti će biti u problemu ako se nama koji ih stvaramo ne da šansa da se samoorganiziramo i dostojanstveno živimo od svog rada u svakim, pa i u pandemijskim uvjetima. Kultura je nužno stvar javnog sektora i javnog dobra, a mi iznova zbog nakaradnosti sistema u kojem živimo moramo da dokazujemo da nam treba jako javno – i kultura i zdravstvo, što smo i vidjeli sada sa pandemijom. A s obzirom na to da je svijet sve mračniji, a ideja o dostojanstvenom životu sve više uskraćena velikom broju ljudi, za nju ćemo morati da se kako-tako, kako znamo i umijemo borimo.

Lela Vujanić upravo je zbog tog dokazivanja da rad u kulturi jest važan i neophodan, ali na svome radnom mjestu u Rijeci, također manje pratila novosadski razvoj događaja iz iste branše. „Iskreno, u zadnjih mjesec dana smo toliko bili uronjeni u vlastite probleme, da recentnu situaciju s Novim Sadom zapravo nisam pratila. Ovako izdaleka, čini mi se da su u jednakom problemu. Pripremali su jednu vrstu programa, a sada ga na brzinu trebaju osmisлити u potpuno novim okolnostima. To je jednostavno jako teško za ovako kompleksne programe, s hiljadama sudionica i sudionika, pri čemu ne treba zaboraviti da se kvalitetan novomedijski program također stvara, dakle, nije istoznačan *ad hoc* 'selfiju' iz kupaonice.“

Što ako je ne bude

Jedan od programa EPK2020 Rijeka, koji su sa priprema i povezivanjem regije i znalaca krenuli puno ranije, bila je i konferencija Diversity Mixer održana prošle godine. U prvoj panel raspravi pod nazivom „Različitost kao preduvjet razvoja glazbene industrije“, sudjelovao je Ilija Milošević iz producerske kuće Universal Music Group Srbija, koji se tih rasprava sjeća živo i za kasniji rad inspirativno. Domaćine iz Rijeke hvali, a pun je dojмова i sa otvorenja prijestolnice kulture, za kojeg kaže da je jednako shvaćen i neshvaćen bio i u Srbiji. „Misleći ljudi u Srbiji ipak su stali iza takvog oblika iznošenja određenih ideja. Ono što se događalo u Rijeci kasnije, a kao reakcija na krizu, po mome je mišljenju bilo preuranjeno, a vjerojatno i vrlo upitno. Dok još ne znamo kako će se situacija u svijetu razvijati do kraja godine sa izvedbenim umjetnostima, brzina čina samog otpuštanja radnika EPK sugerira mi da nešto drugo možda stoji iza te tako brze reakcije. EPK nije projekt koji se radi na mjesečnoj bazi da se može tako brzo ugasiti ili barem tako ne bi trebalo biti. Malo je država na to odgovorilo na adekvatan način, pa je ovo u neku ruku uništavanje kulture. Ako je bio predviđen neki program i neki budžet, a nije se mogao zbog zdravstveno-epidemijskih razloga održati, barem bi rad tih ljudi trebao biti plaćen. Išlo je svakako prebrzo, sigurno se moglo još neko vrijeme dati da se detaljnije promisli o načinima mogućeg funkcioniranja. Tako bi se šok ublažio, barem malo. Na još nižem nivou, ako imate toliko broj ljudi koji je došao u Rijeku da tamo radi i živi, ostaviti ih tek tako nije u redu. Čini se da se tako stvari danas odvijaju, nažalost, ne samo u Hrvatskoj. Ako je plan EPK dugoročan u smislu da podigne scenu i kulturu gradova Prijestolnica kulture, ne vidim razloga da se programi pomaknu i koju godinu kasnije i tako barem naknadno proizvedu željeni efekt. Zašto se nešto sljedećih pet godina u Rijeci ne bi zvalo EPK? To što Evropa pravilima inzistira drugačije je nebitno, sada je vrijeme za redefiniranje svega, institucija, vrste programa, vrste politika i svega ostalog. To će se moći definirati tek krajem godine ili tek iduće, kad svi shvatimo i vidimo što nam se zapravo događa“, zaključuje inače uvijek optimistični Ilija Milošević.

Kažu sada epidemiolozi, trenutno najveće TV zvijezde koje mališani crtaju u školama kao nove heroje, izvjestan je na jesen novi, možda i jači val pandemije. Kako će ga preživjeti EPK2020, zatim EPK2021, ali i cijeli tako „nebitan“ i „ne-esencijalan“ sektor kulture, svakako će se bolje vidjeti. Uništi li se sve to, pitanje je čime će oni „esencijalni“ kratiti vrijeme u (samo) izolaciji. Film, glazba, snimke predstava, izložbe, pa i one „fejk onlajn“, kako kaže jedan ugledni zagrebački kustos, stvorila je kultura. Što kad je ne bude?

KOJE FILMOVE POGLEDATI U VRIJEME KARANTENE

ZBILJA, A NE FIKCIJA

PIŠE: Nenad Polimac

Lecnete se kad čujete kako modificirani virus funkcionira u seriji „Utopija“, u prvom valu stradat će nekoliko tisuća ljudi, a u drugom deseci tisuća. Također je proročanska rečenica: „U malim mjestima ne treba ti pandemija, dovoljan je samo strah od nje“

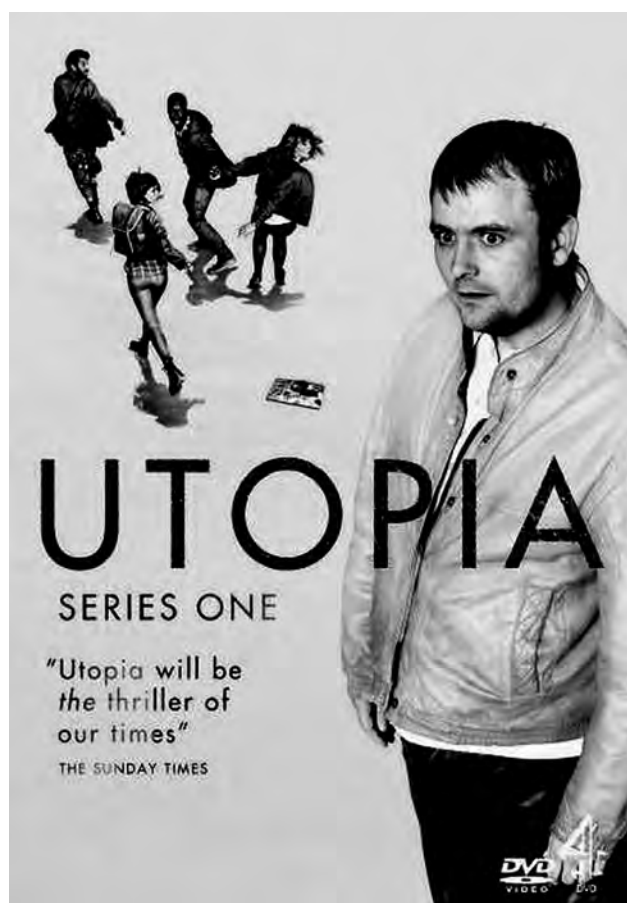
Epidemija koronavirusa izbila je potkraj prošle godine u gradu Wuhanu u središnjoj Kini. Rjeđe se spominje da je u pitanju metropola od 11 milijuna stanovnika i čvorište najrazličitijih prometnica. Da se biralo, nije se moglo naći tako naseljeno mjesto iz kojeg bi se opasni virus mogao što brže proširiti. Nimalo slučajno, epidemija se razgranala po čitavom svijetu, a paradoksalno sam Wuhan nije zabilježio rekordan broj smrtnih slučajeva (nešto preko pet tisuća). Prema tome, teoretičari paranoje, koji su odmah počeli elaborirati kako je bolešću manipulirala kineska vlada ne bi li nekako smanjila svoje mnogoljudno stanovništvo, očito nisu u pravu. Osim ukoliko brojke koje dobivamo iz te daleke i nepregledne zemlje nisu baš točne, a uostalom, mnogi najavljuju drugi, puno pogibelniji val koji bi trebao uslijediti na jesen.

Štošta oko epidemije korona virusa traži prave odgovore, od činjenice da su najviše pogođene razvijena Zapadna Europa i siromašna Latinska Amerika, Sjedinjene Američke Države isprva su pošteđene da bi se odjednom našle među najugroženijima, a vakcine niotkud. Također, nije trebalo dugo pa da Amerika napadne Kinu kao svjesnog širitelja virusa: da nije riječ o opakoj bolesti, još bismo se našli na pragu Trećeg svjetskog rata. Posljedica korona virusa je prisilna samoizolacija. Kad ste kod kuće, nema vam druge nego pretraživati Internet i gledati filmove i serije u kojima se spominju pandemije. „Zaraza“ Stevena Soderbergha odmah se nameće kao model, i tamo virus stiže iz Azije i pohara Ameriku, no to je ipak previše doslovno da bi nas se jako dojmilo. Filmovi postapokalipse odmah su na drugom mjestu, u većini njih razlog za desetkovanje stanovništva dosta je neodređen, što i nije tako loše, jer se uvodi element eskapizma, ionako su to uglavnom horori, znanstvena fantastika i akcijski *blockbusteri*, gdje vrijede prvenstveno žanrovska pravila a ne podsjećanje na ružnu zbilju.

Ipak, znakovito je da malo tko spominje britansku seriju „Utopija“ (2013–2014), koja je izdržala samo dvije sezone, ali je ostvarila golem utjecaj. Krug poklonika koji je stvorila bio je malen ali fanatično odan, Channel 4 koji ju je emitirao sa žaljenjem se oprostio od nje, ali što vrijedi kad je bila suviše skupa, a gledanost osrednja. Utješna je bila vijest da će HBO snimati američku verziju u režiji prestižnog Davida Finchera, po scenariju Gillian Flynn (zajedno su radili na filmu „Nestala“ po njezinom romanu), međutim, kako je vrijeme odmicalo, bilo je očito da Fincher traži puno veći budžet no što ga je kablovska mreža bila u stanju odobriti. Izgledalo je da nema ništa od američke „Utopije“, što je bila šteta, jer britanska je ostala bez završnice, Channel 4 nije htio odobriti čak ni specijal po uzoru na „Downton Abbey“, kojim bi scenarist Dennis Kelley lažirao kakav-takav finale, no 2018. javio se Amazon i potpisao ugovor s Gillian Flynn, okupili su i glumačku ekipu u kojoj je najpoznatije ime bio John Cusack, a Fincher se više nije spominjao. Od navedenih redatelja najrenomiranije ime je Britanac Toby Haynes, radio je na serijama „Sherlock“, „Doktor Who“ i „Crno zrcalo“, što je solidna preporuka, no kad će biti premijera, nije objavljeno: dosta toga snimljeno je lani, ali je koronavirus prekinuo post produkciju.

Hoće li se američka verzija moći mjeriti s britanskom, nije baš sigurno. Potonja je bila vrlo provokativna, krcata scenama koje sugeriraju neizrecivo nasilje, pa ne čudi što su izazvale prosvjede u medijima. Uostalom, Channel 4 slovio je kao kanal koji si štošta dozvoljava. Recimo, u jednoj epizodi glavni negativac Arby (Neil Maskell) smjesti malom protagonistu Grantu (Oliver Woollford) krivnju za pokolj u osnovnoj školi, ništa se u njoj posebno ne vidi, samo odjekuju pucnjevi, a zatim „uređivanjem“ snimaka na nadzor-nim kamerama ispada da je sve to skrivio klinac koji s time nije imao ništa.

Naravno, njegova jedina briga je što će mu reći majka. Nije on baš nekakvo nevinašce, no u odnosu na prave ubojice ipak ne bi nekog likvidirao bez razloga, pogotovo ne svoje vršnjake. S brutalnošću te scene može se usporediti samo jedna druga, kad Arby ubije pred malom Alice Ward (Emilia Jones) njezinu majku. Djevojčica je šokirana, u narednoj epizodi je kao u transu, a kako je prvoklasna štreberica, zanima je samo kako će napisati esej o romanu Dostojevskog „Zločin i kazna“, kad se ne može sjetiti kako se zvala starica koju je ubio Raskolnikov. Asocijacija je zbilja užasna, no scena je izvedena bez ikakve ironije. I tu se podigla prava medijska bura, no majka male glumice potpuno je odobrila dramsko opravdanje te scene.

Prva epizoda prve sezone predstavlja nam grupu naizgled slučajnih namjernika, poklonika strip romana „Utopija“. Svi su oni uvjereni da to nije fikcija nego zbilja, a uostalom na samom početku piše: „Neka uđu samo oni koji vjeruju“. Protagonisti su stupili u kontakt putem Interneta, u samom početku se uopće ne poznaju, ali je svaki od njih neka vrsta čudaka. Wilson Wilson (Adeel Akhtar) je praktičar paranoje, izbrisao je sve podatke o sebi na Internetu, a usput i u službenim dokumentacijama, ne koristi ni mobitel niti laptop. Ian (Nathan Stewart-Jarrett) je internetski tehničar kojem je na poslu jezivo dosadno, „Utopija“ ga uvjerava da u stvarnosti ima nečega što im obavještajne službe stalno skrivaju, a Becky (Alexandra Roach) je s njima jer ima druge probleme, naslijedila je očevu bolest i treba joj posebna injekcija kako bi suzbila njezino napredovanje. Mali Grant priključuje im se tek kasnije, na Internetu im se predstavio kao bogati 25-godišnjak koji vozi luksuzne automobile, inače ga ne bi primili u svoje društvo, ali poslije demonstrira vrline koje nisu zanemarive. Tek kad se među njima pojavi zlo-kobni Arby i postavi sudbonosno pitanje: „Gdje je Jessica Hyde?“, oni nema-

ju pojma o kome taj opasni neznatac govori, ali kad se u posljednjoj sceni prve epizode pojavi mlada žena (Fiona O'Shaughnessy) i predstavi se pod tim imenom, sve se zaokružuje.

Kakve veze ima „Utopija“ s koronavirusom? Zato što se u njoj neprestano razglaba o teorijama zavjere. Traži se nekakvo cjepivo za tada prevladavajuću ruskú gripu, a usput doznajemo da su početkom sedamdesetih Rusi eksperimentirali s biopreparatima koji izazivaju svakojake bolesti, poslije su stigli ebola i kralje ludilo, a doznalo se i da su talibani godinama mijenjali heroin kako bi njegove korisnike učinili neplodnim.

Neplodnost je ključna riječ u seriji. U jednom trenutku spomene se da je na prijelazu 12. u 13. stoljeće za čovječanstvo najviše učinio mongolski vođa Džingis-kan, jer je za svoje vladavine pobio 40 milijuna ljudi. Ekološki uvjeti su odjednom postali puno povoljniji, zrak se pročistio, a čovjek nije u tolikoj mjeri uništavao okolinu. Nešto slično treba napraviti i danas, zato cjepivo protiv ruske gripe sadrži sastojak koji izaziva neplodnost. Hoće li selekcija biti obavljena po nekom kriteriju ili će biti nasumična, to tajne službe odmah ne otkrivaju, no bitno je da su u sve upleteni britanske obavještajne službe MI6 i MI5, američka CIA i ruski KGB. Čak i Wilson Wilson, kome na posebno okrutan način iščupaju oko i ubiju oca, povjeruje u tu argumentaciju i prelazi na njihovu stranu. Uostalom, dostatan je podatak da se proteklih desetljeća ukupno stanovništvo povećalo sa dvije na sedam milijardi. Tko će takav priliv populacije hraniti u bliskoj budućnosti, glad će biti najnormalnija stvar a i sve nevolje koje ona izaziva.

Štošta toga podsjeća na ono što se danas zbiva, zaštitne maske, rukavice, improvizirane bolnice u šatorima gdje leže pacijenti pod respiratorima, a usput doznajemo da mnoge od pandemija s kraja prošlog milenija nisu izazvane nikakvim virusom nego trovanjem kemikalijama. Zašto je „Utopija“ važan strip roman, bar za sudionike serije? Zato što pokazuje da je fikcija u mnogo čemu najavila zbilju.

Prva sezona završava prividnom pobjedom glavnih junaka, ali to je samo privremeno. U drugoj sezoni radnja se vraća dva desetljeća unatrag, otkrivamo tajnu ubojstva Alda Mora kao i izbora Margaret Thatcher za premijerku Velike Britanije, ima i posebno neugodnih scena, poput one u kojoj otac dvoje glavnih junaka reže glavu živom zecu (naravno, ništa se ne vidi, ali je sve iznimno sugestivno napravljeno), a kad pređemo u novo doba, ima važnih promjena: naime, Arby traži da ga zovu Pietre, više ne ubija po nalogu tajnih službi i pomaže junacima. Kad ga upitaju: „Zašto nam pomažeš?“, on je jezgrovit: „Okrećem novu stranicu.“

Lecnete se kad čujete kako modificirani virus funkcionira, u prvom valu stradat će nekoliko tisuća ljudi, a u drugom deseci tisuća. Također je proročanska rečenica: „U malim mjestima ne treba ti pandemija, dovoljan je samo strah od nje.“

Dennis Kelley štošta je smiješao u svoju seriju, ne zove se bez razloga zagonetni zlikovac Gospodin Zec, a djevojčica kojoj ubiju majku Alice. No kad promislite o Lewisu Carrollu i „Alisi u zemlji čudesa“, i tamo ima svakojakih grozota, ali su zavijene u ruho bajke. Uostalom, majstori takvog postupka bili su braća Grimm. U njihovim pričama ima neopisivih okrutnosti, zato su ih često „pročišćavali“ kako najmlađi uzrast zbog njih ne bi imao noćne more. Jedino što se oni nisu trudili predviđati budućnost, a Dennis Kelley je to napravio upravo uznemirujuće.

DVIJE PJESME I INTERPRETACIJE

HEDONIZAM I RENESANSA

PIŠE: Muharem Bazdulj

Pisati poeziju i biti pjesnik nije isto. Pjesnik nije vokacija, pjesnik je sudbina. Međutim, Edvard Ficdžerald, isti onaj koji nas je zadužio kongenijalnim prevodom *Rubaija* Omara Hajama na engleski napisao je u jednom pismu, na šta nas podsjeća Borhes, kako svaki čovjek ima možda deset ili dvanaest prilika u životu da napiše dobru pjesmu, samo ako mu se poklope zvijezde

1. STARI ZAVJET I NARODNA MUDROST

King Solomon and King David

*King David and King Solomon
Led merry merry lives,
With many, many lady friends,
And many many wives;
But when old age crept over them —
With many, many qualms! —
King Solomon wrote the Proverbs
And King David wrote the Psalms*

James Ball Naylor

Kralj Solomon i kralj David

Kralj Solomon i kralj David
Živjeli srećno, na radost im ne pade sjena
Imali su mnogo, baš mnogo, ljubavnica
I mnogo, baš mnogo, žena;
Ali kad dostigla ih je starost kleta
Kad obuze ih klonulost u sjeni palme
Kralj Solomon je uzeo da piše izreke
A kralj David da piše psalme.

Džejms Bol Nejlora (preveo Muharem Bazdulj)

Mada je umro, u istorijskom smislu, relativno nedavno, odnosno u godini završetka Drugog svjetskog rata, dakle 1945, u poodmaklim godinama (rođen je 1860.), Džejms Bol Nejlora danas je uveliko zaboravljen. Njegova je jedna od onih sudbina brze i intenzivne, ali ne trajne slave. Na prelazu između devetnaestog u dvadeseti vijek, kad mu je bilo četrdesetak, bio je svjetski slavan. I bio je izuzetno svestran. Bio je čuven i ugledan liječnik, poštovan naročito kao dijagnostičar. Bio je političar, sa respektabilnim statusom u saveznoj državi Ohajo. U prvoj deceniji dvadesetog vijeka, bio je kandidat na izborima za Senat SAD-a, ali nije prošao. Bio je poznat i kao izuzetno efektan te sugestivan govornik. Ostavio je traga i kao novinar te čak i svojevrsan zabavljač iz žanra stand-ap komičara. Ipak, u svoje vrijeme je bio najpoznatiji kao pisac, prvenstveno prozaik, romansijer i pripovjedač, kao i autor knjiga za djecu. Njegov roman „Ralf Marlou“ iz 1901. godine imao je status bestslera. Uza sve ovo, Nejlora je pisao i poeziju.

Ipak, pisati poeziju i biti pjesnik nije isto. Pjesnik nije vokacija, pjesnik je sudbina. Međutim, Edvard Ficdžerald, isti onaj koji nas je zadužio kongenijalnim prevodom *Rubaija* Omara Hajama na engleski napisao je u jednom pismu, na šta nas podsjeća Borhes, kako svaki čovjek ima možda deset ili dvanaest prilika u životu da napiše dobru pjesmu, samo ako mu se poklope zvijezde. Kad se ovaj stav citira ili parafrizira, obično se koristi kao ilustracija teze da i oni koji ne pišu poeziju nekad posegnu za stihovima. Moguća je ipak i drukčija interpretacija: ima ljudi koji pišu poeziju konstantno i kontinuirano, a ta je poezija u pravilu u najboljem slučaju prosječna. Zalomi im se, usprkos svemu, ponekad i neka dobra pjesma.

Takva je pjesma *Kralj Solomon i kralj David* Džejmsa Bola Nejlora. Iako je kao pjesnik praktično zaboravljen, ova se konkretna pjesma katkad pronalazi i u aktuelnim antologijama poezije na engleskom jeziku. I već nakon prvog čitanja jasno nam je zašto je to tako. Ima klasičnu temu, staru i dobro poznatu, a obrađuje je na nov, neobičan i duhovit način. Ima religijsku potku, ali je antipuritanska. Jednostavna je, kratka i pamtljiva.

Za kralja Solomona i kralja Davida kao starozavjetne likove zna valjda svako američko dijete. Poetsku priču o njima Nejlora ovdje i započinje na bajkovit način. U prva dva stiha o njima saznajemo upravo ono što saznajemo o likovima bajki u tipičnoj posljednjoj rečenici: živjeli su dugo i sretno. Treći i četvrti stih već se odmiču od programske aseksualnosti dječije književnosti. Odmičemo se čak i od klasičnog puritanizma pošto nam se u susjednim stihovima govori o ljubavnicama i ženama, a i jednih i drugih su obojica imali „baš mnogo“ (u originalu se riječ „mnogo“ – „many“ ponavlja).

Dobro, pomišlja čitalac, možda im to i jeste donijelo neku sreću u životu, ali jesmo li ih zbog toga upamtili. Odgovor stiže u drugom dijelu pjesme. Dug život ima tu nuspojavu dočekivanja starosti. A starost sa sobom nosi klonulost, odnosno smanjivanje kapaciteta za uživanje sa ljubavnicama i ženama. I šta u toj situaciji preostaje kraljevima nego da se okrenu knjizi: jedan izrekama, a drugi psalmima.

Na efektan način i ponešto atipičan za ondašnju Ameriku, Nejlora i u izrekama i u psalmima vidi tek utješnu nagradu za nemogućnost potpunog uživanja u životu. Ima u ovoj pjesmi nečega što podsjeća na famozni Borhesov sonet o Ralfu Valdou Emersonu. U tom sonetu, „gospodin vitki“ iz naslova shvata da je pogriješio posvetivši život čitanju i pisanju, jer mada je napisao neke od najvažnijih i najboljih knjiga svog vremena, to je manje vrijedno od pravog života; sonet završava kupletom: „Ime mi zvoni kontinentom cijelim/ živio nisam; drugi biti želim.“ Solomon i David iz Nejlorove pjesme nisu napravili grešku koju je napravio Emerson iz Borhesove. Oni su prvo živjeli, pa su onda pisali knjige zbog kojih im ime danas zvoni cijelim svijetom.

Davno je rečeno da je jedna od zadaća poezije to da nam uvijek i iznova na živ način prenosi velike životne istine. Tako i ova pjesma na svoj sugestivan i duhovit način kaže: *Primum vivere, deinde philosophari*.

2. KAD JE MIZOGINIJA SRELA HOMOFObIJU I POLITIČKU NEKOREKTNOST

[...]

*Women and queers and children
Cry when things go wrong
Why me? – not him! You're horrid!
Always the same old song.*

*The usual sort of men
Who hold the world together
Manage to face their front
In any sort of weather.*

*With rueful grins and curses
They push the world along;
But women and queers and children
Cry when things go wrong.*

Kingsley Amis

[...]

Žene i pederi i djeca
Kad stvari krenu loše – plaču
Zašto ja? – a ne on! Ti si grozan!
U istu staru pjesmu uskaču.

Standardni tip muškarca
Na kojem svijet se drži
Prihvata stvari kakve jesu
Šta god već da ih prži.

S tužnim osmijehom i psovkom
Primiće stvarnost na grbaču;
A žene i pederi i djeca
Kad stvari krenu loše – plaču.

Kingsli Ejmis (preveo Muharem Bazdulj)

Kingsli Ejmis (1922 – 1995) je nesumnjivo jedan od najznačajnijih engleskih pisaca dvadesetog vijeka. Njegova književnost donijela mu je plemićku titulu (Ser Kingsli) i orden Reda britanskog carstva. Londonski *Times* ga je uvrstio među pedeset najznačajnijih britanskih pisaca nakon Drugog svjetskog rata, a kad je riječ o humorističkoj prozi, tu je po mnogima najbolji britanski pisac druge polovine dvadesetog vijeka.

Najpoznatiji je kao prozaik. Napisao je dvadesetak romana, od kojih je vje-

rovatno najčuveniji njegov prvenac *Srećni Džim* objavljen 1954. godine. Čisto ilustracije radi, na kursu modernog engleskog romana koji je autor ovog teksta pohađao na četvrtoj godini studija anglistike na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu u školskoj 1999/2000. godini, među petnaest kanonskih romana od Tomasa Hardija do Džulijana Barnza, bio je i Ejmisov *Srećni Džim*.

Nije, međutim, Ejmis bio samo romansijer, gotovo da nema žanra u kojem se nije okušao. Pisao je priče, eseje, publicistiku, memoaristiku te poeziju. Objavio je šest knjiga poezije, a naposljetku i „Sabrane pjesme“.

Pjesma koju ovdje navodimo u originalu i prevodu ne nalazi se u „Sabranim pjesmama“. Iako nema naslova, a po nekim tumačenjima je i nedovršena, jer je Ejmis nije za života objavio, danas se smatra umnogome paradigmatom, i za samog Ejmisa, i za njegovu književnu generaciju, i za cijelu epohu.

Ta generacija, rođena nepunu deceniju nakon početka Prvog svjetskog rata, generacija kojoj su kod nas, što bi možda zavrijedilo i neku digresiju pripadali ljudi poput Franje Tuđmana, Dobrice Ćosića i Borislava Mihajlovića Mihiza, posljednja je generacija na Zapadu koja se formira prije nego ženska emancipacija i ravnopravnost postaju opšte mjesto i nešto što se prihvata zdravo za gotovo, makar u teoriji. Ali kao što je mrak, poslovično, najgušći prije svitanja, kod njih se često javlja izražen otpor prema svemu što oni (u pogrdnom smislu) smatraju „feminizmom“.

U biografijama pisaca ove generacije, a ne treba zaboraviti da je njen dio i najvažniji engleski pjesnik druge polovine dvadesetog vijeka – Filip Larkin, životni prijatelj Kingslija Ejmisa, onaj po kome je Ejmis dao ime svom starijem sinu¹, ima različitih ilustracija koje se koristi da bi ih se fajlovalo među „muškarce koji mrze žene“. Kingsliju Ejmisu u tom smislu najčešće zamjeraju grubost prema suprugama i serijsku svaleraciju. Čisto kao bizarnost, naročito zanimljivu iz „naše“ perspektive, vrijedi navesti podatak o fotografiji usnulog Kingslija na nekoj od „jugoslovenskih plaža“ gdje je odjeven u majicu na čijoj leđnoj strani je napisano (a „slogan“ je napisala njegova tadašnja žena Hilari): „*I Fat Englishman — I fuck anything*“ što bi u prevodu moglo da bude: „Ja sam debeli Englez i jebem sve što se kreće.“

Ipak, ljudi poput Kingslija Ejmisa su previše opsjednuti ženama da bismo (o)lako mogli reći kako ih mrze. Može nam tu biti od pomoći distinkcija Milana Kundera (pripadnika manje-više iste generacije) koji kaže da mizogini muškarci ne mrze žene kao žene, naročito ne pojedinačne žene, nego mrze ženskost, ženske vrijednosti.

Na tom tragu je i ova Ejmisova pjesma. U njoj se homoseksualci („pederi“) i djeca pridružuju ženama zato jer dijele njihove vrijednosti: sentimentalizam te sklonost suzama i ulaženju u ulogu žrtve. Ovakvom stavu prema životu Ejmis suprotstavlja stav koji bi se mogao prozvati „muškim“, stav koji, po njegovom mišljenju, bez ikakvog prenemaganja ima i demonstrira „standardni tip muškarca“.

Oni ni zbog čega ne rone suze, hoće da opsuju i osmjehnu se sjetno, ali suza nema, mada ima prihvatanja stvari onakvih kakve jesu i primanja svijeta na grbaču. Lako je zgražavati se nad tim sistemom vrijednosti, ali valja znati da on postoji i da mnogi za njih osjećaju nostalgiju. Ovdje je formulisano poetski vješto i duhovito, sa tonom u čijoj dubini možda ima i tragova neke daleke autoironije. Možda to nije tačno, ali ako ništa drugo: ova pjesma, onako kako bi Gombrovič htio, brani sama sebe. Na svaku kritiku, lirske subjekt bi mogao da odgovori: Šta ti je, što plačeš? A zna se ko i kakvi plaču.

¹ Mlađi sin Kingslija Ejmisa je, naravno, Martin Ejmis, jedan od najvažnijih britanskih proznih pisaca svoje generacije. I u njegovom pisanju i životu mnogi će pronalaziti tragove mizoginije, češće

pripisivane vaspitnom uticaju oca nego epigenetici.

PER ULOV ENKVIST (1934 – 2020)

ŠVEDSKI REKVIJEM

PIŠE: Muharem Bazdulj

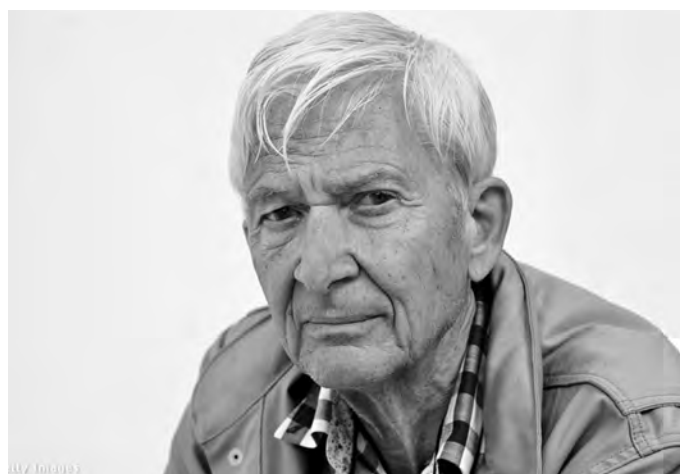
Od devedesetih godina prošlog vijeka Enkvistove knjige su izlazile i u Srbiji i u Hrvatskoj i u Bosni, često iste knjige u različitim prevodima, tako da je Enkvistov opus jedna od najboljih ilustracija apsurdna rascjepkanosti ovdašnjeg književnog tržišta gdje su nam neke njegove knjige potpuno nedostupne, a neke postoje u tri različita prevoda

Zanimljivo bi bilo čitati knjigu ili studiju o uticaju skandinavskih književnosti na one južnoslovenske. Čuvenu frazu Nikole Miloševića o Andriću i Krležu kao antipodima, mnogi su kritikovali, a još je više onih koji su je smatrali i efektnom i tačnom. Ipak, jedna od sličnosti između ova dva velika pisca je i činjenica da su obojica u mladosti bili pod jakim uticajem skandinavskih književnosti.

Ipak, mada obojica poliglotti, skandinavske jezike nisu govorili. Uticaj je, dakle, bio posredan, uglavnom preko njemačkih prevoda. Iako katedre skandinavistike odavno postoje i u Beogradu i u Zagrebu, još uvijek se zna desiti da neke skandinavske pisce čitamo ovdje u "prevodima s prevoda". Recimo, neke knjige norveškog majstora krimića Ju Nesbea na hrvatski su prevedene sa – njemačkog.

Posljednjih godina svojevrstan most između Balkana i Skandinavije su i pisci koje je ratni vjor raspada Jugoslavije oduvao na daleki sjever. Ovi autori – od Muniba Delalića do Bekima Sejranovića – često se bave i prevodjenjem te su zasigurno zaslužni za prilično veliki broj prevoda skandinavskih, naročito švedskih, autora na srpskohrvatski jezik i sve njegove varijante.

Iako je već decenijama na glasu kao jedan od najvećih švedskih i skandinavskih savremenih pisaca (po nekima je i – najveći), romani Pera Ulova Enkvista u Jugoslaviji nisu prevodjeni sve do uoči raspada zemlje. 1989. godine, u izdanju sarajevske Svjetlosti i njene sjajne edicije strane književnosti Feniks objavljen je kratki roman *Pali andeo* (s podnaslovom „ljubavni roman“) u prevodu Mihaila Vesovića i sa pogovorom Mome Dimića. Iz perspektive današnjih malih postjugoslovenskih književnih tržišta, gotovo nevjerovatno zvuči da je početni tiraž romana bio 5 hiljada primjeraka te da je rasprodat za manje od godinu dana, pa je 1990. objavljen novi.

Ipak, to ne znači da je Enkvist dotad u Jugoslaviji bio nepoznat autor. Uostalom, on je po nekima i značajniji kao dramski pisac nego kao romansijer, a beogradski Atelje 212 je 1978. godine postavio dramu *Noć tribada* (iz 1975.) u režiji Zorana Ratkovića.

Inače, Enkvistova svestranost vidi se i iz njegovog rada na filmu. Napisao je nekoliko filmskih scenarija od kojih je najznačajniji vjerovatno *Il Capitano: Švedski rekvijem*, sjajna švedsko-finska biografska drama u režiji Jana Troela iz 1991. godine, snimljena po stvarnim tragičnim događajima.

Od devedesetih godina prošlog vijeka nadalje Enkvistove knjige su izlazile i u Srbiji i u Hrvatskoj i u Bosni, često iste knjige u različitim prevodima, tako da je Enkvistov opus jedna od najboljih ilustracija apsurdna rascjepkanosti ovdašnjeg književnog tržišta gdje su nam neke njegove knjige potpuno nedostupne, a neke postoje u tri različita prevoda. Savršen primjer ovoga je roman *Livlaekarens besök* iz 1999. godine koji pet godina kasnije beogradska Narodna knjiga objavljuje kao *Posetu kraljevskog lekara* u prevodu Jelene Čalić i Spase Ratković; godinu dana kasnije zaprešićka Fraktura objavljuje isti roman kao *Posjet kraljeva liječnika* (prevod Željke Černok); iste godine isti roman objavljuje i izdavačka kuća Vrijeme iz Zenice pod naslovom *Ljekar u posjeti dvoru*, u prevodu Dženite Spahić.

Pišući o ovoj knjizi, Džonatan Levi je zabilježio da se u njoj kombinuju reportaža i filozofija, varvarstvo i erotika, a da se kao rezultat dobija neobično elegantan i veličanstven roman.

Dostupni su našim čitaocima i *Tajna treće pećine*, i *Knjiga o Blans i Mariji*, i *Biblioteka kapetana Nema* i svi su itekako vrijedni pažnje. Šteta je, međutim, što nemamo i ostale njegove romane, kao ni sjajnu esejistiku poput knjige *Kartritarna* iz 1992. godine, gdje se variraju historijske, lične, književne i političke teme: od Strindberga do Olafa Palmea.

Nije Enkvist imao lak život; ostao je bez oca prije svog prvog rođendana. Usprkos tome, ostvario se u gotovo svemu čega se dotakao. Kao omladinac bio je perspektivan atletičar. Kao odrastao čovjek, proslavio se i kao novinar i kao romansijer i kao dramski pisac. Dobio je gomilu važnih nacionalnih i svjetskih književnih nagrada. Ostao je ipak bez Nobelove koju su mu mnogi prognozirali već više od dvadeset godina.

Naposlijetku, a u kontekstu vremena smrti i zemlje u kojoj je živio i preminuo treba reći i da je umro od raka nakon višegodišnje borbe sa opakom bolešću. Jedina korona njegovog života je ona kraljevska iz najslavnijeg mu romana.

ЈАД НАШ

Драган Хамовић

Драган Хамовић (1970); српски је песник, есејиста, историчар књижевности и књижевни критичар. Рођен је у Краљеву где је завршио основну и средњу школу. Дипломирао, магистрирао и докторирао на групи за српску књижевност и језик Филолошког факултета у Београду. Пише песме, есеје, књижевне критике и приказе, а бави се и уредничким и приређивачким радом. Био је главни и одговорни уредник часописа Повеља (1997—2003), покретач и уредник више књижевних едиција и серије зборника радова о песницима добитницима награде Жичка хрисовуља. У периоду 2001–2003. обавља дужност директора Библиотеке “Стефан Првовенчани” у Краљеву. Радио је као уредник у Заводу за уџбенике у Београду, а сада је виши научни сарадник на Институту за књижевност и уметност у Београду. Од 2016. до 2019. био је на дужности посебног саветника у Министарству културе и информисања Републике Србије. Био је члан Удружења књижевника Србије (1994–2001) и Српског књижевног друштва (2001–2009). За књижевну критику добио је Награду „Милан Богдановић” (2006), а за песничку збирку Матична књига (2007) Награду САНУ из фонда Задужбине Бранка Ћопића (2008). Објављује радове у књижевним часописима, недељницима, и зборницима. Од 2003. године живи и ради у Београду.

ЈАД ВАШЕМ

Огромни дом је у Јад Вашему
За милионе, за одведене
Богу што памти — тамо страже му
Успоменом чувају бедеме.
Има ли крова јаду нашему,
Осим звезда у ноћи ледене?

Трепере нам из своје светиње,
На прагу Лазарева суботе,
Очи рођачке, сасвим детиње,
Од племените међе убоге,
Сатерани из села, градова,
Без података, личних описа,
Анонимни у Наша Јадовна,
Отписани пре сваког пописа.

10/11. априла, о Лазаревој суботи, 2020.

ДИЈАНИН ИЗБОР

У дане од крви пијане
(Излив Кордуна, Козаре)
Толика деца без Дијане
Не би стигла да остаре.

Антропо-отпад је натера:
Аријевка и над-жена
Постаје велика матера,
Ни чекана ни тражена,

Аустријанка емпатична,
Чија књижурина матична
Више је од евиденције.

Уредне белешке, нумере
Бића без себе да усмере
Ка дому што у тој деци је.

Госпођа од личног избора:
Незаклоњена, сред призора
Зала највише фреквенције.

ПЕТАР ШИЈАН

„У многим личким селима у којима су пре рата
живели Срби, живот се угасио... У селу Прљево
Петар Шијан већ годинама живи сам...”
(Из једне ТВ емисије)

Брци нечешљани, лик Петра Шијана,
Без жене и својте, иједног пријана.
Сит свих разговора, безмало без жеља,
На видико нема ни непријатеља.

Основи се врати. Попут основаца,
Обнавља градиво коза и оваца.
Не чека отишле, ни друге принове
Осим јагањаца и лозе винове.

На земљи Шијана најмлађег узраста,
Деценију осму — у земљу ураста.
На куће без крова и дима спушта се
Ноћ, огромни шињел легије усташке.

О села спаљена, што некад устасте
У сврху живота — глуха и пуста сте.
Пукова расутих Петар је попуна,
На личној крајини — тај човек-побуна.

MALA ANTOLOGIJA SRPSKE MIKRO-PRIČE DANAS

KRIK VITALNOSTI

PIŠE: Dragan Babić

Kao i svaki izbor, i ovaj je tek jedan od mnogih, arbitaran i ličan, ali i izbor koji donosi manje i više poznate autore, novija i starija dela, te tekstove iz samostalnih zbirki i časopisa, dokazujući širinu prisutnosti ovakve proze. Uz to, on pokušava da dokaže njenu vitalnost i vrednost, kao i potrebu da se ona što više stvara i objavljuje, jer će time autori, čitaoci i književnost uopšte biti samo na dobitku

Srpska kratka priča danas, a sa njome i srpska mikro-proza, je istovremeno kompleksan, nejasan i sadržajan sistem koji u jednakim dozama izaziva interesovanje, zbunjenost i oduševljenje čitalaca. Postoji više razloga za ovakvo stanje i neobičan status koji traje već godinama, ali jedna stvar najviše čudi: kako je naša pripovedna proza došla od statusa najetabliranije i najpriznatije forme do marginalizovane pozicije u kojoj je danas? Svi naši najupućeniji stručnjaci za prozu i književnost uopšte ističu da je upravo oduvek pripovetka pružala prostor za najveći uspeh kreativnog rada naših pisaca. Međutim, u jednom trenutku – mada je verovatnije da je u pitanju grupa trenutaka, odnosno da se ne radi o jednom izolovanom događaju, već o seriji nesrećnih okolnosti – kratka priča je pala u zaborav i njeno mesto zauzeo je roman. Možda je to bilo u ono vreme kada je hiper-produkcija romana zaista uzela maha, te tako sada imamo između sto pedeset i dvesta romanesknih naslova, što je ogromna razlika u odnosu na onih dvadesetak ili trideset koji su bili u igri za NIN-ovu nagradu u vremenu kada je ona ustanovljena. (A možda, sa druge strane, ovaj podatak nema nikakve veze sa čitanošću i popularnošću kratkih priča, jer publika koja čita i kupuje romane ne mora da se razlikuje od one koja favorizuje kratku prozu.)

Kada smo kao društvo došli u period brze razmene informacija i ubrzane komunikacije, očekivalo se da će kratka priča ponovo postati popularna

među čitaocima koji, zbog manjka vremena i pažnje, nisu u stanju da se posvete romanima i njihovoj sveobuhvatnosti – umesto toga, mogu da pročitaju jednu ili dve priče za tih dvadesetak minuta slobodnog vremena na pauzi za ručak, u gradskom autobusu, u čekaonici zdravstvene ustanove ili banke. Međutim, to se nije desilo, i srpska kratka priča tonula je sve dublje u anonimnost, marginalnost i nepopularnost. Ovo, naravno, nije samo paušalna procena jer se izjava pisaca, kritičara, urednika izdavačkih kuća, čitalaca i, na kraju, bibliotekara i knjižara može zaključiti da kratku priču danas ne kupuje i čita velik broj ljudi. To ne znači da se ona ne piše, ili da se ne štampa, već samo da je njena prisutnost na književnoj sceni manja. Ona jednostavno nije niširana, niti ima publiku ka kojoj je usmerena: poeziju čitaju samo retki, i uvek se zna ko spada u tu grupu; roman čitaju svi, čak i oni koji inače ne čitaju; esej čitaju mahom koji se književnošću bave profesionalno; kratku priču, pak, čitaju oni koje privuče ime autora, njihovi prethodni naslovi i nagrade kojima su ovenčani, te eventualno entuzijasti koji zaista žele da steknu uvid u trenutno stanje ove forme. A kada to učine, otkriće neverovatnu činjenicu: srpska kratka priča je *živa*!

Da, ona možda nema popularnost romana i anderground šmek poezije, ili onoliko čitalaca koliko zaslužuje, ali ima autore koji se njome bave i koji upravo u kratkoj priči dostižu svoje najveće profesionalne uspehe. Za neke od njih, ona je tek stepenik između dva romana, forma kojom se zanimaju u procesu skupljanja građe na novo obimnije delo, ili kojom se relaksiraju nakon uspešnog romanesknog naslova. Za druge, ona je prilika da zabeleže svoja trenutna razmišljanja, više stihijski nego planski, i da ih potom štampaju tek da bi svojoj biografiji dodali još jedno delo i ispoštovali ugovor sa izdavačima. Za treće, međutim, ona je forma u kojoj se dobro osećaju i kojoj se posvećuju bez obzira na to da li se pored nje izražavaju u formi romana i poezije, i koji razumeju da je kratka priča svet u malom, savršen da ispričava avanture njihovih junaka. Upravo ti potonji drže srpsku kratku priču u životu i guraju je napred, zajedno sa određenim brojem autora iz prve skupine koji s vremena na vreme iznenade kvalitetnim izdanjem, te pojedinim mladim piscima kojima je kratka proza prvi iskorak u svet pisanja i koji upravo u njenim domenima ostvaruju svoje prve.

Kada se govori o mikro-prozi u okvirima kratke proze, mora se uvesti još nekoliko ograničenja. Prvo, ova forma je sažetija i kompaktnija od priče, te stoga zahteva adekvatniju čitalačku reakciju i veću aktivnost prilikom istraživanja teksta. Drugo, autori mikro-proze svesno sažimaju svoj izraz i iz njega izbacuju sve ono što nije apsolutno neophodno, ostavljajući samo delove teksta koji su ključni za razumevanje njihovih stvaralačkih namera. Treće, mikro-proza je u još goroj poziciji sa čitaocima, urednicima i kritičarima, te su stoga nove zbirke u kojoj se nalaze isključivo ovakve priče izuzetno retke. Češće se određen broj mikro-priča pridoda već postojećem rukopisu „uobičajenih“ kratkih priča, kao kuriozitet ili stilska vežba. Samostalne zbirke mikro-proze se stoga ne mogu smatrati etabliranim oblikom u savremenoj ponudi izdavačkih kuća, ali se ovakve priče mogu pronaći u periodici i čak u antologijama¹, što dokazuje njihovo prisustvo u svesti pisaca, izdavača i čitalaca. Mikro-priča je stilski eksperiment, samoinicijativno ispitivanje granica

¹ Sem nezaobilaznih i sada već kulturnih izbora Mihajla Pantića, *Mala kutija*, i Bojane Stojanović-Pantović, *Srpske prozaide: antologija pesama u prozi* (oba iz 2001), treba istaći i izbor Slavoljuba

Markovića, *Najkraće priče srpskih pisaca* iz 2017.

proze, maksimalna redukcija teksta do tačke gde on prestaje da bude proza i pretvara se u zbir nasumično spojenih reči i fraza. Kada uspevaju da stanu na korak pre tačke, srpski prozaisti stvaraju vrlo upečatljivu, potentnu i kvalitetnu mikro-prozu koja u tek nekoliko rečenica ili pasusa uspeva da dočara svu surovost, raznolikost i nesnađenost sveta oko njih. Drugim rečima, oni mikro-prozom mogu da opišu sve one događaje, osećanja i stavove koji ih okružuju, i to neretko na efektivniji način nego u obimnijim kratkim pričama i romanima.

Mikro-priča je stilski eksperiment, samoinicijativno ispitivanje granica proze, maksimalna redukcija teksta do tačke gde on prestaje da bude proza i pretvara se u zbir nasumično spojenih reči i fraza

Ovaj izbor, shodno tome, pokušava da dočara ovu raznovrsnost mikro-proze u srpskoj književnosti danas. Njega otvara David Albahari, rodonačelnik ovog žanra na našim prostorima i autor koji je u njemu i za njega uradio najviše, kako sa spisateljske, tako i sa teorijske, priređivačke, uredničke i prevodilačke strane, te tako njegov opus sadrži nekoliko naslova tzv. sažetih priča (*Obične priče, Neobične priče, Male priče, Nove male priče, 21 priča o sreći*, te izbor *Krava je usamljena životinja*), ali su one prisutne i u njegovim drugim pripovednim zbirkama. Nakon njega sledi Ivan Antić, autor mlađe generacije i jedan od onih koji u zbirci *Tonus* dokazuju da kratka priča održava svoju vitalnost i privlačnost u diskursu novih naraštaja koji je stvaraju i čitaju.

Jedan od najetabliranijih pisaca srednje generacije, Vladimir Arsenijević, jedan je od retkih koji se odvažio da objavi samostalnu zbirku mikro-priča *Minut: put oko sveta za 60 sekundi*, a ovo njegovo istraživanje na polju forme i stila ostvaruje posebnu vrstu univerzalnosti koja je doživela i svoju adaptaciju u formi pozorišne predstave novosadskog Srpskog narodnog pozorišta.

Mića Vujičić je jedan od onih koji kombinuju mikro-prozu sa tradicionalnom kratkom pričom, i u svojoj zbirci *Ronjenje na dah* istražuje iste teme, motive i junake u ova dva kratka prozna formata. U obimnijim ili manje obimnim pričama zbirke *Majka obrnutih stvari*, Danica Vukićević poigrava se sa isečcima svakodnevice i poznatim pojmovima i odnosima na nov i upečatljiv način, različit od onoga koji primenjuje u svojim pesničkim zbirkama. Vezu sa poezijom ostvaruje i Zvonko Karanović u mikro-pričama iz časopisa *Polja* i *Dometi*, a neki od ovih proznih tekstova u snažnom su odnosu sa njegovim najnovijim pesmama, toliko da se mogu čitati kao njihovi nastavci u proznoj formi. Prvi prozni naslov Radmila Lazić, *Ugrizi život*, takođe sadrži mnoštvo mikro-priča koje, kada se pročitaju u kontinuitetu, dobijaju nove dimenzije značenja i postaju jedan od kvalitetnijih segmenata njenog opusa. Pored toga što je ostvaren u domenima pripovedne i romaneskne proze, Oto Oltvanji je takođe jedan od retkih autora Tviter priča na našem jeziku, a u ovoj formi, strogo ograničenoj na 140 slovnih znakova, on čitaocima na internetu i periodici pruža kratke fleševe iz domena stvarnosti i fantastike kojima aludira na teme koje obrađuje u svojim pričama i romanima. Još jedan autor koji se odvažio da objavi samostalno izdanje mikro-priča je i Srđan V. Tešin, a njegova zbirka *Priče s Marsa* imala je pozitivnu čitalačku i kritičarsku recepciju i ističe se kao novi korak u sužavanju njegovog proznog izraza. Autor jednog romana, jedne zbirke priča i više pesničkih naslova, Oto Horvat je u dve priče iz zbirke *Kao Celanovi ljubavnici* i jedne iz časopisa *Polja* – iako ona potencijalno izlazi iz domena mikro-proze, makar po obimu – pokazao dokle može da ide proces istraživanja istih tema u različitim proznim okvirima, istovremeno se nastavljajući na svoje pesničko nasleđe i otvara novu dimenziju svog proznog rada. Najzad, priča „Mejson u vazduhu“ iz zbirke *Banatorijum i ina proza* za koju je Uglješa Šajtinac ovenčan Andrićevom nagradom zatvara i tu zbirku i ovaj izbor, kao jedan od kvalitetnijih najkraćih proznih tekstova na srpskom jeziku u poslednjih nekoliko godina i priča koja će sigurno ostati jedan od vrhunaca njegovog opusa.

Kao i svaki izbor, i ovaj je tek jedan od mnogih, arbitran i ličan, ali i izbor koji donosi manje i više poznate autore, novija i starija dela, te tekstove iz samostalnih zbirki i časopisa, dokazujući širinu prisutnosti ovakve proze. Uz to, on pokušava da dokaže njenu vitalnost i vrednost, kao i potrebu da se ona što više stvara i objavljuje, jer će time autori, čitaoci i književnost uopšte biti samo na dobitku.

IZVORI TEKSTOVA:

1. David Albahari

„Naš učitelj“. *Svake noći u drugom gradu*. Beograd: Srpska književna zadruka, 2008, str. 207.
„Ozbiljnost namere“. *Male priče*. Beograd: Čarobna knjiga, 2013, str. 27.
„Pripovedanje i priča“. *Male priče*. Beograd: Čarobna knjiga, 2013, str. 61.

2. Ivan Antić

„On odlazi“. *Tonus*. Novi Sad: Matica srpska, 2009, str. 22.
„Širokougao iznenađenje“. *Tonus*. Novi Sad: Matica srpska, 2009, str. 50.
„Pred počinak“. *Tonus*. Novi Sad: Matica srpska, 2009, str. 70.

3. Vladimir Arsenijević

„Minut: put oko sveta za 60 sekundi“. *Ovo nije veselo mesto*. Beograd: Laguna, 2014, str. 148-149, 196-197, 244-245.

4. Mića Vujičić

„Onomatopeja“. *Ronjenje na dah*. Beograd: Geopoetika izdavaštvo, 2014, str. 96.
„Album“. *Ronjenje na dah*. Beograd: Geopoetika izdavaštvo, 2014, str. 96-97.
„Špijunka“. *Ronjenje na dah*. Beograd: Geopoetika izdavaštvo, 2014, str. 97.

5. Danica Vukićević

„Slaba-svetlost-u-školama-koja-uspavljuje“. *Majka obrnutih stvari*. Beograd: Rende, 2017, str. 11.
„Rastanak“. *Majka obrnutih stvari*. Beograd: Rende, 2017, str. 27.
„Ciganin je mrtav a bio je Zevs“. *Majka obrnutih stvari*. Beograd: Rende, 2017, str. 51.

6. Zvonko Karanović

„Završni akordi kvarteta“. *Polja*, god. 60, br. 496 (2015), str. 5.
„Sve to nisu ljudi“. *Dometi*, god. 45, br. 172-173 (2018), str. 30.
„Skarlet“. *Dometi*, god. 45, br. 172-173 (2018), str. 31.

7. Radmila Lazić

„Radna soba, 1985.“. *Ugrizi život*. Beograd: Laguna, 2017, str. 35.
„Tri stotine mrtvih irvasa“. *Ugrizi život*. Beograd: Laguna, 2017, str. 92.
„Devojka sa ožiljkom“. *Ugrizi život*. Beograd: Laguna, 2017, str. 110.

8. Oto Oltvanji

„Plašiš se?“. *Polja*, god. 60, br. 491 (2015), str. 104-105.

9. Srđan V. Tešin

„Naopako“. *Priče s Marsa*. Beograd: Arhipelag, 2015, str. 22-23.
„13“. *Priče s Marsa*. Beograd: Arhipelag, 2015, str. 24.
„Kao otac i sin“. *Priče s Marsa*. Beograd: Arhipelag, 2015, str. 37-38.

10. Oto Horvat

„Australijska“. *Kao Celanovi ljubavnici*. Novi Sad: Akademski knjiga, 2016, str. 42-43.
„Fragment 2“. *Kao Celanovi ljubavnici*. Novi Sad: Akademski knjiga, 2016, str. 137-138.
„U međuvremenu“. *Polja*, god. 58, br. 483 (2013), str. 5-6.

11. Uglješa Šajtinac

„Mejson u vazduhu“. *Banatorijum i ina proza*. Beograd: Arhipelag, 2014, str. 136.

DAVID ALBAHARI**Naš učitelj**

Nedavno smo ponovo sreli našeg učitelja. Stajao je na mostu i gledao u reku. Nije nas poznao. Pitali smo ga da li se seća kada nas je naterao da klečimo na kestenovima koje je našao u našim školskim torbama. Nije se sećao. A da li pamti kada nas je kažnjavao tako što je gasio svetlo u učionici i onda se pretvarao da je krokodil koji će nas pojesti? Ne, rekao je, nikada on nije hteo da bude krokodil. A kada smo išli na izlet i mali Emil upao u bunar? I kako je cvilio dva sata dok smo uzaludno pokušavali da ga izvadimo sve dok nismo shvatili da čujemo samo tišinu? Ne, rekao je naš učitelj, nikakav Emil ne pada mu na pamet. Pa, to je strašno, zagrali su neki od nas i povikali: Bacite ga u reku, neka vidi kako je kad si sam u vodi! Tako smo i učinili. Zgrabili smo ga za ruke i noge i bacili preko ograde. Tek posle, kada ga više nismo videli, neko je rekao: Šta ćemo da radimo ako to doista nije naš učitelj? I odjednom se svima žurilo da što pre stignu kući.

Ozbiljnost namere

Svi se nasmejali kada je Rade rekao da će se ubiti, a on je tada izvukao pištolj iz džepa, naslonio ga na slepoočnicu i viknuo: Je l' ste mislili da neću to da uradim, je l' ste to mislili? Svi smo začutili i jedino se čulo kako Suzana cvili i šmrkće. Rade je i dalje izvikivao isto pitanje, sve glasnije i sve hrapavije, do trenutka kada je Mladen rekao: Pa ubij se već jednom, šta čekaš? Rade je zanemio u pola rečenice, ustao i, ne zatvorivši usta, opalio metak pravo u Mladenovo srce.

Pripovedanje i priča

U nekom trenutku sve priče postaju iste, kaže pripovedač, i sve vode do istog cilja. Veština je u tome, kaže pripovedač, da se onaj koji sluša ili čita priču navede na pomisao da je priča koju upravo sluša ili čita ipak drugačija od ostalih. Pripovedanje je, dakle, zavaravanje, kaže pripovedač, priča je, znači, laž.

IVAN ANTIĆ**On odlazi**

Spremao se da krene, primetila sam (krajčikom oka). Poželela sam da mu se zarijem u rame i da ga pitam još jednom, po ko zna koji put, samo drugim rečima i o drugoj stvari, ali u suštini o istom, da ga pitam, zapravo, šta on misli, da li je u redu to što sam, eto, odlučila da, u stvari, mislila da... ali nisam imala vremena ni da zamislim kako bih se zatrčala, odnosno, kako bih prvo skočila iz fotelje, a morala bih pre toga odložiti na stočić ovu svesku i olovku, i paziti pri tom da ne oborim šolju s čajem koja stoji tu, pored; nisam imala vremena za sve to, nemam ni sad, mislim da nikad neću ni imati, a i on je već otišao.

Širokougaono iznenađenje

Prenadražen, bludno ispupčen, neutolžudno iskolačen pogled porničara kroz špijunku; mutna beonjača jasnih očekivanja od stvarnosti: naručio si picu i sad sav nestrpljiv – do toaleta, češljaš se na brzaka, ispod pazuha otrov, grozničavo se pereš nad lavaboom sa malo sapuna i vode samo na tim mestima, prskaš jeftini dezodorans, kššš, da se brijem, ma nemam vremena, još jedan pogled u ogledalo, šmekerski je ovako – misliš da će ti picu doneti riba boli glava, koja će, naravno, da padne na neku tvoju foru, ili da te kresne samo zato što si sladak, a onda se smoriš kad ti picu donese debeljuškasti tip u šuškovoj trenerci, ding-dong, čao, čao, vaša pica, šuš-šuš, vaš račun toliko i toliko, izvoli, šuš-šuš, hvala, zdravo, dum, škljoc, samoća.

Pred počinak

Stao je go pred ogledalo. Scena nalik na neku od mnogih iz američkih filmova koje je gledao kao dečak, kao da se može razgovarati sa sobom samo pred ogledalom. Kada se skinu sve maske, ko ostaje, ti ili ja. Ili: neko te duboko iz mene posmatra. Ali ključno je kako te posmatra. Ja vidim i to kako. Takođe, primetan je i način tog posmatranja, naravno. Polazeći u kupatilo,

poneo je flašu vode, ali se morao, naknadno, vratiti po čašu, samo da bi se moglo reći „čaša vode“. Ušavši u kadu, još je bio pometen, u onom stanju. Sav usporen. Sve rastegnuto, rasplinut. Čučao je dugo dok ga je polivala voda, prelazila preko, i nije prolazilo. Mrzelo ga je da otpočne sapunjanje. Pod slapom, pokušaj spiranja. A onda se odjednom prikrala senzacija šampona, zapravo, halucinacija mirisa sapunice – što ga je, setivši ga detinjstva, oraspoložilo – te se uze sapunjati kao pod dejstvom nekog novog poleta, razoružavajuće iznenadnog. Pitao se šta li ga je pa toliko razgalilo, sve to s detinjstvom, šta, kad i nije bilo baš neko detinjstvo. Mada, u datoj situaciji mogao je samo žaliti što je kao dete imao usne, jer ga je baka, u kadi tokom kupanja, obavezno sapunjala i preko lica, zažmurenog, namrštenog, do krajnje facijalne smežuranosti, čak zgusnutosti, što je očito mrzeo. Posmatrao je sad pramenove rastvorenog i raspenjenog šampona kako se rastaču i otežu, izdužuju i spiralno viju oko odvoda pokrivenog belom plastičnom mrežicom. Na slavini je zapazio, pak, oko prebacivača, naslage bele boje, zapečene, skoro urezane, kamenac. Posle kupanja obično bi pio vodu; zaboravio je sad na čašu. Kod drugog gutljaja, opazio je sebe u ogledaju, iskosa, sa podignutom flašom i, ne skrećući pogled, nastavio da pije tako, osetivši mali rizik da bi se, možda, mogao zagrcnuti, saplevši se u nizu gutljaja usled tog očuđujućeg paralelizma. Prijala mu je ta tanana napetost, shvatio ju je kao izazov. Dodatno se koncentrisao. Vodu je pio isključivo pre pranja zuba, budući da bi mu ukus paste za zube uvek smetao da oseti vodu u njenoj tobožnoj bezukusnosti. Bijaće se sutra. Uputio se spavaćoj sobi. Ljudi se na kraju krajeva razlikuju i po tome da li stave ćebe do sebe ili tek preko jorgana. Ako ćemo tako.

VLADIMIR ARSENIJEVIĆ

Ostrvo Haulend (GMT -12)

Ponoć je upravo prošla.

Novi dan je zvanično počeo: sreda, dvadeseti januar 2010. godine.

Ali na mesto poput ovog za to baš nikog nije briga. Jer, ovde niko ništa ne meri, ne razdeljuje, ne secka. Ovde ne postoji sreda. Niko ne zna da je mesec januar. Niko ne zna čak ni šta je to – mesec januar. Na ostrvu Haulend sve to zapravo i nema koga da interesuje.

Ovde nema ljudi. Tiho je među ruševinama naselja koje je nekad davno trebalo da bude uzorni gradić Itaskataun. Tiho je u napuštenom svetioniku izgrađenom posebno zbog Amelije Erhart, iako ona do njega nikada nije stigla. Tiho je i pod olupinom aviona koji tu već decenijama trune. Tiho na svim ravnim, niskim, pustim plažama okolo.

Vreme ovde samuje, nemo klizi od beskraja do beskraja, ostavljeno na miru, nesilovano i slobodno od čovekovih neumesnih, perverzних zahvata.

Tiho je i mirno na ovom koralnom ostrvu usred Pacifika, na kom izuzev galebova i mrkih bluna gotovo da i nema nikog drugog.

Samo taj uporni vetar što dolazi, i taj vetar što se vraća, vetar što neprestano meandrira poput reke koja je izgubila svoj tok i rasula se beznadežno u hiljadu rukavaca, vetar što povremene zviždi, huči, zavija.

Zvuk koji proizvodi možda bi mogao da podseti na ljudski glas. Ali to je samo varka koja na ostrvu Haulend zapravo nema koga da prevari.

Vreme ovde zaista kao da stoji. A ipak, ove noći – nešto se događa. I na ovom mestu se, eto, odvija nekakva drama. Iako bez jasnog razloga, silna se jata galebova i bluna, do maločas načičkana u gustim grozdovima po ostrim stenama i grebenima i uspavana šumom okeana, naglo rasprše visoko u vazduh i razlete svuda unaokolo u uspaničenim spiralama. Dok njihovi uzne-mireni krici paraju modro nebo.

Nad ostrvom Haulend.

Tog dvadesetog januara 2010.

Tačno u nula nula nula jedan.

Lisabon, Portugalija (GMT 0)

Ne oseća se dobro još od ranog jutra. Da samo Fatmir nije juče otputovao u Prištinu, na to glupo predavanje. Lice joj neprestano trne, potom jezik, onda i čitava desna strana glave. Seva joj pred očima, u glavu joj bubnja od bola, a u jednoj tački negde duboko u lobanji, u tački koju može i da napipa, peče je, jako je peče.

Trebalo bi, misli, trebalo bi nešto preduzeti, nešto nešto nešto, ali mutna je, mutna i zbunjena i žedna i neumivena. Stoga

ne preduzima ništa. U trenutku lucidnosti pita se da nije doživela nekakav udar, nešto čega se možda i ne seća, i pomišlja da bi dobro bilo pozvati pomoć, ali onda ponovo podlegne mutnoj letargiji.

Baulja stanom, stvari se ruše za njom, padaju stolice i vaze, i ona napokon završava u kupatilu gde neko vreme zuri u sopstveni lik u ogledalu. A onda, tačno u podne, eksplozija oštrog bola u predelu potiljka iznenada je presamiti i skrši. Smrt se sruči na nju svom silinom i preklopi je svojim tamnim plaštom. Sve se odigrava tako brzo da ona ne stigne ni da se snađe, ne stigne ni da pomisli nešto, bilo šta, svoju poslednju misao, već se samo surva na pod urušavajući se od stopala ka glavi, od temelja ka krovu, onako kako padaju katedrale kad se ruše.

Dok telefon u dnevnoj sobi zvoni.

Iako leži sklopčana i nepokretna, naizgled mrtva da mrtvija ne može biti, smrt zapravo nastupa čitav minut kasnije.

Njeno srce prestaje da kuca u dvanaest nula jedan.

Mrtvo telo sklopčano na podu kupatila nekoliko sati potom zatiče čistačica Alina Fjorela Kosmoju, mlada Rumunka koja je veći deo života provela u južnoitalijanskoj pokrajini Kalabriji, a sada već, evo, tri godine radi po kućama u portugalskoj prestonici Lisabonu, i dobro joj je, ne žali se. Marija Pavlović je samo jedna od njenih redovnih šest mušterija čije kuće čisti od ponedeljka do subote, dok nedelje ljubomorno čuva za sebe. Upravo čistačica Fjorela telefonom uzbuđeno poziva hitnu pomoć, a potom obaveštava i policiju.

Tokom narednih nekoliko dana mnogi mediji na prostoru bivše Jugoslavije, a i nekoliko njih u Portugaliji, Nemačkoj i Španiji, kao i u Poljskoj gde je pokojnica uživala vanrednu popularnost, doneće vest da je tog dvadesetog januara 2010, u svom stanu u Lisabonu, gradu u kom je provela poslednji period svog burnog života, u šezdeset osmoj godini preminula čuvena i po mnogo čemu kontroverzna srpska spisateljica, nekadašnja glumica i pevačica – Marija Pavlović.

Amundsen-Skotova stanica Južnog pola, Antarktik (GMT +12)

„Ponoć je“, kaže prvi muškarac. „Pogasiću svetla“.

„Pogasi“, kaže drugi i ne pomera pogled sa knjige koju čita, izvaljen na svom ležaju.

Prvi muškarac izlazi i gasi svetlo ispred ulaza. Napolju je minus dvadeset dva stepena i sneg pada u gustim nanosima.

Drugi muškarac istog trenutka, uz tihi uzdah, odlaže knjigu na nahtkasnu, ustaje iz kreveta i lagano skida maramu s glave, maramu koju nosi po ceo dan svakog dana, koja je njegov *trademark*, pa pažljivo posmatra svoje umorno lice u ogledalu i rukom masira kratku riđu bradu.

Prvi muškarac, niži i tamnopotiji od svog kolege na smeni, za to vreme gasi glavno svetlo u staklenoj bašti, pa onda i u kancelariji pored nje. Nema nekog posebnog razloga za to, ali večeras mu je jako hladno. Čini mu se, hladnije nego ikad. Usamljenost mu hladi kosti.

Drugi muškarac ponovo leže u krevet u debelom untercigeru, uzima knjigu, ali je onda ipak odlaže. Podvija ruke pod potiljak zamišljajući da je kod kuće i da spava pored otvorenog prozora i da je napolju zima blaga, onakva kakve su sve zime otkad je sveta i veka tamo je odrastao.

Prvi muškarac neko vreme kroz prozor hodnika odsutno posmatra poigravanje purpurnih, ružičastih i zelenih polarnih svetlosti na nebu. „Bio bi ti usamljen i usred civilizacije“, prekoreva samog sebe mrmljajući reči u bradu.

Pa se, odjednom prekomerno samosvestan, osmehne i porumeni.

Stoga jednim odlučnim, hitrim pokretom konačno ugasi i poslednju svetiljku u njihovom sektoru Amundsen-Skotove stanice Južnog pola na Antarktiku.

U istom trenutku, daleko odatle, na ostrvu Haulend, silna jata galebova i bluna naglo se razlete, a njihovi uznemireni kruci zaparaju modro noćno nebo.

Tog dvadesetog januara 2010. godine.

Tačno u nula nula nula jedan.

MIĆA VUJIĆ

Onomatopeja

– Ona je postala onomatopeja – rekla je Marta dok smo izlazili iz rođakinog potkrovlja. Ophrvana depresijom, naša dalja rođaka, strip-crtačica, teško je izgovarala reči, a kada bi progovorila, iz njenih usta izlazili su jedino tihi zvukovi, onomatopeje, nalik onima koje je smeštala u oblačiće stripova. Pogotovo bolni udarci. Bum, bang, tras. Martina gledišta bila su krajnje konzer-

vativna, ali je patila zajedno s njom, toliko da se činilo kako će i sama postati onomatopeja.

– Cangr! – uzviknula je jedne noći kada joj se kristalna čaša izmigoljila iz ruku.

Album

– Bez obzira na sve, ja ne mogu da joj zaboravim onu svinjariju – poverila mi se jednom prilikom tetka moga oca. Naime, naša dalja rođaka, strip-crtačica, nacrtala je tokom rata u bivšoj Jugoslaviji jedan opskurni album čiji su glavni junaci bili bazirani na likovima iz jedne paravojne formacije. Kaiš stripa bio je objavljen u školskom listu, umesto redovne priče o partizanima i Nemcima. Razume se da je kasnije skrivala tu svesku: kada je zatvorila menjačnicu i prenela sef u potkrovlje, u njegovu unutrašnjost ubacila je album, zajedno s plastičnim pištoljem.

– Ne mogu da razumem takvu svinjariju – ponovila je Marta. – Nije to bilo ništa drugo do običan prdež u kadi. Pvoouup!

Špijunka

Osećao sam sve veći umor sa svakim načinjenim „korakom“. Još sam klečao na kolenima i flomasterom pisao po razglednicama, kada je neko pokucao na vratima. U tom času, skoro da sam stigao do kuhinje. „Odmah!“, rekao sam, i počeo da skupljam razglednice: izgledalo je kao da gumicom brišem Martin trag. Jedva sam se pridigao, jer su mi noge utrnule od klečanja. Pre nego što sam otključao vrata, podigao sam jednu od dasaka koja se tokom godina bila podigla, i sakrio svežanj razglednica pod brodski pod. Pred vratima je bila moja dalja rođaka – strip-crtačica. Otključao sam i ona je stupila u stan, ne progovarajući. Učinilo mi se da je zbunjena belinom u kojoj se iznenada našla.

– Kako se odavde izlazi? – Slegao sam ramenima. Počela je da vuče kažiprst po beloj površini, kao po papiru. Zatim je izvukla iz džepa jednu voštanu bojicu i povukla liniju. Polako se nazirao krug oko tela njenog pokojnog supruga, sličan onom koji su povukli inspektori dok je njegov leš ležao u menjačnici.

– Da li je ovo strip? – upitala je.

– Da li je ovo sef? – upitao sam.

– Da li je ovo moj san? – upitala je, tražeći nešto po stanu. Možda okidač, pomislio sam, ali nisam uspevao da progovorim.

DANICA VUKIČEVIĆ

Slaba-svetlost-u-školama-koja-uspavljuje

Ta svetlost. Uvek je bila slaba, i kada je izgledalo da nije, bila je nedovoljna, i imala je svojstvo da ošamućuje, hipnotiše, zaglupljuje, uspavljuje, onesposobljava duh, kao mašina u kojoj se postaje muva, ali ne bizarna, džinovska, privlačna... već obična, mala što nad šećerom trlja nožice a i nad govnetom pljeska, nožicama topće. To svetlo činilo je da se osećam kao da sam na robiji, ili kao da sam rob, oteta, prodana, negde su me odveli, i pošto je to zastrašujuće, čula su oduzeta, uspavana, zbog straha od suočavanja. Bilo je i dana bez tog svetla, kada bi prirodna svetlost ulazila, slobodna i veličanstvena kao bujica prolećne vode. To je izazivalo očajanje drugačije od onog zbog gubitka pažnje i budnosti, ovo očajanje je počivalo na kontrastu, napolju je sloboda, sunce, ptice, lišće prozračno kao vitraž katedrale Prirodne religije... Hormoni, bujnost, seks, ljubljenje, udvaranje, golubovi na simsu učionice u strasnom gugutanju i parenju, kretanje, a unutra – nepokretnost, duge lekcije, dugi časovi. Zvuk zvona namenjen psima i pacovima u zaboravljenoj laboratoriji. Glasovi nastavnika, monotoni, grubi, piskavi, autoritarni, brisatelji smisla, uništitelji konzistentnosti. Isti, iz dana u dan, prisilno prisiljavanje... Pod mlakim tušem žućkastog svetla, opijajućeg. Obasjani nasmejanom sunčevom svetlošću bili su groteskno ranjivi. Vidljivi. Nepodnošljivi.

Rastanak

Setila sam se majčinog šešira koji je ona nosila zimi, navukavši ga kao Kekec svoj klobuk... Pomalo nespretna u nošenju nedovoljno skupog šešira istrajavala je. Slično se ponašala i prema naočarima za sunce. Nosila je velika mračna stakla na nosu. Tako tvrdo glava, sa belim nežnim licem, suprotstavljala se nečemu čemu se ne bi trebalo inatiti. Ne znam je kao mladu, sem sa fotografija na kojima je stajala visoka, zavodnica. Bez zadnjih misli o slobodi ili oslobođanju, naprotiv.

Kao da se zamorila slavna materija sećanja. Nestalo je automatizma po kome se kao po pruzi kreću vagoni predačkih sudbina. Jedne večeri, zaustavila sam, bez odrona, zahuktalu kompoziciju. Pojavila se sasvim nova vrsta tišine. Bez njih. Bez Cincara.

Bez priča. Bez radosti tih priča. Bez žudnje za njima. Mrtvi. Na miru, mrtvi. Moja samoća postade nevina bez voajera. Bez predačke spilje. Nebo nije izgorelo. Zemlja se nije premetnula... Okrenuh glavu na drugu stranu.

Ciganin je bio mrtav a bio je Zevs

Tata je izgledao kao Ciganin. Markantan, žutook, s orlovskim nosom, ne naročito visok, vitak, samouveren i ohol... Nana, Simha Teofilović, pošto ga je mama predstavila i pošto je on otišao, zavapila je: *Gde si našla ovog niškog Ciganina?* Iako on uopšte nije bio iz Niša, neciganin. Mama je mislila da je on *komilfo*, da voli porodicu, pogotovu što voli *svoju* porodicu (u stvari, vukao je za sobom kompoziciju, majka, sestre, brat zvan Sunce i sve što se njih ticalo) i da je našla sreću. Posle preživljenih patnji i poniženja, naročito posle rata, on kao pobednik, pružice joj komfor i dom, a ona njemu svoju izuzetnost i lepotu... Preživeli članovi porodice moje majke bili su ravnodušni prema tom čoveku i ni slutili nisu da će se mama udati za njega i njegovu porodicu (majka, sestre i njihova mnogobrojna deca i brat zvan Sunce).

Sada je mrtav. Grob mu je zapušten, kao njegova kosa, kao nokti, pred kraj. Ne znam šta bi nana sada rekla, posle svega, da je bila u pravu, da on nije bio za mamu... Zemlja je ulegla, krst (koji nije želeo), stoji, na ulegloj zemlji. Moj Zevs je mrtav. I nema zlatni hram. Sada bi se radovao, i govorio bi mi Sine iako nisam sin, i pušio bi gledajući lukavo kroz dim pržeći pogledom... jer je naš tim (fudbaleri) pobedio i kritikovao bi nekoga i govorio da je neko kreten, a onda bi posrkao jogurt s hlebom i držao novine, kao Toru, u belom, čist... uredan.

Čak i da odemo u Egipat-iz-Egipata, svi će biti mrtvi, i za inat rodiće se novi ljudi i imaće čistu kožu.

Naša porodica se raspala, nas tri (Čehovljeve sestre tri) smo se rasule. Samo je mama ostala divna, kao zvezda, tirkiznooka, beloputa, naivna kao devojčica, i jedino što mi je potrebno jeste to da znam da je živa...

ZVONKO KARANVIĆ

Završni akordi kvarteta

Slepa devojčica drhteći trči niz aleju, a kasnije kao senka odmiče duž hladnih zidina, okružena bajkama i svetim legendama. Trakl. Staro nebo natkriljuje novo nebo. Neonski nokti zariveni u pustoš praznih letnjih haljina. Uspinjanje, istovremeno i propadanje. Izbrisane granice vidljivog. Urbana posthumana anksioznost. Ne nagomilavati ekspresije! Istovremeno biti spolja i biti unutra. Kasarna. Vojnici. Lice nad beležnicom. Lice s podočnjacima. Nesreća nije opravdanje. Pribranost uvek prethodi brutalnosti. Samopopustljivost do novog zida. Iz prošlosti neprestano iskršava nešto protiv čega moram da se borim. Neprestano iskršava nešto. Šiklja. Razliva se. Lepljiva voda. *Slepa devojčica drhteći trči niz aleju, a kasnije kao senka odmiče duž hladnih zidina, okružena bajkama i svetim legendama.* Psalm

Sve to nisu ljudi

Vidite, sve to nisu ljudi.

Moja majka nije moja majka. To je neka nepoznata osoba koja, verovatno za novac, glumi moju majku. Kako znam? Uvek me pita kako mi je na poslu. Moja prava majka dobro zna kako nikada, i pored najbolje volje, nisam uspeo da se zaposlim.

Ni moja žena nije moja prava žena. Moja prava žena je stidljiva, a ova što je zamenjuje, verovatno i ona plaćena za ulogu, neprestano priča o tome „kako poboljšati seks u deset koraka“ i sličnim gadostima koje čita na internetu. To me čini nervoznim.

Ni moj otac nije moj pravi otac. Taj čovek koji se predstavlja da je on po čitav dan sedi i puši i izdaje naređenja iz kuhinje. Moj pravi otac je odavno mrtav, a ni glumac neće dugo. Ima poodmakle simptome Parkinsonove bolesti. Ko li je njega unajmio?

Kako sam to shvatio? Pa, nisam shvatio. Oni sami su mi to rekli.

Skarlet

Sleće.

Na izlazu iz aerodromske zgrade čita imena s kartona koji desetak ljudi drže ispred sebe. Odlučuje se za prezime koje joj zvuči otmeno. Prilazi starijem uniformisanom čoveku koji je odvodi do limuzine parkirane ispred ulaza. Posle sat vremena vožnje stižu na imanje ušuškano četinarima. Vozač je uvodi u vilu, odnosi joj stvari u sobu na spratu. Sobarica je posluhuje pićem. Piće pije sama u sobi, dugo vremena provodeći uz prozor. Pada mrak. Razmišlja da li će upoznati muškarca ili ženu. Osluškuj zvuk svojih sekutića koji nežno stežu rub kristalne čaše.

RADMILA LAZIĆ

Radna soba, 1985.

1. Cveće. Ubrano. I stavljeno u vazuu.
2. Stolica za pisaćim stolom, bela. Nalik zubarskoj. Boli?
3. Stolica za odmor, u kojoj se nikada ne sedi. Jer ako se odmara onda se leži. Spava ili pokušava da spava.
4. Iznad pisaćeg stola crna ploča sa zalepljenim ptićijim perom. Zapravo, slika, od onih slika-dosetki.
5. Sa strane, zelena maska, od mesinga.
6. Ispod, od sličnog materijala, Dante i Beatrice. Nikada ne beše Beatrice.
7. Ispod stola razglavljen parket (od poplave). Miris zemlje. Ispod zemlje neki drugi život. Mogućnost izlaska? Mogućnost drukčijeg postojanja?
8. Pored stola stara pisaća mašina sa nalepljenom slikom nasmešene devojčice. Devojčica ima mašnu u kosi. Više je ne nosi jer više nije devojčica.
9. I jer sedi za stolom i nešto piše. Misli da nešto jako važno piše.

Tri stotine mrtvih irvasa

Na jugu Norveške, 28. avgusta 2016, grom je

pogodio planinski plato gde žive divlji irvasi.

Tri stotine ih je uginulo.

Ta mrtva lepota! Do juče divlja. Tri stotine tela koja leže, i ne mrdaju. Aušvic? Gulag? Zauvek su zaspali zajedno na gomili. Jedno preko drugog, jedno uz drugo, sa glavom na nečijem trbuhu ili priljubljeni glavu uz glavu, kao ljubavnici. Isprepletnih rogova. Iskolačenih očiju u stranu, i čudu. Drugi, spuštenih kapaka kao pred nemani. Otvorenih čeljusti za krik. Kad sevnulo je s neba. I sve ih, u jednom času, skamenilo. Da više ne potrče i zariču. Grom je od njihovih tela napravio umetničku instalaciju.

Devojka sa ožiljkom

Ušla je u autobus. Imala je ožiljak na licu od kraja desne usne preko obraza do ispod slepoočnice. Lepušasta devojka. Ožiljak diskretan. Pa ipak, kada bi primetila da je neko gleda, okretala je drugu stranu lica.

Pomislila sam, da sam njezin momak, ljubio bih je po tom ožiljku. Najpre po njemu. Uvek po njemu. Da drugima ne okreće drugu stranu lica. Nego onu ljubljenu.

OTO OLTVANJI

Shvatio sam koliko dobrog operatera imam tek kad mi je telefon zazvonio duboko u vampirskom podrumu, dok sam prislanjao kolac i dizao čekić.

U ruci joj se topi kvaka od vanile, moj viski ima ukus čokolade. Problem s kojim upada je svačiji: muž poslastičar na samrti je ukleo grad.

Svet nije stao zbog nuklearnog rata, nestašice goriva ili zombija. Svi su dobili istu poruku i istovremeno krenuli da kucaju odgovor.

„Plašiš se?“ pita me unuk kad sam se vratio s Onkologije. „Ne“, kažem, ali mi ne veruje. A plašim se manje nego kad sam pokisao 1. maja 1986.

Poslednji čovek na Zemlji iz navike otvara Fejsbuk:

(1) Notifikacije

Prvi Kontakt Drugi Profil želi da budete prijatelji.

SRĐAN V. TEŠIN

Naopako

Obojica dograbiše po jednu nogu.

Prevrnuše baku naopačke.

Ben Birnbaum

1.

Gradski oci još nisu dali saglasnost za izgradnju kapele na Marsu. Bdenje nad pokojnikom, zbog te nevesele činjenice, i dalje se obavlja u kući umrlog koji, sve do sahrane, leži u mrtvačkom sanduku postavljenom, najčešće, na kuhinjske hoklice ili na sto za ručavanje. Uz preminulog, po običaju, bdiju dve-tri iskusne babe, komšinice ili dalje rođake, od glave do pete obučene u crno. I svi tokom bdenja spavaju dubokim, mrtvačkim snom.

2.

Pogledao je kroz otvoreni omaleni prozor trošne kuće od naboja. Video je dve smežurane starice kako spavaju, sedeći uz kovčeg s mrtvom babom, koja je, to je istina, delovala zdravije od baba koje su bdele nad njenim sitnim, očuvanim telom.

Ušao je u dvorište na prstima. Vrata metalne kapije bila su širom otvorena, kao i vrata predsoblja i sobe u kojoj su bile babe. U prljavu platnenu vreću pažljivo je stavljao hranu sa poslužavnika, flaše rakije i sveće. Već je krenuo iz predsoblja kad je, krajičkom oka, u mrtvačkom sanduku, na babinim prekrštenim rukama, ugledao svežanj novčanica. Ostavio je vreću s plenom u predsoblju i tiho ušao u sobu. Izvukao je novac iz babinih košćatih ruku. Neko je, na parčetu masnog papira, nevešt看 rukopisom napisao: „Bila si sirotinja na Zemlji, budi bogata na Nebu!“ Zgužvao je papirić i strpao ga u džep. S gađenjem je posmatrao babino lice uokvireno crnom maramom. Mrtva usta su joj bila tek-tek otvorena. Muve su uletale i izletale iz rupe gde je trebalo da se nalaze prednji zubi, polomljeni i ispali odavno.

3.

Uhvatio je jeftini, drveni posmrtni kovčeg za gornji kraj, polako ga privlačio k sebi i istovremeno spuštao na zemljani pod, a onda ga je, začuđujuće lako, zarotirao, odvukao korak-dva i naslonio uza zid. Ukrućenu babu, otkrivenih, tankih nogu kao u devojčurka, ostavio je da stoji naglavačke. Roj muva je uznemireno leteo oko gole sijalice.

4.

Marsom su mesecima kolale različite verzije priče o tome kako se mrtva baba u sanduku premetnula naglavačke i kako su druge dve babe umrle od straha tokom bdenja.

Jedino je Mali Zeleni govorio istinu, ali mu niko nije verovao, već je, neretko, dobijao grdnje i još ćušku-dve zbog toga što se sprda s nesrećnim, mrtvim babama.

13

I would survive another day.

Detrice Jones

1.

Otac pijandura, udavio se u kanalu iza livnice železa i tempera, majka ološ, petkom izlazi u lokalni radnički klub i tuca se iza

trafo-stanice sa Ciganima iz Karton Sitija, sestra ima četvero dece od četiri nepoznata oca, deda, dobrovoljac, nestao kod Vukovara, baku raskomadala mašina za pravljenje crepa, stric se ubio iz ručno napravljenog pištolja, a ja, ja sam počeo da dajem dupe za novac i da se bubam nekim albanskim horsom pomešanim s poljskim tabletama za trkačke konje, imam trinaest godina, više ne znam koje mi je kršteno ime, na Marsu me svi zovu Mali Zeleni.

2.

Da li bi hteo da mi budeš otac makar samo jedan dan?

Kao otac i sin

*Ne smajem se
tebi, tata – odvrati; – ali takvi
bili ste onda, ili ti samo tako
glup si bio?*
Umberto Saba

1.

Mrak je. Na plafonu se smenjuju crvene, zelene i plave zvezdice. Lampa-projektor pravi čarobno zvezdano nebo u njegovoj sobi, ali ni ono ne može da ga odobrovolji. Vrišti: „Idi! Skloni se! Neću tebe! Hoću svoju dragu mamicu! Mama, dođi! Mama!“

On mu tepa, šapće mu, usana priljubljenih na njegovo majušno uho: „Pssst!“, ali on i dalje urla: „Idi! Idi!“ Udara ga nogicama u stomak. Grebe ga noktićima po neobrijanom licu. Hvata ga za pramen masne, smrdljive kose i čupa ga. On bolno jaukne i ošamari ga toliko jako da mu dlan zabridi.

Onda čuje kako mu tiho, ridajući, govori: „Kriv sam, tata, kriv sam.“

2.

Na novootvorenoj klinici na Marsu, u stanju moždane smrti, vezan je za aparate koji ga održavaju u životu. Njegovo neprijetno disanje i nepravilne otkucaje srca prati naizmenično paljenje i gašenje crvenih, zelenih i plavih lampica.

Neko ga je loše obrijao i nemarno mu zalizao pramenove retke, sede kose preko ćelavog temena. Koža mu je suva poput papira. Već miriše na trulež. Nepovratno je izgubljen.

Doktorima, bez dvoumljenja, saopštava odluku o isključivanju aparata, a potom starcu, na uho, šapne: „Kriv si, tata, kriv si.“

OTO HORVAT

Australijska

Saški Knežev

Nakon pada *gvozdenih zavese* i njegov život se promenio. Tačno dvadeset i dve godine posle tog istorijskog događaja žena s kojom je bio skoro dvadeset godina u braku napustila ga je. U stvari, on je nju napustio s obzirom na to da je morao da izađe iz stana koji su zajedno kupili. Tako je glasila sudska presuda i on nije bio naročito zabrinut niti povređen zbog toga. Deca i pas bili su dodeljeni njoj: zbog njih mu je bilo teško da spakuje svoja dva kofera. Prvih nekoliko meseci stanovao je kod svog brata od strica, takođe razvedenog. Ovaj je pokušao da ga uteši: *Nije to tako loše, burazeru*. Uprkos tome verovao je da mora otići nekud daleko. Samo na taj način je mogao da preživi razvod, decu u drugom filmu, kao nemom, i još i bez raštimovane klavirske pratnje. Pozvao je svog gimnazijskog prijatelja u Australiji i posle tri meseca sleteo je u Melburn. Nije znao ništa o gajenju ovaca, ali je hteo baš time da se bavi. *Pa, zbog toga nisi morao da dolaziš ovamo*, bio je komentar njegovog najboljeg i jedinog prijatelja u Australiji. *Hoću da crknem kao pas*, bio je prvi odgovor koji mu je pao na pamet, a koji je ostao prećutan. Imala je ta misao nekakve veze s Kafkom i Centralnom Evropom, u kojoj je odrastao, ali je ostala nezavršena, nepovezana. *Imam potrebu da izađem iz filma u kom sam do sada živeo*, rekao je. Deca su mu bila skoro odrasla i svakako nisu imala potrebu za njim, mislio je. Na nevelikoj farmi sve je radio sâm. Sušni period je došao nenajavljen. Stado mu je patilo. On se borio nezaustavljivo i neumorno

za život na svom nevelikom posedu. Imao je osećaj da su pobede česte. I još, da je ponovo otac. U međuvremenu postao je skoro kost i koža, kao njegovo stado. Uprkos tome bio je neumoran. Ponekad mu se činilo da prašine ima više nego vazduha. Ali je nebo tokom noći bilo iznenađujuće prostrano i načičkanom novim zvezdama. Nije mogao da se načudi njihovom broju. Svoj život je tek tada osetio smislenim, u tom mnoštvu. Nije više želeo da crkne kao pas, nego da se ugasi kao zvezda i da to sazna tek mnogo godina kasnije. Radio je tih dana najavljuvao skorašnju kišu u koju je većina zaboravila da veruje.

Fragment 2

Bori Adaševiću

Juče sam boravio među mrtvim pčelama. Sivo sunce je peklo. Tišina livade bila je skoro nepodnošljiva. Moja usamljenost je rasla kako se dan približavao svom kraju. Osetio sam se sateranim u prostor iz kog nema izlaza. Onda, pre nego što je zaista palo veče, zagazio sam odlučno u korito sasušenog potoka koje je bilo prepuno plastičnih otpadaka, razbijenih printera, kompjutera i nagorelih automobilskih guma iz koje prošlosti. Kretao sam se sporo, čini mi se, uzvodno, ako se to ima smisla reći. Vetar bi s vremena na vreme donosio prašinu. Menjao je pravac i jačinu i nisam mogao da ustanovim iz kog pravca je u stvari duvao, niti koju količinu radijacije je u tom slučaju donosio sa sobom. Bio sam bez ijednog merača, bez ijednog spasonosnog predmeta. Možda sam samo zbog toga imao utisak da me prašina štipa po celom telu. Bilo mi je u suštini svejedno, jer sam bio slobodan. To je bio moj izbor. Šuma je bila svedena na popadala debla, patrljke. Preostale grane ležale su kao leprozni udovi. Video sam ostrva bledozelene trave u grču. I to me je iz nekog razloga podsetilo na detinjstva kada je svet još bio ceo i zdrav. Ko se može još setiti rascvetalih vrtova pred niskim kućama na Telepu, pruge i bagrema na Detelinari, peščaru oko Bikare? I ja s teškoćom izgovaram ta imena, kao da su nepoznate planete. Kontrast, još uvek neshvatljiv. Skoro da sam mogao da zajecam. Noć je donekle ublažila skoro nepodnošljiv bol koji su mi sećanja i misli izazivale. Nisam mogao to sebi da objasnim. Zvezde su bile u neizbežnom prvom planu. Osmehnulo sam se, jer su mi one jedina preostala radost. Uzalud sam ćulio uši, slušalice stavio na maksimum. Ni zov sova, ni šušanje ježa, ni lepršanje krila slepog miša. Brujanje vazdušnih letelica moglo je da bude prijatno podsećanje na pređenje mačke, ali u ovom slučaju ja sam bio miš koga su možda već tražili. Predugo sam bio isključen s mreže, moj signal predugo statičan u gradu u koji bih se morao vratiti što pre, u ono što je od njega ostalo, a da nije deo sećanja ili sna. Kako bi se sve smirilo i vratilo na svoje mesto, konačno i sigurno. Ali u ovoj manjoj pustoši ja sam našao svoj dom.

U međuvremenu

U međuvremenu nije prošlo ni par godina, ali mi se čini da ih je prošlo na stotine. U međuvremenu sam ostao da radim u istoj onoj firmi u kojoj sam i ranije bio zaposlen u Firenci, jer su me čekali godinu dana dok... Ista meta, isto odstojanje, kako bi ti to rekla. Pogotovo sada mi fali razlog da bilo šta promenim na tom planu, nije da sam samo postao mator, nego ne vidim zašto bih. U međuvremenu sam naravno dobio nove bore oko očiju i verujem da bi ti se dopale, osedeo sam skoro potpuno, a paradentoza... U međuvremenu sam se preselio u novi stan i ne živim više sam. U međuvremenu sam dobio sina, iako sam mislio da ne mogu da imam decu. Da mi se rodila ćerka, verovatno bih verovao da je u pitanju tvoja nova inkarnacija. Ovakvo još ne znam, ali zaista sumnjam da su nam date takve mogućnosti i žao mi je zbog toga. U međuvremenu su jeseni doba kada mi najviše nedostaješ, uz nezaobilazno proleće, leto i zimu. U međuvremenu nisam napisao ništa novo, a dobro. U međuvremenu su brda oko Olma isto onako lepa, samo što sada više bole. U međuvremenu sam u potpunosti prestao da meditiram, iako bi mi možda prijalo da se „isključim“, odnosno da „ne razmišljam“. U međuvremenu sam ponovo u kontaktu sa svojom rodbinom i ponovo sam se uverio da sam rodbinski okružen idiotima, čast izuzecima onih koji su mrtvi. U međuvremenu se spuštam niz prošlost u tom glatkom i neuhvatljivom i neobjašnjivom prostoru između tvoje već dogođene smrti i moje koja tek treba da se dogodi na sankama od svojih rebara. U međuvremenu sam prestao da izgovaram tvoje ime naglas pred našom mačkom Sabi jer nijednom nije odreagovala kako sam očekivao. Ili je možda njena flegmatičnost prava i jedina moguća reakcija? U međuvremenu sam napravio duži spisak tekstova koje bih želeo da prevedem, pročitam, napišem, ali spisak nikako da počne da se skraćuje, nego samo postaje duži: organizacija vremena mi je postala još gora. U međuvremenu je fijasko postao fijaker u kom se svakodnevno klackam kroz renesansni grad. U međuvremenu nisam nigde putovao osim do Novog Sada, do tzv. Novog groblja. U međuvremenu sam i dalje bez pravog partnera za razgovor kakav si ti bila. U međuvremenu sam rešio da prodam kola koja sam kupio kada si se razbolela; inače nisam otišao ni na jedno od onih mesta na koja smo išli zajedno onda, iako neprestano imam želju da odem do njih. Ali bez tebe, tamo, u prirodi, u preterano estetizovanom pejzažu, bilo bi još neizdržljivije što i dalje dišem. A, da, u međuvremenu sam počeo ponovo da prevodim Petrijeve pesme na srpski, s vremena na vreme, čisto da se zabavljam i doživim polovičan *furor poeticus* kada mi se samom to već odavno ne dešava. U međuvremenu su mi se police popunile knjigama, iako sam bio rešio da ne kupim više nijednu, samo su teret pri selidbama. U međuvremenu i dalje izvodim svakodnevno svoju grizu savesti u vezi sa tobom u šetnji i imam osećaj da me niko ne razume, ali i to kapiram jako dobro. U međuvremenu često se pitam o tišini kroz koju

klizi Vojadžer, o posljednjem električnom signalu i o tišini koja zatim ostaje kao ambis praznine sve dok postoji kosmos ili dok postojimo mi koji znamo o njemu. U međuvremenu sam još uvek kod Marka na terapiji. Ista meta, isto odstojanje. Vrtim se u krug i ne znam da li nisam sposoban ili jednostavno neću da iz njega izađem. U međuvremenu nisi nestala iz moje svakodnevnice, kao što vidiš. U međuvremenu nisam uspeo da otplatim svoje dugove prema Republici Italiji, ali nije ni ona meni, pa smo negde 1:1. Samo što je odnos snaga neravnotežan, država može da me jebe zbog kašnjenja, ali ja nju ne mogu. U međuvremenu te nisam nijednom sanjao da si mi nešto rekla, mislim jesi, pitala si me *zašto me nisi sačekao?* i još *zašto si se preselio?* ali to je pričala moja savest. To nisi bila ti ili možda ipak jesi? U međuvremenu je Kuci izdao novi roman koji još nisam kupio, ali sam ponovo, po treći, četvrti put? pročitao sve njegove romane i mogu samo da potvrdim ono što sam i ranije mislio: jedini preostali *Pisac par excellence*. U međuvremenu sam otkrio nove kompozitore i novu muziku, Kejđž: rane melanholične kompozicije ili recimo Alva Noto. U međuvremenu isti oni ratovi nisu još završeni, a izgleda da će početi novi. Ekonomska kriza i dalje traje. Digitalizuju nas od glave do pete, od ponedjeljka do petka. Uglavnom preovladavaju otpuštanja, nezaposlenost, beda. Povratak u našminkani feudalizam. U međuvremenu sam prestao da čitam vesti iz domovine, nemam sa kim da ih podelim i u suštini sve to me jako podseća na tvoje poslednje mesece, mislim čitanje vesti (naglas). A ionako je u međuvremenu sve ostalo manje-više isto. U međuvremenu se najavljivani i od mnogih očekivani kraj sveta u decembru 2012. nije dogodio. U međuvremenu sam uradio sve da me zavole dve žene, jedna u Pešti i jedna ovde, u Firenci, sa kojom imam dete, ali mi je sada jasno da njihova ljubav nije uspela da mi ugasi žeđ i žudnju za tvojom. U međuvremenu se i dalje budim noću i nije mi svejedno ugledati noć kroz prozor sobe, ali ovaj put menjam novorođenom sinu pelene i ne mogu da negiram da sam radostan kada mi se pospano smeši. U međuvremenu sam se vratio vegetarijanizmu kao izgubljen sin. U međuvremenu sam počeo intenzivno da se dopisujem sa dvojicom Pesnika iz Požege (Užičke!) koji su mi postali pravi prijatelji, iako ih nikada nisam sreo uživo. U međuvremenu me istinski potrese i prizor pregaženog guštera na asfaltu. U međuvremenu Feliks iz Berlina još nije stigao da sedne na avion i poseti me, iako neprestano priča o tome, ali me ne čudi što ne dolazi jer je dekintiran. Razvod sa Gudrun ga je i finansijski upropastio, uzela mu je čak i psa i to sudskim putem. U međuvremenu sam kupio bicikl, pa svako jutro pedalam do posla oko četrdesetak minuta. Priroda je jednom rečju još uvek neopisivo lepa oko Kaldina. Oblaci, oblaci, ispod borovi na zatalasanim brdima. U međuvremenu sam prestao da pušim i da pijem. U međuvremenu još uvek izbegavam da se vozim (kolima ili biciklom) niz Via Boccaccio jer mi se čini da te vidim kako nesigurno hodaš i užasno se bojim da ćeš pasti. U međuvremenu sam sve uradio da bih te zaboravio, ni sam ne znam zašto, tebe, koja si još uvek kraljica u mom srcu. Shodno tome bez ikakvog rezultata.

UGLJEŠA ŠAJTINAC

Mejson u vazduhu

Mejson se vinu u svoj zračni grob...

Dž. London, *Bela tišina*

Nepotreban trošak, uvijati me u kožu. Sapet ko beba, larva, paukovo leglo. U zagrljaju krošnji dva jednaka bora. Njihovi u vršci spoj majčinskih sapi. Suvo, belo zdanje dalekog severa. Duboka hladnoća, u njoj gnezdo dovoljno plitko. Ispod krzna, u šupljini grudi. Razumeli smo se. Odoše oni. Čovek u kog se možeš pouzdati i žena u čijoj utrobi raste naš nerođeni naslednik.

Improvizovano porodilište budućih mikroba. Crva sam izbor snage. Ptića rodno mesto. Al' sve to u budućnosti.

Sad je kratak dah, dug dan, šezdeset i pet ispod nule. Jutros, ili je to bilo pre dan ili dva, u ustima sam držao šapu, kravio led između psećih prstiju. Poslednje dobro što sam ga učinio.

Vertikalna mrtvačnica. Osmatračnica. Ubilo me drvo.

IN MEMORIAM – ЈОВАН МИРКОВИЋ (1943–2020)

пише: **Др Ненад Антонијевић,**
музејски саветник,
Музеј жртава геноцида, Београд

Јован Мирковић рођен је 1. новембра 1943. године, у Брезовцу Субоцком, у општини Новска у Славонији, Краљевина Југославија. Завршио је Педагошку академију у Петрињи и положио стручни испит за звање наставника, затим Филозофски факултет у Сарајеву, групу Историја. Стручни испит за звање кустоса положио је у Музејском документационом центру у Загребу 1991. године. Стручно звање вишег кустоса стекао је 2007. а музејског саветника 2012. године у Народном музеју у Београду.

У радном веку, радио у привреди и у просвети (наставник и директор школе), а у области културе, од 1. септембра 1978. године: у Спомен подручју Јасеновац као директор у два мандата (1978-1980. и 1990-1991), директор Народног свеучилишта Новска (1980-1984). У периоду 1984-1990. био на изборним и именованим функцијама (начелник СУП-а Новска).

Као директор Спомен подручја Јасеновац, организовао и спроводио истраживања споменичних (гробишних) локалитета, уређење простора, прикупљање и обраду музејске грађе и њену презентацију, рад са посетиоцима (више од 400.000 годишње), издавачку делатност (више од 40 наслова посебних издања).

У Музеју жртава геноцида у Београду, био је у сталном радном односу од 1. марта 1999, на радном месту кустоса-истраживача. Његово уже подручје истраживања су злочини геноцида и ратни злочини у време Другог светског рата, посебно у Независној Држави Хрватској. Од програмских активности Музеја, посебан допринос дао је у прикупљању и обради грађе (дигитализација и унос у програм за архивирање и претраживање), обављао је послове уредника издавачке делатности, суделовао је са резултатима рада ужег подручја истраживања на научним скуповима, објављивао радове у публикацијама, започео је сарадњу са сродним институцијама у свету, покренуо изложбену делатност Музеја (повремене и покретне изложбе).

Јован Мирковић је објавио три вредне књиге са темом злочина у Независној Држави Хрватској, са посебним фокусом на јасеновачке логоре, које представљају незаобилазну литературу за све садашње и будуће истраживаче ове теме. Прва је књига: *Objavljeni izvori i literatura o jasenovačkim logorima*, „GrafoMark“ Laktaši, „Besjeda“, Banja Luka, Muzej žrtava genocida Beograd, Banja Luka – Beograd, 2000, 551. (Овај рукопис требало је да представља магистарски рад на Филозофском факултету у Сарајеву, али је то спречио рат који је избио почетком 1992. године).

Две фотомонографије о геноциду над Србима у Независној Држави Хрватској објавио је 2014. и 2016. године, на српском и енглеском језику: *Злочини над Србима у Независној Држави Хрватској*, Свет књиге, Музеј жртава геноцида, Београд 2014. и *Страдање Српске православне цркве у Независној Држави Хрватској* – фотомонографија, Свет књиге, Београд 2016.

У књигама је представљен део збирке документарних фотографија Музеја жртава геноцида. Фотографије доказују злочине извршене у намери уништења Срба, Јевреја и Рома и стварања етнички чисте хрватске државе.

Текстови и фотографије у Мирковићевим фотомонографијама недвосмислено показују да је уништење српског народа и Српске православне цркве, представљао главни циљ и задатак те хрватске државе.

Јован Мирковић био је стручни консултант заједно са колегом Дејаном Ристићем за филм у продукцији Радио телевизије Србије о геноциду над Србима у Независној Држави Хрватској под називом „Страх, понор, мук“, који је емитован у три епизоде 2016. године.

Био је коаутор изложби Музеја жртава геноцида: *Били су само деца, Јасеновац гробница 19.432 девојчице*

и дечака (са Драгојем Лукићем) и „Губим Невино Свој Живот Због Неваљали и Проклети Људи“, Злочини геноцида и ратни злочини против цивилног становништва на југословенским просторима 1941-1945. године (са документарних фотографија), као и коаутор каталога и уредник истих.

Приредио је и написао предговор документарне грађе о злочинима у логору Јасеновац: *Predgovor = Forward, u: Zločini u logoru Jasenovac = Crimes in the Jasenovac camp*, (fototipsko izdanje: Zločini u logoru Jasenovac, Zagreb, Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, 1946, Banja Luka, „Besjeda“, 2000, V-XIX.

Написао је библиографију издања Музеја жртава геноцида 2003. године: *Издања Музеја жртава геноцида (уз 10-годишњицу Закона о оснивању Музеја жртава геноцида)*, у: Десет година Музеја жртава геноцида над Србима, Јеврејима и Ромима, Фонд за истраживање геноцида и Стручна књига, Београд 2003, 47-63.

Био је уредник и писац сажетака у двотомној монографији Ђуре Затезала о Јадовну: Јадовно, комплекс усташких логора, сажети по поглављима на енглеском језику у: Ђуро Затезало, *Јадовно, комплекс усташких логора 1941. године*, књ. I, (733-767) и *Јадовно, Зборник докумената*, књ. II (21-22), Музеј жртава геноцида, Београд 2007.

Приредио је библиографију радова Драгоја Лукића, који је био дете-логораш и касније систематски прикупљач и истраживач историјских извора и документарних фотографија о страдању српске деце у логорима НДХ: *Библиографија радова Драгоја Лукића* (коаутор Миливој Родић), у: *Драгоје Лукић родитељ покошеног нараштаја*, Музеј жртава геноцида, Београд 2008, 331-340.

Писао је о негативном историјском ревизионизму на страницама *Glasa Koncila* о страдању Срба у глинској православној цркви 1941. године: *Уз ово издање (A name for leasing или о ревизионизму у историографији и закључку „da je 'pokolj u glinskoj pravoslavnoj crkvi' jednostavno izmišljen“)*, у: Ђуро Аралица, *Усташки покољи Срба у глинској цркви, Музеј жртава геноцида*, Београд 2010 (1. издање), 2012 (2. издање), 7-18.

Међу чланцима у зборницима издавају се следећи наслови:

„Скрнављење Спомен подручја Јасеновац и питање његове даље заштите“, у зборнику: *Ратни злочини и злочини геноцида 1991-1992*, Београд, САНУ, 1993, 125-135.

„Јасеновачки мит Фрање Туђмана“, у зборнику: *Систем неистина о злочинима геноцида 1991-1993. године*, Београд, САНУ, 1994, 141-143.

„Саопштење о истраживањима у Спомен подручју Јасеновац у вези са Туђмановим изјавима о постојању концентрационог логора у Јасеновцу по завршетку Другог светског рата“, у зборнику: *Јасеновац, систем усташких логора смрти*, Музеј жртава геноцида и Институт за савремену историју, Београд, 1997, 239-240.

„Јасеновачки логор у литератури“ (Текст и графичко-табеларна анализа), у зборнику: *Дијалог повјесничара/историчара*, бр. 5, Завлада Friedrich Naumann, Zagreb 2000, 531-561.

„Жртве у логорима 1941-1945. године (Прилог истраживању жртава рата 1941-1945. године у Војводини према попису из 1964. године и до сада извршеној ревизији пописа)“, у зборнику: *Истина...*, Зборник радова са Међународног научног скупа септембра 2004 Анкетног одбора Скупштине АР Војводине за утврђивање истине о догађајима у периоду од 1941. до 1945. године у Војводини, Нови Сад 2004, 35-111.

„Квантитативно квалитативна анализа употребљивости литературе за изучавање јасеновачког логора“, у зборнику: *Геноцид у 20. веку на просторима југословенских земаља*, Музеј жртава геноцида и Институт за новију историју Србије, Београд 2005, 497-506.

„Јасеновац: историја и историографија (Нека отворена питања о Јасеновцу у историографији) = Jasenovac: History and Historiography (Some moot questions about Jasenovac in historiography)“, у: Израелско-српска научна размена у проучавању холокауста, Зборник радова с научног скупа, Јерусалим, Јад Вашем 15-20. јун 2006 = Israeli-Serbian Academic Exchange in Holocaust Research, Collection of papers from the academic conference, Jerusalem – Yad Vashem, 15-20 June 2006 (двојезична публикација на српском и енглеском језику), Музеј жртава геноцида, Београд 2008, 311-326, 327-343.

„Хронологија злочина (април–август 1941. године) – прилог доказима о геноцидном карактеру Независне Државе Хрватске“, у: *Прилози истраживању злочина геноцида и ратних злочина*, Музеј жртава геноцида, Београд 2009, 11-78.

„Жртве рата 1941-1945 на подручју Велике жупе Сана и Лука = The Victims of War between 1941 and 1945

in the Area of Grand Parish Sana – Luka“, у: *Шушњар 1941*, Зборник саопштења, сведочења и докумената, Други Округли сто, Оштра Лука 1. август 2010 = *Šušnjara 1941, Proceedings – Papers, Testimonies and Documents, The Second Round Table, Oštra Luka, 1. August 2010*, (двојезична публикација на српском и енглеском језику), Издавачи: Општина Оштра Лука, Удружење расељених Сањана „Санска огњишта Бања Лука, „Аутоцентар Бања Лука“ и Агенција за издавачку дјелатност „Слово“ Бања Лука, Оштра Лука 2010, 55-81, 53-79.

„Жртве рата 1941-1945 општине Бихаћ према попису из 1964. године и до сада извршеној ревизији пописа = Victims of War 1941-1945 in Bihac Municipality According to the 1964 Register and Register Revision done until now“, у: *Гаравице 1941*, Зборник саопштења, сведочења и докумената, Први округли сто, Бања Лука 5. мај 2010 = *Garavice 1941, Collection of Statements, Testimonies and Documents, First Panel Discussion, Banja Luka 05/05/2010*, (двојезична публикација на српском и енглеском језику), Завичајно удружење „Уна“ и „Trivunija line“ Banja Luka, Бања Лука 2011, 47-87, 46-87.

„Жртве рата 1941-1945 рођене на подручју Босанске крајине према попису из 1964. године и до сада извршеној ревизији пописа с посебним освртом на страдање деце“, у: *Јасеновац систем концентрационих логора и стратишта хрватске државе за истребљење Срба, Јевреја и Рома у Другом светском рату*, Зборник радова са Пете међународне конференције, Бања Лука 24-25. мај 2011, Јавна установа Спомен-подручје Доња Градина, Козарска Дубица и Удружење Јасеновац – Доња Градина, Бања Лука, Бања Лука 2011, 25-35.

„Табеларни преглед места смрти деце жртава рата 1941-1945 рођене на подручју Босанске крајине“, у: *Јасеновац систем концентрационих логора и стратишта хрватске државе за истребљење Срба, Јевреја и Рома у Другом светском рату*, Зборник излагања саопштења и сведочења са Пете међународне конференције (Прилози), Бања Лука 24-25. мај 2011, Јавна установа Спомен-подручје Доња Градина, Козарска Дубица и Удружење Јасеновац – Доња Градина, Бања Лука, Бања Лука 2011, 317-328. и: Транскрипт усменог излагања саопштења „Жртве рата 1941-1945 рођене на подручју Босанске крајине с посебним освртом на страдање деце“, у: Исто, 34-35.

„Жртве рата 1941-1945 рођене на подручју Босанске крајине према до сада извршеној ревизији пописа из 1964. године с посебним освртом на страдање старијих лица и страдање у логору Јадовно (резиме) = Victims of 1941-1945 War Born in the Region of Bosanska Krajina According to the Revision of the 1964 Census with Special Emphasis on the Suffering of Elderly and the Suffering in Camp Jadovno“, у: *Прва међународна конференција о комплексу усташких логора Јадовно – Госпић 1941*, Бања Лука, Босна и Херцеговина, 24-25. јун 2011, Зборник сажетак (двојезична публикација на српском и енглеском језику) = *First International Conference on Ustasha Concentration Camps in Jadovno – Gospić 1941*, Banja Luka, Bosnia and Herzegovina, 24-25 June 2011, Collection of Abstracts, Бања Лука 2011.

У периоду од 2002. до 2013. године, Јован Мирковић био је уредник више значајних издања Музеја жртава геноцида (монографије, зборници радова, зборници документарне грађе, годишњаци Музеја жртава геноцида – тематски бројеви, каталози изложби), која је представљао на пригодним скуповима посвећеним публикавању тих издања.

Изложбе Музеја жртава геноцида о геноциду Независној Држави Хрватској над Србима, чији је био аутор представљао је у Србији, Српској и Италији.

Учествовао је на бројним научним скуповима у организацији Српске академије наука и уметности, Скупштине Војводина, историјских института у Србији и других институција и организација. Био је учесник научних скупова, где су своје истраживачке резултате представљали и полемисали представници српске и хрватске историографије, под називом „Дијалог повјесничара/историчара“ у организацији фондације: *Friedrich Naumann Stiftung*.

Био је учесник научног скупа „Израелско–српска научна размена у проучавању холокауста у Јерусалиму“, Јад Вашем јуна 2006. године у организацији Министарства културе Србије, Меморијалног центра Јад Вашем и Музеја жртава геноцида, као и уредник зборника радова са тог скупа који је објављен 2008. године на српском и енглеском језику.

Био је учесник неколико међународних конференција о Јасеновцу, као и прве међународне конференције о Јадовну.

Писани радови, нарочито књиге, као и рад на прикупљању и обради писаних историјских извора и документарних фотографија, као и дигитализацији истих имали су огроман значај за рад Музеја жртава геноцида, као што је његова изузетна активност као уредника издавачке делатности и предани рад на успостављању и одржавању сарадње са сродним институцијама.

Јован Мирковић ће захваљујући тим резултатима, бити незаобилазни део историје досадашњег рада, али и будућих активности Музеја жртава геноцида.

За његове заслуге и животно дело, Свети Синод Српске православне цркве 30. јануара 2020. године одликовао га је Орденом Светог Деспота Стефана Лазаревића, на предлог епископа пакрачко-славонског Јована (Ђулибрка), секретара Одбора за Јасеновац Светог архијерејског сабора Српске православне цркве и председника Управног одбора Музеја жртава геноцида.

Преминуо је у Београду 25. априла 2020. године и сахрањен на гробљу Збег у Борчи.

IN MEMORIAM – ВАСО МИЛИНЧЕВИЋ (1928 – 2019)

пише: Душан Иванић

Рођен 20. децембра 1928. године, у Брлогу код Оточца, у Лици, професор Васо Милинчевић није дочекао да наврши деведесет и прву годину живота. Умро је 16. децембра 2019. године. Одлази међу последњима из генерације професора Филолошког факултета која је стасавала у Другом свјетском рату, потом, послје школа у различитим крајевима и републикама тадашње државе (Београд, Осиек, Загреб), одабрала да на ондашњем Филозофском факултету студира југословенску књижевност и српско-хрватски језик и да се дружи на омладинским радним акцијама. По дипломирању је извјесно вријеме био гимназијски професор (Светозарево, Вршац) и сарадник просвјетних установа, а од 1958. до 1994. године је на Филолошком факултету (издвојен из Филозофског 1960. године) прошао сва звања, од асистента до редовног професора. Током тих деценија давао је велик допринос у изучавању више подручја и периода нове српске књижевности и културе: драма, књижевна периодика, опуси најзначајнијих писаца 19. вијека, научне и културне институције, знамените личности Београдског универзитета.

Његово дјело би се могло раздијелити у двије фазе, у једној је од краја 60-их до средине 80-их објавио *Трагом наше баштине, Из старих ризница, На раскришћу епоха: српски књижевни часописи 1850 – 1860*, па репрезентативна обимом и захватом, збирка студија и чланака, *Творци и тумачи*. У другој фази, од 2001. године – *Вуково сазвежђе, Никола Тесла и књижевност, Велика школа и велики професори, Осветљавања и суочавања, Универзитет и књижевност*. У тим књигама серију великих имена и значајних дјела српске књижевности (Орфелин, Доситеј, Видаковић, Соларић, Стерија, Његош, Бранко, Змај, Јакшић, Војислав, Домановић, Нушић), прати низ слабо познатих личности, које по неком чиниоцу свог дјеловања улазе у видокруг историчара српске културе или веза наше књижевности с другим књижевностима и културама (Шафарик, Тургењев, Унамуно, енглески преводи народне пјесме *Сестра Леке капетана*, Иво Андрић, Десанка Максимовић, Нушићеве драме на чешком, преписка Владана Деснице са чешким преводиоцима).

Иако је био посвећен изучавању централних личности и централних процеса у историји српске књижевности, чешће се дотицао комплекса српско-хрватских односа у књижевности и посебно српске књижевне традиције у Хрватској. Био је један од носилаца замисли *Књижевне хрестоматије: из књижевне баштине Срба у Хрватској* (Загреб, 1979).^{*} У њој је објавио прилог о Петру Петровићу Пецији и Матији Бану као драмским писцима. Његова је заслуга што данас боље познајемо дјело Јоксима Новића Оточанина (предговор уз фототипско издање *Лазарице*, 1997). Рад о Теслином чланку посвећеном српској народној поезији у америчком часопису (у књизи *Из старих ризница*, 1978), добиће обимнији наставак у малој а богатој монографији *Никола Тесла и књижевност* (2006), гдје је освијетљен и Теслин рад на српској књижевности, и његови текстови књижевне вриједности („Моји проналасци“), и Тесла као јунак књижевних дјела. (До данас је та грађа постала једва савладива – о Тесли су отада настали нови романи, филмови, драме, студије, као да је проф. Милинчевић водило ако не провиђење, свакако поуздано предвиђање.). Зна се, још од 90-их година 19. вијека за Теслино посредовање између српске књижевности (народне pjesме, поезија Ј. Ј. Змаја) и америчке читалачке публике. Васо Милинчевић је то знање обновио, додао му нове теме (настале током нових таласа рецепције Теслине личности и дјела) и пратио његов лик у нашој и свјетској књижевности. Знати оно што је већ познато и дати нова знања и нова тумачења: књиге Васе Милинчевића су у основи такве природе, евокација старих и отварање нових видика.

Послије сарадње на *Књижевној хрестоматији*, проф. Милинчевић има прилог у *Зборнику радова о повјести и култури српског народа у Хрватској* (1989), приказ књиге Станка Кораћа *Преглед књижевног рада Срба у Хрватској*, те студију у зборнику радова *Књижевно наслеђе Српске Крајине* (Матица српска, 1997). Написао је опширне осврте на издање pjesама Павла Соларића у редакцији Здравка Крстановића (1999), на монографију Јована Н. Ивановића о Владимиру Поповићу и његовом дјелу (2000). У традицији носилаца идеје о културном и језичком јединству Срба и Хрвата, проф. Милинчевић је брижљиво изучавао везе између књижевника, филолога и историчара једног и другог народа: Качић, Гај, Јагић, Даничић, Новаковић, преписка између Ивана Кукуљевића Сакцинског и Даничића, Ђурчинови алманаси у Загребу и Београду, Крлежа према Српском устанку и социјалистичкој мисли у Срба, идеја југословенства и др. Већ 80-их година прошлог вијека уочио је „странпутице културних деоба“, настојећи да истакне оно што спаја народе у културној традицији, супротстављајући се процесима који су завршили поништавањем напора да се тражи оно што је добро.

Проф. Милинчевић је насљедник српске просвјетителске и филолошке традиције која сеже од Доситеја и Вука, преко Ђуре Даничића, Стојана Новаковића и Павла Поповића. Поред општих питања развоја културе и крупних тема књижевне историје увијек је налазио простора за елементарни истраживачки рад. Стога су његове књиге редовно пуне узбудљивих открића. По њима, по студијама о српској драми (нарочито монографија *Коста Трифковић – живот и дело*), по изучавању српских часописа и листова, проф. Милинчевић остаје у темељима српске књижевне историографије, а у сјећањима својих колега и пријатеља оличење ведрине, дружељубивости и живог ангажовања око актуелних питања српске културе. Одупирао се дилетантзму у науци, поручивао да је некултура скупља од културе, препознавао научнике без науке, говорио о књизи као метафори за културу и посреднику дијалога, устрајавао донкихотски против раздвајања у језику и књижевности и против националистичких страсти.

^{*} Поред Станка Кораћа у том су кругу били Јован Деретић, Миле Јока, Вељко Купрешанин, Лазар Ћелап, потписник ових редова, чини ми се и Вице Заниновић.

IN MEMORIAM – ДУШАН КОЛУНЦИЋ (1938-2020)

пише: Ђорђе Нешић

За проту Душана Колунџића чуо сам, пошто му је супруга из Бијелог Брда, одавно, али се нисмо упознали све до средине деведесетих година. У тешка ратна времена изузетно се трудио око прикупљања и слања хуманитарне помоћи у наш крај. Упознали смо се управо на том хуманитарном пољу када је, на протину идеју, остваривана помоћ за дјецу чији су родитељи страдали у рату. Прото Душан је, речено језиком политичара, ради транспарентности помоћи, одлучио да директно повеже преживјелог родитеља, или старатеља дјеце с дародавцем из Њемачке, за мјесечну помоћ дјецџ до краја школовања. У доба када су се мјесечне плате вртјеле на око три њемачке марке, мјесечна помоћ од 30 марака, била је велика. А помоћ је често укључивала још и одјећу, обућу, играчке... У име ондашњег Обласног вијећа био сам задужен да скупа с протом обилазим терен и помажем у прикупљању података. Тако сам упознао тог онијег елегантног господина, силне енергије и полета. Одмах се видјело да тај човјек заврши све што започне. Ишли смо од мјеста до мјеста по цијелој источној Славонији, Барањи и западном Срему. Дочекивали би нас локални свештеници, за које се често испостављало да су били ученици протџ Душана у карловачкој Богословији, а понекад се десило да је међу њима и неки „класић“, како би за своје исписнике при школовању говорили кадрови ЈНА. Прото је у комуникацији био непосредан, духовит и отворен за све врсте разговора. Обишли смо терен за непуних мјесец дана и, захваљујући проти, обезбијеђена је помоћ за преко сто дјеце која су остала без једног или оба родитеља. Прото је налазио у Њемачкој добротворе, склапао уговоре с њима и преживјелим родитељем и старатељем и пратио редовност реализације уговора.

Ово је само једна од бројних активности протојереја ставрофора Душана Колунџића. Неуморан у свом богослужбеном раду, стигао је и да напише и припреми двадесетак књига и брошура, да обилази њемачке терене у пречнику од пар стотина километара, да се сваком свом парохијану обрати лично. Када је пензионисан, дошао је у Бијело Брдо, у кућу коју је претходно уредио и припремио за мировинске дане. Али, није мировао, него је наставио да редовно држи службе у бјелобрдској, многим црквама на истоку Хрватске, као и по Бачкој и Срему. Нису успјела да га омету ни два можда на удара која је, у међувремену, пребродило. Године проведене у Бијелом Брду биле су прилика да се виђамо и дружимо чешће. Редовно је долазио на све културне и научне садржаје у Културном у научном центру „Милутин Миланковић“ у којем смо 2015. представили његову књигу *Недеље посног и цветног триода*. Био је стални сарадник Радио Борова, Српског културног центра у Вуковару и посетилац многих културних догађаја на истоку Хрватске. Сваке године припремао је и водио, обично у септембру, групу вјерника у Хиландар. Путовало се аутомобилима. Прото ме је звао да му се придружим, али нисам могао те године, него обећао да ћу ићи идућу пут. Жао ми је што нисам ишао с протом у Хиландар јер сам о том путовању слушао сјајне приче, а имао бих и изврсног водича и учитеља.

Капитално дјело протџ Душана Колунџића је *Први шематизам Епархије осјечкопољске и барањске*, штампан је 2009. године. У овој изузетно важној књизи сабрани су подаци о цијелој епархији, свим црквама на њеном подручју, подаци о свештеницима и вјерницима, епископу, црквеним општинама... Служиће ова књига као важан извор о животу Срба на овим просторима, њиховој борби за опстанак и останак у својој вјери и о црквеној вертикали око које се живот плете вијековима.

Прото Душан био је ведар и весео човјек, истински одан цркви и мисији којима је служио свим својим бићем, енергијом, знањем и способностима. Дубоко сам увјерен да се упокојио задовољан, свјестан да је, што би рекао Црњански, испунио своју судбину.

КОПРИВНИЧКА СВАШТАРА

Милена Северовић

Била је обична, дебела свеска, преостала од историје, у коју су се уписивале наше жеље, надања, хтења: двадесет пута исписано име у чијег аутора сам била заљубљена, пут за Барселону, опис слике Салвадора Далија, pjesме Пабла Неруде, Јесењина, Гарсије Лорке и обавезно pjesме Десанке Максимовић... петнаест пута исписано: др Милена С. књижевница (то сам тек требала постати), два-три телефона, цитати из писама... ова свеска стала је у дно торбе у средњој школи, били су у њој и цртежи из анатомије, увијек при руци, слика омиљеног глумца и глумице, двије-три pjesме (написане под великим одмором); била је строго чувана, ријетко коме давана на увид, садржала је оцјене, опис неких професора, двије три неријешене једнацбе, распоред часова, прозор који је гледао у будућност, расцвалау трешњу, измишљени разговор између Сартра и Симон, балзаковски опис једног радног дана (нацрт за школску задаћу)...цијена бијелог мантила за којег сам вјеровала да ће ми требати и да ћу га понијети (Боже, колико чежње у том детаљу), Хипократова заклетва... Колико ми је тада срце било велико и колико сам вјеровала у будућност и пријатеље... и ево, баш данас, кад носим тај исти бијели мантил, дала бих све да се могу вратити у те лијепе, ведре, оптимистичне, средњошколске дане... „Јер, мени је ипак најдражи почетак“, као што је рекао Арсен у својој pjesми... Ах, да: и приложена возна карта од Копривнице до Загреба...

Што се тиче бијелог мантила, занимање се показало (можда и теже) као и друга што су, дежурала сам за вријеме бомбардовања Југославије, радим и сада за вријеме короне, добили смо и визире... али она чаролија је нестала... пријатељи су исто нестали, разредна је умрла (тражила је да читам Владана Десницу и Јована Лучића) школа је отпутовала у далеко сјећање из завичаја...да, да, на претпоследњој страни је био и распоред за сједницу ученичког парламента чији сам била председник те 1979./80. године, а школа нам је бројала 2000 ђака. Сјећање потопљено у расуте слике прошлости, многа разочарања и увјерење да сам ја њих вољела много, много више него они мене, али за то ми стварно нитко није крив, већ моја pjesничка, емотивна душа...

Држећи данас ту стару, раскупсану сваштару у руци, не могу да се не насмијем и мојим великим надама, дјечјим љубавима, изданим сновима... Доиста, пропутовала је дуг пут изгнанства, проказивања, испитивања њихове тајне полиције, шиканирања, пљувања, и сад бих се требала коначно растати од ње, а мени је она баш драга и најљепши је био управо тај почетак...

И док су ме сусједи и познаници почели поздрављати — За дом спремни — неке моје књиге, pjesме и ја били смо спремни за још једно бјежање пред страшном мржњом другог народа из моје школске клупе.

Сваштара је сањала другачије снове и другачије људе... Гдје смо се то ми мимоишли, мој завичај и ја? И ова биљежница за све, која ме гледа са осунчаног врхунца моје младости.

Хандке би уз ову сваштару вјероватно додао ријеч „домотоже“ и био би у праву. У мом завичају код народа који нас је опет изгнао није се јавила грижа савјести ни страх од Бога, иако су ватрени католици са редовним ходочашћима у Марију Бистрицу, Лурд и Међугорје... (Међугорје је иначе подигнуто на костима побијених српских људи). Ја ево и данас палим свијеће (годишњица је пробоја логораша из Јасеновца) и пребројавам чланове породице побијене у Јасеновцу, а и пола мога завичаја са једином кривицом што су били Срби.

А пред овом сваштаром стајао је Загреб, закључан са девет соба и девет брава. Све сам откључала и отишла у врли нови свијет, сама.

Да, увијек сам вољела Сервантеса, са оном кљусином и витезом блиједог лика, који ми с времена на вријеме покуца на врата и приупита: да ли још мислите на завичај, да ли га волите?...

А мала сваштарица је једино тражила трагове што к срећи, милосрђу, хуманости и доброты воде и свака јој је страна била млада и вјеровала је у људе.

Понекад се човјек залети превисоко и промаши мету. А ја сам још увијек вјеровала мојој Дари која ме је учила као малу дјевојчицу: „Чини добро и не кај се, чини зло и надај се.“

BILO JEDNOM U FRANCUSKOJ, FABIEN NURY I SYLVAIN VALLÉE (FIBRA, ZAGREB)

BILO JEDNOM, NEGDJE...

PIŠE: Čedomir Višnjić

Strip „Bilo jednom u Francuskoj“ predstavlja jednu od najboljih i najvažnijih knjiga koje su se u našoj kulturnoj sredini pojavile krajem prošle godine. Još jedan poduhvat velikog malog izdavača, „Fibre“ Marka Šunjića. Ovaj autor, najiskrenije, ne zna što da misli o činjenici da se jedno ovakvo izdanje pojavljuje otisnuto u 300 primjeraka! Bojati se da je i toliko sasvim dovoljno

Naravoučenije sjajnog francuskog strip – albuma „Bilo jednom u Francuskoj“, tandema Nuri – Vale, jednostavno je, barem za nas ovdje; tako se ozbiljne kulture nose sa stidnim mjestima vlastite prošlosti. Sa onim mjestima koja ne proizvode crno – bijelu podjelu uloga, koja traže vremensku distancu i naročito, pametnog pripovjedača. Mjestima kojima su dokumentarna podloga samo policijski dosjei, taj dragocjeni i nikad dovoljni historijski izvor.

Ozbiljnost ovog stripa je maksimalna, tolika da se u početku otima čitanju na kakvo je prosječan stripaš utreniran. Ovo je strip za historičare, i nije ni izbliza ono što su, doduše na genijalan način, za široku publiku, uradili BBC-ijevi autori sa serijom „Alo, alo“. I dok mi ovdje naše junake i zločince vučemo kroz blato interpretativne nedoraslosti, francuskim je stripašima moldavski imigrant, Jevrejin, nepismeni skupljač starog željeza, u vrijeme čelično, poslužio da na moćan način otključaju slabo provjetravanu prostoru u kojoj se susreću francuski kolaboracionizam u vrijeme njemačke okupacije i pokreti otpora toj okupaciji. Životni put Jozefa Joanovicia primjer je kako i koliko jedna lična priča može poslužiti kao svrdlo u složene slojeve prošlosti.

Moralni i politički ključ njegove biografije krije se u činjenici da je ovaj svjesni saradnik okupatora sve vrijeme bio i žrtva povijesti. Rodom iz Kišinjeva u Moldaviji, jednog od mračnijih zakutaka carske Rusije, potom i SSSR-a, grada koji je u evropskoj historiji onog vremena poznat upravo po pogromima nad Jevrejima, sirotinja koja se bezobzirno borila za preživljavanje, koja je, budući zadovoljna malim, počela sticati, pa potom i stekla bogatstvo. Sirotinja koja je vjerovala da joj takav ulaz na životnu i društvenu scenu daje pravo da zanemari pitanja javnog i političkog morala, da ih smatra nečim nebitnim i prolaznim, na svom uskom i strmom životnom putu bijega od knute, pogroma, siromaštva i na kraju onoga što se danas službeno zove holokaust. Jozef je zlodej i žrtva u isto vrijeme i može se reći da je malo takvih životnih snažnih primjera, ako se izuzmu po zlu poznate logorske granične situacije, ili one u varšavskom getu.

Stripovska priča o Joanoviciju temelji se na pozitivno utvrđenim činjenicama, autori kažu da je „inspirirana istinitim događajima“, glavni su junaci sjajno psihološki ocrtni, strip se povremeno čini kao bogato ilustrovana proza. Jedina serija likova koja je, naročito kroz crtež, dana brutalno, to su Nijemci. Ali i među njima su autori napravili razliku između ubica i onih drugih. Ipak je to kultura koja se temelji i na Verkorovom „Ćutanju mora“. Možda sa podjednakom antipatijom dani su likovi iz francuske policije, prema kojoj autori osjećaju iskrenu i odvažnu odbojnost.

Strip „Bilo jednom u Francuskoj“ predstavlja jednu od najboljih i najvažnijih knjiga koje su se u našoj kulturnoj sredini pojavile krajem prošle godine. Još jedan poduhvat velikog malog izdavača, „Fibre“ Marka Šunjića. Ovaj autor, najiskrenije, ne zna što da misli o činjenici da se jedno ovakvo, sadržajem i opremom, ekskluzivno izdanje, na južnoslavenskom tržištu pojavljuje otisnuto u 300 primjeraka! Bojati se da je i toliko sasvim dovoljno.

PANOPTIKUM

Goran Borković

SJETIMO SE JUGOSLAVIJE

Muzej Jugoslavije u Beogradu poziva publiku iz svih zemalja nastalih nakon raspada nekadašnje države da pronađe jugoslavensko naslijeđe u svojim kućama i tako se uključi u kreiranje participativne virtualne izložbe #YUDOM. Uvjereni da je svatko tokom izolacije zbog pandemije koronavirusa, spremajući kuću, pronašao poneki predmet koji datira iz jugoslavenskog perioda - limenu kutiju C kafe u kojoj je stajala vegeta, bijelu šolju sa plavom bordurom, Iskrin telefon, djedove značke, mamine espadrile kupljene u Trstu i sl, Muzej Jugoslavije poziva sve da se priključe virtualnoj izložbi u nastajanju tako što će zabilježiti predmete kamerom, podijeliti fotografiju na društvenim mrežama koristeći #YUDOM i pritom označiti (tagovati) Muzej Jugoslavije na Fejsbuku, Instagramu i Twitteru.

Kustoski tim Muzeja Jugoslavije doprinijet će akciji predstavljajući fotografije predmeta koji su pripadali jugoslavenskoj svakodnevici, a sada su dio muzejske kolekcije. Mnogi od izabranih upotrebnih predmeta i međunarodno su prepoznatljivi, poput višestruko nagrađivanog dizajna telefona ETA Davora Savnika za fabriku Iskra, koji je čak i uvršten u kolekciju Muzeja moderne umjetnosti u New Yorku.

“Negujemo participativni pristup dopunjavanju kolekcije i to je metodologija koju nastojimo da primenimo gotovo na svakoj izložbi. Imajući u vidu da je jugoslovensko nasleđe i dalje prisutno u svakodnevnom životu, pozivamo publiku da se oprobaju u kustoskom poslu i bude deo tima koji realizuje ovu virtualnu postavku”, naveli su u Muzeju Jugoslavije povodom projekta #YUDOM, započetog pre dve nedelje u okviru onlajn programa #OSTANIUMUZEJU.

Dio predmeta koje su izabrali kustosi i kustoskinje Muzeja Jugoslavije za #YUDOM nisu izloženi u okviru stalne postavke, pa publika u okviru tog projekta ima priliku da ih prvi put vidi u virtualnom okruženju.

POMOĆ SAMOSTALNIM UMJETNICIMA

Ministarstvo kulture i informisanja Srbije objavilo je da je Vlada Srbije, na njihovu inicijativu, usvojila zaključak kojim je za 2.353 samostalna umjetnika određena pomoć u iznosu od po 90.000 dinara, odnosno po 30.000 dinara za mart, april i maj. Ta bespovratna sredstva, u ukupnom iznosu od 211, 8 milijuna kuna, biće transferirana na račune lokalnih samouprava radi dalje distribucije.

Ministar kulture i informisanja Vladan Vukosavljević izjavio je tim povodom da je kultura suštinski izraz nacionalnog i državnog identiteta i kao takva ne smije imati manji značaj od ostalih oblasti privrednog i društvenog života. “Naprotiv, njen uticaj na ukupni razvoj zajednice je nemerljiv. Siguran sam da će efekti pomoći koju su Vlada i Ministarstvo kulture i informisanja opredelili, i u simboličkom i u faktičkom smislu, prevazići nominalni iznos sredstava koji je namenjen za pomoć samostalnim umjetnicima. Država je ovim činom pokazala da kultura nije marginalizovana i da samostalni umetnici nisu u nepovoljnijem položaju u odnosu na druge profesije, naprotiv, imajući pre svega u vidu da je doneta odluka da iako je vanredno stanje trajalo manje od dva meseca samostalni umetnici dobiju pomoć za tri meseca”, izjavio je Vukosavljević.

Dodao je da je Ministarstvo kulture i informisanja, “uprkos u savremeno doba nezapamćenoj situaciji i nepovoljnim okolnostima po čitavu ekonomiju, odlučilo da očuva instituciju konkursa, koji će biti realizovani u što skorijem roku u donekle redukovanom finansijskom obimu”. Medijski natječaji za 2020. godinu već su gotovo u cjelini završeni, i to u punom kapacitetu, a prema najavi Ministarstva, tako će biti i sa natječajima u sektoru zaštite kulturnog naslijeđa, dok su sredstva za suvremeno stvaralaštvo, Gradove u fokusu, digitalizaciju i međunarodnu suradnju umanjena. Za otkup knjiga za biblioteke planirano je povećanje budžeta. Kako bi se pomoglo sektoru izdavaštva, Ministarstvo razmatra mogućnost da se preraspodjelom postojećih sredstava poveća iznos namijenjen za konkurs za otkup publikacija za biblioteke za 2020. godinu i to za 30 posto.

EUROPEAN UNION PRIZE FOR LITERATURE

EU NAGRADE LANI BASTAŠIĆ I MAŠI KOLANOVIĆ

Evropska unija proglasila je 19. maja dobitnike svoje nagrade za književnost (European Prize for Literature – EUPL), koja se u trogodišnjem ciklusu dodjeljuje piscima iz ukupno 41 zemlje. Kao i do sada, među laureatima je i nekoliko autora iz regije iz država koje sudjeluju u programu Kreativna Evropa. I ove godine laureate su odabrali nacionalni žiriji književnih stručnjaka, a zbog pandemije korona virusa, proglašenje pobjednika prvi put je obavljeno u virtualnom prostoru.

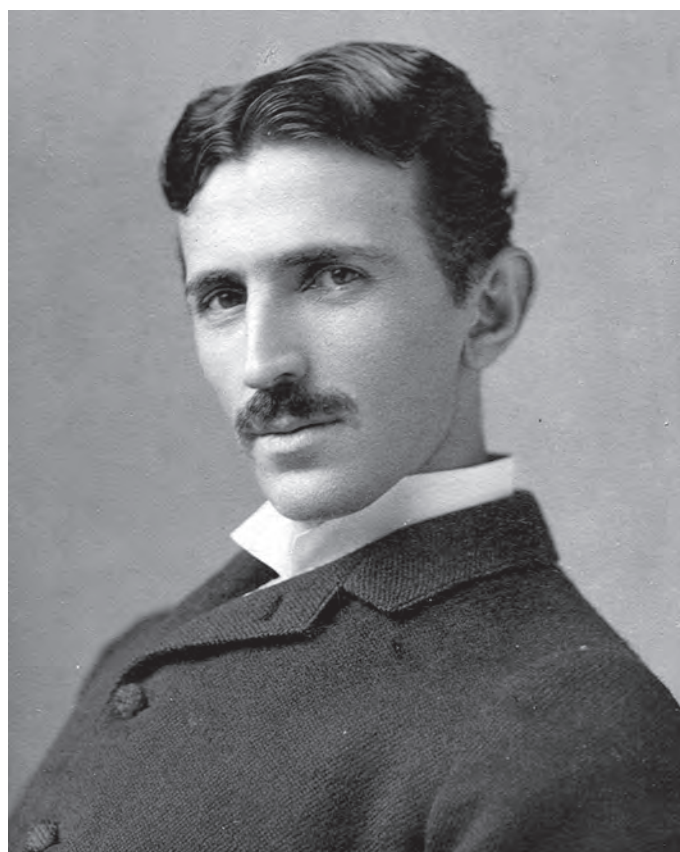
Među dobitnicima je Lana Bastašić iz Bosne i Hercegovine, nagrađena za roman „Uhvati zeca“, koji je bio u najužem izboru za NIN-ovu nagradu za 2019. godinu. Iz regije su nagrađeni i Maša Kolanović iz Hrvatske za knjigu „Poštovani kukci i druge jezive priče“, Stefan Bošković iz Crne Gore za roman „Ministar“, Petar Andonovski iz Sjeverne Makedonije za „Српав од варвари“ i kosovski autor Špetim Selmani nagrađen za „Libërthi i dashurisë“.

Dodjelu EUPL organizira konzorcij Evropskog savjeta pisaca (EWC), Federacija evropskih izdavača (FEP) i Evropska i međunarodna federacija knjižara i distributera, uz podršku Evropske komisije za književnost. Od 2009. godine, kada je EUPL ustanovljena, do sada je nagrađeno 135 autora iz 41 zemlje.

NASTAVLJENE RASPRAVE OKO TESLE

Evropska unija ispravila je na svojim stranicama dio teksta o Nikoli Tesli, u kojem je bilo navedeno da je poznati znanstvenik bio „čuveni Hrvat“. „Nakon pravovremene i oštre reakcije državnih organa Republike Srbije – Ministarstva spoljnih poslova i Ministarstva kulture i informisanja, na zvaničnoj internet prezentaciji Evropske unije izbačen je sporni deo teksta u ‘uglu za učenje’, u kome je bilo navedeno da je Nikola Tesla ‘čuveni Hrvat’“, navedeno je u saopćenju, uz izražavanje zadovoljstva zbog učinjene ispravke, „prevažno imajući u vidu da je navedeni sadržaj interaktivna igra namenjena obrazovanju mladih“.

„Nadamo se da se ovakve i slične greške više neće ponoviti, s obzirom da ovo nije prvi put da se u različitim okolnostima, a sa istim motivima, netačno prikazuje nacionalnost čuvenog svetskog naučnika“, saopštilo je MKI, koje je ranije izrazilo i nadu da će doći do izvinjenja EU-a srpskom narodu, tako su nedavne svađe između državnih institucija oko Tesle nastavljene.

„DNEVNIK DIANE BUDISAVLJEVIĆ“ U ISTOM TERMINU NA HRT-u I NA RTS-u

Dana 22. aprila, na dan proboja posljednjih preživjelih logoraša iz ustaškog logora Jasenovac, Hrvatska radiotelevizija te Radiotelevizija Srbije emitirale su film „Dnevnik Diane Budisavljević“. Riječ je o dugometražnom igrano-dokumentarnom filmu redateljice Dane Budisavljević, koji je doživio veliki uspjeh na

DNEVNIK DIANE BUDISAVLJEVIĆ

Istinita priča o najboljim ljudima u najgorim vremenima

NAGRAĐA HRVATSKOG DRUŠTVA FILMSKIH KRITIČARA
OKTAVIJAN Najbolji hrvatski dugometražni igrani film
ZAGREB FILM FESTIVAL
Najbolji film za mlade u programu PLUS
SLOBODNA ZONA BEOGRAD
Nagrada publike
Nagrada Human Rights

festivalima i u kinima. Osvojio je niz nagrada od Jerusalem Jewish Film Festivala do nagrade festivala u njemačkom Cottbusu, a na Pulskom filmskom festivalu osvojio je šest priznanja.

Film donosi istinitu priču o Diani Budisavljević, državljanki austrijskog porijekla – udatoj za liječnika pravoslavne vjere iz Zagreba. U jesen 1941. doznaje da se Židovke i Srkinje s djecom odvođe u logore gdje umiru od gladi i bolesti. Židovska općina šalje pomoć Židovkama, ali za Srkinje se nitko ne brine. Koristeći svoje austrijsko podrijetlo, Diana apelira na vlast, crkvu i Crveni križ da spase barem djecu. Nitko od njih ne želi preuzeti odgovornost. Diana Budisavljević potom s nekolicinom prijatelja u svom stanu prikuplja pomoć i organizira akciju kojom će do kraja rata od sigurne smrti biti spašeno više od deset tisuća srpske djece. Među njima su i Živko, Milorad, Zorka i Nada koji se gotovo 80 godina kasnije vraćaju u logore svog djetinjstva. HRT je emitirao film na Prvom programu u 20:05 sati, a RTS u 21 sat.

ROMAN VIDE OGNJENOVIĆ PREVEDEN NA RUSKI

Roman Vide Ognjenović "Kuća mrtvih mirisa" objavljen je na ruskom jeziku, u prijevodu Olge Sarajkine i u izdanju Centra knjige Rudomino iz Moskve. Jedna od najčitanijih knjiga Vide Ognjenović objavljena je u okviru ruskog izdanja edicije *100 slovenskih romana*, saopćio je beogradski Arhipelag.

U romanu "Kuća mrtvih mirisa" obrađuju se teme koje će postati neke od ključnih tema u književnosti Vide Ognjenović: pitanje identiteta pojedinca, osjećanje pripadnosti u mjestu i vremenu, odnos mjesta života junaka i "velikog sveta". Glavna tema romana je potraga za istinama života i slom iluzija, za šta junaci romana moraju da plate skupu cijenu, naveo je ruski izdavač u najavi te knjige, koja je objavljena prvi put 1995. godine.

Roman "Kuća mrtvih mirisa" doživio je više izdanja, a prije ruskog jezika preveden je na grčki, makedonski i bugarski jezik.

OPET RADE KINA NA OTVORENOM

Parkiralište na Adi Ciganliji od 1. juna postalo je prvo *drive-in* kino u Beogradu, a projekcije filmova, koje će zainteresirani moći da gledaju iz automobila, bit će besplatne do 1. jula, najavila je Kombank dvorana, koja taj poduhvat realizira u saradnji sa gradskim vlastima. Dok su klasična kina, pa i ona u Kombank dvorani, zatvorena zbog pandemije korona virusa, Beograd se priključuje gradovima koji su pokrenuli *drive-in* gledanje, poznate mnogima i iz holivudskih filmova.

U skladu sa sigurnosnim poštovanjem propisane distance, filmovi će se gledati iz automobila, a nakon besplatnog perioda tokom juna, planirano je da će se od 1. jula ulaznice naplaćivati. Direktor Kombank dvorane Igor Stanković, koji vodi i distributersku kuću MCF, najavio je nedavno da će građani moći da pogledaju filmove koji su bili na repertoaru kina, ali su, zbog epidemije, prekinuli emitiranje.

Prema njegovim riječima, za ponovno otvaranje klasičnih kina problem nije samo tehničke prirode – zbog mjera zaštite od infekcije koro-

navirusom, već je problem i nedostatak novih filmova. "Nije stvar samo u tome da se otvore bioskopi, oni tehnički mogu da se sprema za otvaranje čim se ukine zabrana okupljanja, ali je problem s filmovima. Novih filmova nema", izjavio je Stanković nedavno za portal SEEcult.org, ukazujući na odlaganja, pa i otkazivanja velikih međunarodnih festivala, kao i ponovnog otvaranja kina u svijetu, koji po prirodi stvari imaju primat u prikazivanju novih filmova.

Prvo Drive-In Kino na Zagrebačkom velesajmu u maju je zbog vremenskih nepogoda odgodilo planiranu prvu filmsku projekciju tako da je osmodnevni "filmski program iz automobila" počeo kasnije od planiranog. Svake večeri od 21 sat na Istočnom parkiralištu Zagrebačkog velesajma davana su projekcije atraktivnih filmskih *blockbustera* u prvom Drive-In Kinu u Hrvatskoj. Filmovi su se prikazivali na dva 15-metarska platna, a zvuk filma posjetitelji prate putem svojih radijskih aparata u automobilu koji će biti prilagođeni privremenoj radijskoj frekvenciji. Osigurana su mjesta za 300 automobila za svaku projekciju.

PREMINUO KNJIŽEVNIK BEKIM SEJRANOVIĆ

Književnik Bekim Sejranović nakon kratke i teške bolesti preminuo je u 48. godini života. Poznati pisac i prevoditelj rođen je 1972. godine u Brčkom. Od 1985. pohađao je srednju pomorsku školu u Rijeci, smjer nautika. Nakon položene mature studirao je jednu godinu na Pomorskom fakultetu u Rijeci, no potom odlučuje studirati kroatistiku i komparativnu književnost na Filozofskom fakultetu u Rijeci. U Oslo se preselio 1993. i na tamošnjem Povijesno-filozofskom fakultetu 1999. magistrirao hrvatsku književnost. Od 2001. do 2006. radio je kao lektor na istom fakultetu i predavao južnoslavenske književnosti, jezike i prevođenje. Od 2000. radio je kao sudski tumač i književni prevoditelj. Autor je knjige kratkih priča "Fasung", kao i romana "Nigdje, niotkuda", "Ljepši kraj", "Sandale", "Tvoj sin, Huckleberry Finn" i "Dnevnik jednog nomada". Romani i kratke priče prevedeni su mu na više stranih jezika: norveški, engleski, slovenski, makedonski, njemački, češki, talijanski i poljski. Za roman "Nigdje, niotkuda" 2009. dobio je nagradu "Meša Selimović" koja se dodjeljuje za najbolji roman objavljen na području Srbije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Crne Gore. Od 2011. do 2014. godine Bekim Sejranović živio je u Ljubljani, a od svibnja 2015. živio je i radio u Zagrebu.

Oštećenja na svodovima u istočnom dijelu broda Preobraženjskog hrama, foto: Dragan Damjanović, 28. 3. 2020.

АУТОРИ

NEVAD ANTONIJEVIĆ / DRAGAN BABIĆ / GORAN BABIĆ / MUHAREM BAZDULJ
GORAN BORKOVIĆ / DRAGAN DAMJANOVIĆ / DRAGAN HAMOVIĆ / MILE ISAKOV
DUŠAN IVANIĆ / NENAD JOVANOVIĆ / ŽELJKO LUKETIĆ / ĐORĐE MATIĆ / IGOR MRKALJ
BOJAN MUNJIN / ĐORĐE NEŠIĆ / NENAD POLIMAC / ALEKSANDAR POPOVIĆ
IGOR RUŽIĆ / MAŠA SAMARDŽIJA / MILENA SEVEROVIĆ / ČEDOMIR VIŠNJIĆ

OŠTEĆENJA NA KUPOLI SABORNE CRKVE PREOBRAŽENJA GOSPODNJEG NAKON POTRESA
22. 3. U ZAGREBU, FRESKA SILAZAK DUHA SVETOGA, FOTO: DRAGAN DAMJANOVIĆ

www.casopis.prosvjeta.net

CIJENA 20 KN